

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ПОЛІТОЛОГІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ

ОДЕСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ
МІЖНАРОДНОЇ АСОЦІАЦІЇ СТУДЕНТІВ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Матеріали
Третьої міждисциплінарної
науково-практичної конференції

**«UChoice: 4P»
Ukrainian Choice:
Public Policy, Politics, Psychology**

6 жовтня 2017 року

*До 20-річчя
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Одеса

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ:

Голова – **Завальнюк Володимир Васильович** – професор, перший віце-президент, ректор Національного університету «Одеська юридична академія».

ЧЛЕНИ ОРГКОМІТЕТУ:

Ульянова Галина – д.ю.н., професор, проректор з наукової роботи Національного університету «Одеська юридична академія»;

Яковлев Денис – д.політ.н., професор, декан факультету правової політології та соціології Національного університету «Одеська юридична академія»;

Івакін Олексій – д.філос.н., професор, завідувач кафедри філософії Національного університету «Одеська юридична академія»;

Лефтеров Василь – д.психол.н., професор, завідувач кафедри соціології та психології Національного університету «Одеська юридична академія»;

Шамша Ігор – к.філос.н., доцент кафедри філософії Національного університету «Одеська юридична академія»;

Дворниченко Дарина – к.політ.н., доцент, заступник декана факультету правової політології та соціології Національного університету «Одеська юридична академія»;

Воробйов Віталій – голова Одеського відділення Міжнародної асоціації студентів політичної науки.

«UChoice: 4P» Ukrainian Choice: Public Policy, Politics, Psychology:

U 16 матеріали Третьої міждисциплінарної науково-практичної конференції (м. Одеса, 6 жовтня 2017 р.) / за загальною редакцією Д.В. Яковлева. – Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2017. – 116 с.

ISBN 978-966-916-381-3

УДК 30(063)

ЗМІСТ

СОЦІОЛОГІЧНІ НАУКИ

Мороз М.Г.

Принятие решения в условиях распространения слухов как неформальной коммуникативной единицы	5
--	---

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Асафайло В.В.

Політична корупція як складова процесу делегітимації влади: комунікативний вимір	7
---	---

Баштанник О.В.

Психологічні концепції в теорії інституціоналізму: double bind як підґрунтя політичного порядку	11
--	----

Іванова А.В.

Принцип толерантності в контексті політичного вибору	16
--	----

Ключник Р.М.

Зовнішня політика Росії та ескалація політичного протесту у світі	20
---	----

Коробка М.О.

Протестна поведінка в умовах політичної нестабільності	24
--	----

Кушнарєв І.В.

Досвід Грузії у подоланні політичної корупції: уроки для України	27
--	----

Ломейко В.І.

Роль мас-медіа у встановлення порядку денного: посередник чи актор?	31
---	----

Матухно Г.Р.

Проблема участі молоді в політичних процесах: європейські та українські реалії	35
--	----

Перегуда Є.В., Малкевич Анджей

Вибір моделі мовної політики: останні законодавчі ініціативи	39
--	----

Розік М.В.

Фактори, що впливають на зміну електоральних орієнтацій виборців у процесі виборчої кампанії	43
---	----

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Бурий А.Р.

Про розсудок і розум у контексті екзистенціалізму	48
---	----

Діденко Л.В.

Теорія вибирання: лжа	52
-----------------------------	----

Утюж І.Г.

Социальная модель современности: «Я есть нервы»	55
---	----

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

Больман С.Ю.

Залежність самоставлення від особистісного профілю людини	59
---	----

Бондар О.М.

Деякі аспекти психологічного забезпечення бойових дій з урахуванням досвіду війн та військових конфліктів	62
--	----

Курова А.В.	
Внутрішні предиктори суб'єктивного благополуччя особистості психолога	66
Молотокас А.А., Діденко С.В.	
Гендерні особливості прояву депресивного стану	68
Овсяннікова Я.О.	
Перша психологічна допомога: інтерактивні методи навчання	72
Петренко І.В.	
Психологічні параметри конструювання технологій неконфліктної комунікативної взаємодії у просторі освіти	75
Похілько Д.С.	
Відчуття патріотизму як прояв особистісної зрілості людини	78
Солдатова О.С.	
Соціально-психологічні особливості адаптації внутрішньо переміщених осіб	80

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Трубчанінов С.В.	
Історична географія Півдня України в дослідженнях учених Одеси (XIX – початок XX ст.)	84
Циватый В.Г.	
Внешняя политика и реформация в ренессансной Европе (XVI-XVIII вв.): теоретико-методологический и институционально-цивилизационный аспекты.....	88

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА ПОЛІТИКА

Василенко О.В.	
Еволюційні етапи мотиваційних цілей персоналу в інтересах підприємств на сучасному етапі розвитку суспільства	93
Весельська Л.А.	
Протидія незаконній міграції в Європейському Союзі.....	96
Куц Я.В.	
Кондомініум як основний важель державного регулювання ринку ЖКГ	102
Нікіпєлова Є.М.	
Глобальна стратегія ЄС та Україна.....	106
Яковлева Л.І.	
Роль громадянської ідентичності в процесі забезпечення легітимності публічної влади.....	110

Мороз М.Г.

*студент II курса социологического факультета
Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина*

ПРИНЯТИЕ РЕШЕНИЯ В УСЛОВИЯХ РАСПРОСТРАНЕНИЯ СЛУХОВ КАК НЕФОРМАЛЬНОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ ЕДИНИЦЫ

В современном мире мы можем наблюдать феномен затруднения принятия правильного решения. Человек, существуя в обществе, может столкнуться с разнообразными факторами, провоцирующими эти самые затруднения. Исследуя образ современного общества, хочется отдельное внимание уделить такой проблеме, как слухи и сплетни, что и влияет на принятия определенных решений во многих социальных группах.

Слухи являются неотъемлемым элементом в системе коммуникативной практики любого общества. Они представляют собой недостоверную информацию, которая передается в процессе межличностного общения. Существует несколько факторов, по которым мы можем классифицировать слухи: по содержанию (политические, экономические, экологические), по часовой ориентации (касаются прошлого или будущего), типу происхождения (спонтанные, специальные).

Причина появления слухов – отсутствие объяснений определенным событиям. Информация, которая содержится в слухах, порой удовлетворяет психологические потребности индивида.

Тут мы можем провести четкую грань в принятии решений и распространении слухов. Например, многим студентам после окончания предлагают поступить в аспирантуру. Державная служба статистики Украины располагает данными, что в 2015 году аспирантов было 28487, а в 2016 – 25963 [1]. Можем увидеть, что колебание не особо заметно, но график явно пошел вниз. Выбор студента в этот период был обусловлен такими факторами, как политическая неустойчивость страны и слухи о затруднении поступления в аспирантуру.

Можем посмотреть на еще одну ситуацию. Количество ученых на территории Украины с 1990 года имеет большую динамику. Можем

наблюдать: 1990 г. – 313079 человек, 1992 г. – 248455 человек, 1994 г. – 207436 человек, 2000 г. – 120773, 2005 г. – 105512 человек, 2010 г. – 89564 человека, 2015 год – 63864 человека [1]. О чем нам говорят эти данные? Изначально люди осознавали ценность профессии ученого, но вскоре, опять же, из-за неустойчивой политической ситуации в стране и распространению слухов, количество ученых резко падает. Сколько раз мы слышали фразу «Ученым быть не модно», «Какая перспектива?», «Маленькая зарплата». Все это и есть слухи. Коммуникативная форма воздействия на подсознание человека. Это и формирует неправильный выбор. Ведь человек, возможно, с детства мечтает стать известным ученым, а под воздействием общества желание снижается до минимума.

Существует еще одна форма распространения слухов в журналистике – заказная статья. Это такая статья, написанная и опубликованная по заказу деструктивных сил. Особенностью построения такой статьи является наличие трех частей: 1) Святая истина, правда, которая создает благоприятное влияние на человека; 2) Большая, чаще всего утомляющая читателя, часть, цель которой – запутать; 3) Собственно тот самый слух, создающий мнение, которое, в нашем случае, натолкнет на неверное суждение и неправильное решение [2].

У нас информации о заказных статьях очень мало, а вот на Западе такая практика давно существует. Например, многие предвыборные компании, не обходятся без такого вида создания репутации политику. Мы можем видеть, что это тоже ветвь ложной информации – слухов, которые формируют у нас определенное мышление и толкают на принятие решений.

Таким образом, мы можем сделать вывод, что слухи, как коммуникативная единица, имеет неотъемлемое влияние на принятие решений, на правильность декодирования информации, которую нам хотят донести и на стиль поведения в обществе.

Литература

1. [Электронный ресурс]: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Асафайло В.В.

*аспірант кафедри соціології та психології
факультету психології, політології та соціології
Національний університет «Одеська юридична академія»*

ПОЛІТИЧНА КОРУПЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ ДЕЛЕГІТИМАЦІЇ ВЛАДИ: КОМУНІКАТИВНИЙ ВИМІР

Політична корупція, на відміну від повсякденної (так званої «побутової»), є складовою процесу делегітимації влади. Вона спотворює увесь комплекс соціальних та політичних відносин, стає на заваді розвитку не лише одного індивіда, чи навіть окремої соціальної сфери, а суспільства у цілому.

Підвищення ефективності комунікативних механізмів протидії політичній корупції є одним із найбільш актуальних завдань для сучасного політичного процесу, для усіх без виключення політичних акторів. Протидія політичній корупції – це багатовимірна проблема, яка має не лише політичну, а й комунікативну складову. Політична корупція перетворюється на чинник делегітимації влади, бо реально загрожує не лише демократизації політичного процесу, але й кидає виклик національній безпеці та конституційному ладу держави.

Особливої уваги заслуговує проблема протидії політичній корупції як складової делегітимації влади у пострадянських країнах. Адже так і не було сформовано дієвих інституційних запобіжників корупції.

Важливість проблеми протидії політичній корупції як складової делегітимації влади обумовила наявність достатньо великої кількості наукових праць, серед яких слід відзначити роботи Л. Аркуші, О. Бабкіної, Є. Головахи, В. Горбатенка, О. Дудорова, В. Лукомського, Є. Невмержицького, М. Розумного, С. Шалгунова, Д. Яковлева, ін.

Політична корупція є складовою процесу делегітимації влади, бо представляє собою цілком нелегітимне використання політиками та чиновниками (учасниками політичного процесу та публічного адміністрування) власних повноважень та можливостей з метою отримання незаконної вигоди. У традиції публічного вибору говорять про намагання політичних суб'єктів отримати ренту від державної посади. Важливим у даному контексті є розуміння кордонів

приватного та публічного просторів, адже політична корупція сприяє конвертуванню суспільного блага у приватне. У зоні небезпеки традиційно заходяться пострадянські країни, у системі влади яких утворюються корупційні ієрархії (що забезпечують не лише рух коштів та благ, а й політичних капіталів та кар'єр) і «замкнені корупційні цикли» (у яких беруть участь представники різних політичних та владних інститутів).

У процесі переходу від авторитаризму до демократії політична корупція стає одним із основних факторів делегітимації влади. Повною мірою це стосується сучасного українського суспільства, у якому боротьба з корупцією була проголошена важливою складовою реформ, а проблема протидії корупції увійшла до порядку денного суспільства, мас-медіа та політичного класу. Джерела корупції, як складової делегітимації влади сягають радянського періоду. Особливо політична корупція розцвіла за часів «пізнього» Союзу – правління Л. І. Брежнєва. Варто погодитись із тим, що «... держава перебрала усі ті функції, які в західних країнах виконують приватні підприємці та їхні контори, банки і всякого роду недержавні механізми самоорганізації... Також суттєве значення мала особистість Л. Брежнєва, який «...жив сам і давав жити іншим» (особливо, порівнюючи з періодом масштабних «чисток» сталінського часу), потураючи корупції у власній родині та найближчому оточенні» [2, с. 158].

Джерелом політичної корупції виступає система радянських зв'язків епохи дефіциту та державного розподілу більшості суспільних благ під політичним керівництвом комуністичної партії СРСР. У подальшому ця система трансформувалась у пострадянську систему перерозподілу влади та власності, утворення та діяльності фінансово-промислових груп, які жили з «сірої» та тіньової економіки. Наприкінці 90-х років вже була сформована ресурсна база для впливу на політичну систему шляхом тіньового фінансування політики і політиків. Особливими преференціями користувались бюрократичні структури, які стали важливим ланцюгом у процесі перерозподілу суспільних благ та брали активну участь у транзакціях з великим капіталом задля конвертації суспільних благ у приватні.

Саме тому слід говорити про чітке розмежування понять «політичної» і «бюрократичної» корупції та визначення їхнього місця у процесі вироблення політичних рішень і реалізації внутрішньої та зовнішньої політики. І якщо політична корупція скоріше притаманна стадії вироблення політики (прийняття політичних рішень щодо діяльності тих чи інших політичних інститутів, утворення спільних

«правил гри»), то бюрократична корупція (до якої громадяни призвичаїлись ще за радянських часів) виникає на етапі реалізації політики (у площині публічного адміністрування).

Політична корупція в Україні обумовлена вадами політичної системи радянського періоду: надмірною концентрацією влади та власності у руках держави (як сказали б сьогодні – «потоків»), централізацією прийняття рішень, несправедливим розподілом благ між різними соціальними класами та суспільними групами. Варто погодитись із тим, що «Українське суспільство повинно вирішувати проблеми, породжені соціалістичною моделлю модернізації, при цьому традиційні джерела солідарності потребують заміни на рефлексивне конструювання соціальних відносин і нормативних угод. У той же час, у процесі соціальної інтеракції, яка змінює традиційні форми панування та трансформує політичні інституції, з'являються нові виклики...» [1, с. 155]. Зокрема, у сучасних умовах для ефективної протидії політичній корупції недостатньо лише створити антикорупційні інститути. Потрібна постійна увага до простору політичних комунікацій, формування справжнього «антикорупційного дискурсу».

Сучасний соціум постає як мережа комунікацій, що характеризується самореферентністю та аутопоезисом (відповідно до теорії Н. Лумана та У. Матурано), а отже – особливої ваги набуває комунікативний вимір запобігання та протидії політичній корупції. «Соціальна інтеракція, під впливом процесів медіатизації та глобалізації, демократизації та раціоналізації створює умови й формує альтернативи політичного вибору пострадянського періоду: від «медіа шоу» та театралізації політики з розігруванням смислу, або владної цензури та пропаганди до спроб комунікативної дії (Ю. Габермас), спрямованої на досягнення компромісу та порозуміння за допомогою раціональних дебатів, що ґрунтуються на етиці. Головне те, що соціальна взаємодія у символічному просторі посткомунізму, через неусталені правила визначає «реальний» на даний час стан справ, правил та інституцій, які формуються у процесі інтерпретації та реінтерпретації дій інших» [1, с. 156]. Можна стверджувати, що корупційні відносини не стали сприйматись суспільством як девіантні, а отже, можна говорити про не сформованість антикорупційного дискурсу ані серед політичної еліти, ані у повсякденних соціальних інтеракціях українських громадян. Тобто, протидія корупції сприймається як виклик традиціям, дія всупереч встановленим нормам, навіть як героїчний акт.

До інституційних складових, які сприяють поширенню політичної корупції на пострадянському просторі слід віднести діяльність «партії влади» (яка час від часу проходить етапи «перезавантаження», зберігаючи владу та власність), виборчі кампанії (у ході яких корупційного змісту набувають фінансування політичних партій та підкуп виборців), появу медіакратії (впливових власників медіа-ресурсів, влада яких базується на процесі медіатизації політики). Антикорупційна діяльність є складовою більш широкої стратегії: трансформації пострадянської системи у напрямку забезпечення переведення діяльності політичних акторів з площини реалізації та захисту власного (приватного) егоїстичного інтересу у площину задоволення суспільного (публічного) інтересу.

Слід відзначити, що за останні декілька років в Україні у сфері протидії політичній корупції зроблено досить багато корисних кроків, зокрема й на інституційному рівні. Мова йде про створення спеціальних державних інститутів щодо боротьби із корупцією. Також прийнято спеціальний антикорупційний закон та ряд інших законодавчих актів антикорупційного спрямування, схвалено Концепцію боротьби з корупцією та спеціальну антикорупційну програму, запроваджено систематичне проведення організаційних заходів з питань протидії політичній корупції тощо. Ця проблема постійно висвітлюється у мас-медіа у вигляді журналістських розслідувань, репортажів, повідомлень. Отже, можна стверджувати, що українське суспільство зробило перший крок у протидії політичній корупції – на рівні громадської думки закріплено сприйняття корупції як негативного явища, що делегітимізує владу.

В умовах демократизації пострадянської політичної системи, що характеризується слабкістю демократичних традицій та інституцій, недосконалістю національного законодавства та недостатнім рівнем політичної культури громадян, політична корупція спричиняє негативні наслідки для всіх верств українського суспільства, деморалізує громадян і руйнує їх довіру до держави. Остання є основою легітимності демократичного політичного режиму.

Таким чином, протидія політичній корупції у процесі демократизації в Україні не може обмежуватись створенням та ефективною діяльністю державних антикорупційних органів. Вона обов'язково має враховувати комунікативний вимір та сприяти формуванню антикорупційного дискурсу у просторі політичних комунікацій з метою включення питання протидії корупції до порядку денного суспільства і влади, впливу на громадську думку, підвищення

громадської та політичної активності як дієвого запобіжника делегітимації влади.

Література

1. Яковлев Д. В. Alea jacta est: вибір як елемент соціальної взаємодії / Яковлев Д. В. // «Пріоритетні напрямки розвитку суспільних наук у 21 столітті»: матеріали міжнародної наукової конференції (м. Херсон, 27-28 лютого 2015 року). – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2015. – С. 155-159.

2. Яковлев Д.В. Світанок Демократії: Два Вибори і Три Конверти Останнього Генсека / Яковлев Д.В. // Науковий журнал «Молодий вчений». – № 8 (23) частина 2. – 2015. – с. 157 – 163.

Баитанник О.В.

кандидат політичних наук,

старший викладач кафедри політології

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ПСИХОЛОГІЧНІ КОНЦЕПЦІЇ В ТЕОРІЇ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ: DOUBLE BIND ЯК ПІДґРУНТЯ ПОЛІТИЧНОГО ПОРЯДКУ

В якості вихідної гіпотези дослідження візьмемо за основу твердження про те, що наявність передумов для недемократичних трансформацій у політичній системі призводить до посилення тенденцій стосовно розмежування норм неформального (інституалізованого) порядку та функціонування офіційних (інституціоналізованих) структур. В такому випадку є вірогідність виникнення конфлікту між інституалізованими правилами та інституціоналізованими нормами, що має у своїй основі розбіжність в оцінці дієвості легальних норм і здатен призводити до виникнення інституційної невизначеності. Це ситуація, за Д. Є. Москвіним, коли актори політичної комунікації не знаходять компромісу щодо політичних поведінкових правил, а останні постійно змінюються. Тоді починають діяти неформальні правила, що нав'язуються сильнішим актором або свідомо прийняті для подолання невизначеності [4, с. 42]. Таким чином, легально інституціоналізовані норми взаємодії

виявляються реально слабо або майже не ефективними, а використання неформальних правил поведінки ускладнюється потенційною можливістю понести покарання у разі викриття такого факту. Складаються обставини, за яких особа вимушена роботи вибір між тим, щоб змиритися з пропонованим їй владною системою станом речей, або ж самотійно намагатися розв'язати певну проблему будь-якими засобами. Може здатися, що подібні ситуації виникають стихійно, внаслідок несприятливого збігу обставин, втім ми припускаємо що вони можуть мати більшою мірою штучне походження – є продуктом опосередкованого чи цілеспрямованого конструювання.

На нашу думку, глибинний аналіз цих процесів слід здійснювати через залучення до політологічних досліджень психологічного підходу, оскільки це дає дозволяє прояснити формування у акторів політичного процесу орієнтацій щодо наявного політичного порядку. Обставини інституційної невизначеності та похідні від неї умови політичного порядку загалом можуть бути охарактеризовані в термінах психології як *double bind* – усталення ситуації, в якій особа, що б вона не робила, «не може перемогти» – для неї транслюється одночасно два значущих різнорівневих повідомлення (одне з яких відкидає інше) а можливість уточнення під заборорою. Відомий психотерапевт Г. Бейтсон та його колеги намагалися обґрунтувати гіпотезу про те, що у особи, яка потрапила в таку *double bind*, можуть навіть розвиватися симптоми шизофренії [2, с. 3]. Зауважимо, що ми використовуємо розробки цієї теорії у першу чергу для розгляду соціального контексту відносно ролі політичного середовища на формування особистісних механізмів індивідуального буття у суспільстві. Тривалий час під впливом релігійних доктрин було прийнято вважати, що людина здатна піднятися над своїми природними інстинктами до такої міри, щоб розглядати її сутність як виключно соціальної істоти. Втім, як зауважували П. Бергер та Т. Лукман, людська тваринність трансформується у процесі соціалізації, але не скасовується останнім [3, с. 291]. А отже, внутрішня боротьба між інстинктивними мотивами та нормами соціальної взаємодії може бути не на користь останніх, надто коли ситуація загострюється так, що мова починає йти вже про фізичне виживання. Особливо складно це для осіб, котрі розглядають моральний порядок як квазіматематичну систему (за Ф. Р. Анкерсмітом), що дедуктивно виведена із першопринципів, які не підлягають обговоренню – у можливості компромісу вони вбачають зраду істини [1, с. 37-38]. Все це здатне призвести до значних соціально-політичних потрясінь на рівні

макрополітичного процесу та зростання потенціалу девіантної поведінки як індивідуального вибору в складних життєвих обставинах – відбувається зіткнення регулюючих норм різного рівня.

Особливості виникнення і функціонування double bind автори даної концепції пов'язують головним чином із близькими значимими для особи відносинами: родинними, подружніми та ін.. У той же час, не менш значущими, а часом навіть життєво важливими (наприклад, за тоталітарного політичного режиму) для індивідуальної безпеки особи є відносини з владною системою. С. П. Поцелуєв пише, що double bind на мезорівні політичної комунікації стосується взаємовідносин між особами та інститутами, що представляють колективні інтереси – в першу чергу, державою [5, с. 13]. Як відзначає Д. Є. Москвін, співіснування неформальних інститутів зі слабкими або неефективними формальними інститутами виникає у разі конкурентного способу взаємодії між соціальними нормами і приписами законів [4, с. 40]. Ці природні для розвитку соціуму процеси можуть бути посилені штучним проектуванням вигідних для владної системи комплексних нормативно-ціннісних орієнтацій у суспільстві відносно існуючого політичного порядку, що вирішальним чином здатні впливати на його ефективність. Double bind заохочує у політиці ірраціоналізм та сваволю як поведінку, не обмежену жодними зовнішніми нормами, оскільки ті самі собі суперечать. Такий стан речей стає більш зрозумілим, якщо врахувати, що розпорядники double bind поводять себе так, як наче все навколо нормально і логічно [5, с. 20].

В грі за такими правилами, по-суті, програють обидві сторони: з одного боку, держава втрачає лояльність особи, оскільки та не змогла або не прагнула (що страшніше) виконувати свою основну функцію захисту прав і свобод від незаконних посягань. Проте, особа також не вирішує свого конфлікту інтересів повністю – тепер вона потрапляє у ще гіршу ситуацію, оскільки її діяння виходить за рамки правового поля і, таким чином, це може вести до законного переслідування. Тут варто згадати концепцію так званої «шантажуючої держави» К. Дардена, яку наводить у своєму дослідженні М. Рябчук: «Шантажуюча держава влаштована досить просто – з однієї сторони, вона толерантна по відношенню до широкомасштабної корупції і навіть сприяє їй, а з іншої – уважно відслідковує всі корупційні діяння. Всі дані накопичуються відповідними органами та в потрібний момент можуть бути використані проти нелояльних (чи не досить лояльних) підданих. Таким чином, кожний політично та/або економічно активний суб'єкт може стати об'єктом шантажу, а будь-яка політична розправа з таким суб'єктом формально

виглядає як цілком справедливе покарання за корупційні злочини» [6]. Якщо ми дійшли висновку, що і владна система і окрема особа зазнають шкоди через такий стан речей, тоді виникає наступне питання – чому подібні механізми взагалі стають можливими та ще і підтримуються тривалий час? На нашу думку, щоб відповісти на це питання, варто визначитися з тим, яка із сторін програє менше – окрема особа чи політична система, міць якої втілена у гігантському відносно особи владному механізмі. Зрозуміло, що владні інститути є більш могутніми, тому розчарування однієї особи чи навіть всього суспільства в ефективності здійснюваного управління деякий час не становлять для них значної небезпеки.

Також, однією з основних, а для нашого дослідження – визначальних, характеристик дискурсу владних відносин у політичній системі є його асиметричність, у вузькому сенсі – нерівноважність та нерівнозначність здійснюваного впливу. Організована в певному інституціональному механізмі, державна влада має більше регулюючих важелів, у тому числі нею на цілком законних підставах можуть застосовуватися засоби фізичного примусу. Власне, у внутрішній політиці це є одна з найбільш важливих ознак держави поряд із законодавчою діяльністю, що і вказує на подвійний ефект тиску – якщо особа з будь-яких причин не підкорюється нормативним вимогам, вона зазнає силового впливу. Але як бути в ситуації, коли для особи виконання нормативних вимог є складним або не вирішуваним завданням у принципі, при чому виходячи не з її власної волі, а безпосередньо із умов постановки цього завдання? С. П. Поцелуєв наводить концепцію Ш. Шохема, котрий вказував на те, що девіантна та протизаконна поведінка може бути в тому числі реакцією на double bind – коли вербально-символічна (абстрактно-ідеологічна) трансляція соціальних норм грубо суперечить їх невербальній трансляції через реальну поведінку, або коли має місце дуже непослідовна (суперечлива) трансляція норм на одному і тому ж комунікативному рівні (частіше, вербальному) [5, с. 20-21]. Таким чином, поступово формується особливе соціальне-політичне середовище для функціонування відповідного політичного порядку в системі, існування якого протягом тривалого часу призводить до передбачуваних наслідків.

Отже, з великою мірою впевненості можливо говорити про наявність за недемократичного політичного режиму на перший погляд неочевидної вигоди для владного механізму в існуванні та функціонуванні неформального позаінституціонального політичного

порядку як феномену політичної реальності. Політики, фактично не виконуючи свою частину суспільного договору з народом, прагнуть не дозволити остаточного розриву цієї символічної угоди, а тому за допомогою різноманітних ресурсів дестабілізують консолідацію громадянського суспільства. Це може проявлятися, наприклад, у конструюванні таких життєвих обставини (штучно чи стихійно), за яких особа вимушена вдатися до неправових способів вирішення проблемних ситуацій, чим потім прямо чи опосередковано можливо докоряти їй, щоб звести до мінімуму всі спроби боротися проти несправедливого врядування.

Література

1. Анкерсмит, Ф. Р. Репрезентативная демократия. Эстетический подход к конфликту и компромиссу [Текст] / Ф. Р. Анкерсмит // Логос. – 2004. – № 2 (42). – С. 15-41.
2. Бейтсон, Г. К теории шизофрении [Электронный ресурс] / Г. Бейтсон, Д. Д. Джексон, Дж. Хейли, Дж. Х. Уикленд. – Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/658176>.
3. Бергер, П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания [Текст] / П. Бергер, Т. Лукман. – М.: Медиум, 1995. – 323 с.
4. Граждане и политические практики в современной России: воспроизводство и трансформация институционального порядка [Текст] / отв. ред. С. В. Патрушев. – М.: РАПН; РОССПЭН, 2011. – 318 с.
5. Поцелуев, С. П. Double bind's или двойные ловушки политической коммуникации [Текст] / С. П. Поцелуев // Полис. – 2008. – № 1. – С. 8-32.
6. Рябчук, Н. Закон сообщающихся сосудов и некоторые другие законы [Электронный ресурс] / Н. Рябчук. – Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/nz/2006/50/riab15-pr.html>.

Іванова А.В.
аспірант кафедри політичних теорій
Національний університет «Одеська юридична академія»

ПРИНЦИП ТОЛЕРАНТНОСТІ В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНОГО ВИБОРУ

В світі ліберально-демократичних змін більшості цивілізованих країн, питання толерантності та права вільного політичного вибору має глобальне значення для суспільства та держави. Свободу політичного вибору складає не тільки законодавче та політичне право. Саме від суспільного розуміння плюралізму залежить чи буде сприйматися політичний вибір різно направлених політичних сил як непорушне право. Чи буде політична меншість сприйматися як повноцінний елемент суспільства, або матимуть місце політичні дискримінації, які в свою чергу створюватимуть певні наслідки для розвитку суспільства, формування правої культури, та для правового державотворення. Свобідний вибір певної політичної сили, яку обрала та чи інша кількість людей, неможливий без усвідомлення суспільством необхідності права мати свою політичну позицію, яка складатиме індивідуальний політичний вибір кожного.

Толерантність та свобода політичного вибору становлять фундамент демократичного суспільства. Не зважаючи на актуальність проблеми, сьогодні, толерантність в Україні займає місце догми та теоретичного підходу. Нетерпимість представляє поширене явище серед українського суспільства, проте, досі не осмислюється як соціальна проблема. Даний феномен не розглядається українським соціумом як суспільна вада чи проблема соціально-політичного балансу. Досі, інтолерантність в різних сферах суспільного буття залишилась питанням морального-етичного виховання та проблемою на рівні міжособистісних відносин та не прийняла статусу політико-правової проблеми.

Політичний вибір є одним з напрямків вибору, які представляються для середнього представника суспільства. Обмін на політичному ринку включає економічні, соціальні, культурні та інші блага. Тому, саме політичний вибір складає потенційний вибір в самих різноманітних соціальних сферах. Сьогодні принцип свободи вибору зазнає неабиякої

небезпеки. Посягання на який в інформаційній епосі здійснюється за допомогою різних новітніх технологій впливу. І, часто, нетерпимість стає тим методом, який впроваджується для формування певного політичного вибору. Не зважаючи на те, що на пряму свобода людини залишається фактично недоторканою.

Не рідкістю в українському суспільстві є практика, коли влада чи владні суб'єкти, попри все, вибудовують політику нетерпимості до конкретного політичного актора, який кожен раз буде з'являтися та представляти контрастну основу політичного суперництва. На фундаменті інтолерантності і будуються технології сучасної політики. В цьому випадку не буде робитися акцент на політичній боротьбі, яку не виключає категорія толерантності, а саме на нетерпимості, ненависті, пригніченні. За допомогою засобів масової інформації буде спотворюватися будь-які дії та характеристики опонента. І за рахунок конкретного виділення електоральної частини і формування її настроїв і буде створюватися політична більшість.

Сьогодні втрачається платформа для боротьби політичних ідей та проєктів. Чи доречно для політика створювати концепт розвитку певної сфери, за яку він несе відповідальність, та реалізовувати його, чи більш вигідніше створити уявну активність, уявну вигоду для потенційного виборця та транслувати це за допомогою ЗМІ. Створити контрастне нетерпиме відношення до опонента та вигідно регулювати суспільну політичну думку. І при цьому, така маніпуляційна політика посягання на свободу політичного мислення є законною. В цьому небезпека сьогоденної інформаційної політичної боротьби. Надлишок інформації створює її брак. Важливий момент відзначає науковець Пай Л.: «Таким чином, навряд чи можна говорити про існування певного вільного ринку, на якому політичні ідеї та теорії могли б змагатися, а найбільш гідні з них отримують підтримку. Політичні дебати в цьому випадку зводяться до міжсуспільної полеміки або до спроб однієї з груп виправдати свою позицію» [2, с. 68].

Політична, як і соціальна системи стають все більш диференційованими. Політичні рішення, які приймаються в інтересах цілого суспільства, а іноді глобальних суспільств, вступають в конфронтацію з інтересами особистості. І впровадження інституту толерантності є рішенням демократичного поєднання в одному

соціальному організмі індивідуальних особливостей, поглядів, політичних переконань та переваг.

Толерантність створює умови формування політичної позиції, що становить фундамент подальшого політичного вибору. Чи можливий незалежний вибір, позбавлений тиску ззовні, без права мати свою соціальну позицію.

На основі недостатнього знання, обмеженого представлення інформації та її викривлення, змінюється соціальна свідомість. Інформаційне посягання на право вільного політичного вибору законодавче захищено, можна навіть казати «узаконено» в Україні. Засоби масової інформації належать певним політичним лідерам, олігархам, представникам влади, стають розпорядниками політичної думки, політичної свідомості та культури.

Небезпечним моментом маніпуляції політичною свідомістю є і те, що політичні настрої можна змінювати до стану мітингів, бунтів, революцій, громадянських зіткнень, війн та переворотів. Водночас, прагнення свободи, громадянської активності до аморфного стану лежить короткий шлях певної інформаційної політики держави. На сьогоднішній день, технології мають на стільки сильний вплив, що формуючи повістку дня, можливо переключити суспільство з важливих проблем, до так званого новинного фону.

Як відзначає дослідник Трачук В., за останні роки в Україні сформувалася турбодемократія (демократія хаосу), однією з головних рис якої є педалювання суспільних цінностей конфліктогенного, а не консолідуючого, характеру. Найбільшими з них є: державна мова, форма державного устрою та державного правління, постійні пошуки «зрадників» (на котрих можна перекласти відповідальність за помилки та прорахунки), реабілітація вояків ОУНУПА, вступ до НАТО, пріоритети інтеграції (євразійський чи євроатлантичний) [3, с. 360].

Якщо всі канали інформації, до яких має доступ потенційний виборець налаштувати на певну інформаційну сторону, можливо кардинально змінити політичний вибір. За для чого проводяться обмеження соціальних мереж, Інтернет порталів, сайтів, телевізійних каналів, проводяться рейди на окремих каналах, які мають інакший або більш розширений формат подачі інформації. І попри такі дії, це не вважається посяганням на свободу мислення та вибору.

Для політичної сфери особливо характерна багатоманітність, тому і потребує узгодження потреб і прав різних суб'єктів суспільства. Як зазначає дослідник Трачук В.: «Найбільш ефективно вона може бути вирішена в умовах демократії, яка допускає існування конфліктів та суперечностей, однак лише у визначених та загальновизнаних межах і вимагає їх пом'якшення шляхом консенсусу та компромісу» [3, с. 360].

Українське суспільство перебуває в перехідному стані, тому впровадження демократичних інститутів проходить, як зазначає дослідник Кормич Л. І., «хвилеподібно». В особливості це стосується посткомуністичних суспільств. Як зазначає науковець: «В нових демократіях під гаслом національної специфіки фактично спостерігалась відмова від основоположних засад демократії. Відбулась девальвація багатьох цінностей, зокрема таких як свобода слова пріоритет прав людини. Знижувалась ефективність функціонування ряду демократичних інститутів передусім громадянського суспільства» [1, с. 200]. В тому числі, й інституту толерантності. Доки суспільна свідомість не перейме демократичних норм та стандартів, питання терпимості не займатиме в українському суспільстві місце проблеми. А до того моменту не буде сформовано концептуального підходу до вирішення практичних проблем інтолерантності, в особливості, що стосується політичного вибору українського суспільства.

Література

1. Кормич Л.І. Ознаки кризи демократичного транзиту в сучасному світі / Л.І. Кормич // Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2017 р.) У 2-х т. Т. 1/ відп. Ред. Г.О. Ульянова. – Одеса : Видатний дім «Гельветика», 2017. – С. 200-202.
2. Пай Л. Незахідний політичний процес [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.academia.edu/16616354>.
3. Трачук В. Політична толерантність як механізм політичної взаємодії: проблеми та перспективи / В. Трачук // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2008. – Вип. 37. – С. 354-363.

Ключник Р.М.
*кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології та міжнародних відносин
Університет імені Альфреда Нобеля*

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА РОСІЇ ТА ЕСКАЛАЦІЯ ПОЛІТИЧНОГО ПРОТЕСТУ У СВІТІ

Зовнішня політика Росії завжди привертала увагу політиків, журналістів та науковців. Країна, якій належить 1/9 частина суходолу, є, безперечно, одним з найвагоміших геополітичних гравців. Військовий, політичний, економічний, культурно-ідеологічний пресинг – це звична політика країн, що намагаються домінувати у сучасному світі. Використовуючи досвід Холодної війни, поєднаний із сучасними технологіями, Росія прагне відновити контроль над країнами, які колись входили до складу Російської імперії та СРСР. Закономірно, що така зовнішня політика впливає на політичне життя у низці країн, зокрема, на хід розвитку протестних рухів.

Певний «злам» зовнішньої політики Росії можна простежити у серпні 2008 р., коли для підтримки інсургентів Абхазії та Південної Осетії було введено війська у Грузію, а згодом визнано сепаратистські регіони в якості «держав». 12 серпня 2008 р. до Тбілісі прибули лідери європейських країн, а мешканці країни взяли участь у мітингу на підтримку територіальної цілісності Грузії. Серпень 2008 р. – це час перших масових антиросійських мітингів: у Брюсселі, Лондоні, Таллінні, Гельсінкі, Будапешті пройшли акції на підтримку Грузії. Лише у Мінську та Баку антиросійські акції було розігнано поліцією. Тим не менш, у Белграді, Ризі, Тирасполі відбулися антигрузинські акції [1].

Наприкінці 2016 р. новим приводом для проведення акцій проти російської політики стали події у Сирії. Очевидно, що розпочата Росією військова операція в Сирії має забезпечити розв'язання відразу декількох взаємопов'язаних завдань, які у свою чергу, сприятимуть досягненню головної стратегічної мети – утвердження Росії у статусі великої держави, одного зі світових центрів сили [2, с. 488]. До 22 грудня 2016 р. регулярна армія президента Б. Асада за підтримки російських військ взяла під контроль найбільше місто країни – Алеппо. Бої за місто призвели до його повного руйнування; кількість жертв серед мирного населення навіть не піддавалася обліку. Усе це призвело до нових антиросійських акцій у світі. На цей раз велика кількість протестувальників вийшла до російського консульства у Стамбулі. На

хвилі антиросійських настроїв було вбито російського посла у Туреччині. Акції пройшли у Кувейті, Франції, Німеччині, США тощо. Учасники вимагали виведення російських військ із Сирії та відставки Б. Асада. Посольство Росії у Києві також пікетували учасники антивоєнного мітингу. Навіть у відносно лояльному до РФ (але шийтському) Ірані відбулися пікети російського диппредставництва. Втім, слід зазначити, що дії Росії у Сирії вписуються у той метанаратив нескінченного кола насильства і помсти, яке з 2011 р. спостерігається у країні.

У вітчизняному дискурсі (науковому та політичному) поширеною є думка, що антиросійські протести пов'язані з політикою цієї держави проти України. Частково це припущення є вірним (але не повністю, що буде доведено нижче). Ключовим моментом у розвитку українсько-російського конфлікту, на нашу думку, стала анексія Криму, після чого стало зрозуміло: добросусідські відносини між країнами малоімовірні, і не лише протягом каденції чинного російського президента. Ескалація ситуації на Донбасі лише підтвердила це припущення.

Закономірно, що одним з перших об'єктів, біля яких було проведено акції протесту, стало посольство Росії в Україні. Введення російських військ на півострів та організація референдуму стали причиною масштабних протестів біля дипломатичних представництв. Починаючи з березня 2014 р., біля російського посольства періодично проводяться акції під гаслами «Крим – це Україна». Після падіння на непідконтрольній території малайзійського «Боїнга» у липні 2014 р. до посольства принесли сотні паперових літаків, звинувачуючи Росію у підтримці інсургентів та злочинах проти мирного населення. Розслідування авіакатастрофи не завершено й досі. У березні 2017 р. Україною прокотилася нова хвиля протестів. Цього разу об'єктами стали банки з російським капіталом. Відділення «Сбербанку» часто блокувалися та оклеювалися листівками «Це – банк країни-агресора. Він буде закритий». Така реакція стала наслідком визнання документів, виданих у непідконтрольних районах Донецької та Луганської областей.

Серед центральноєвропейських країн, де антиросійські акції є звичним явищем, можна назвати Польщу. Так, акція «Польща – бастион Європи» у 2016 р. зібрала понад 50 тисяч учасників [3]. На нашу думку, наступного року, коли відзначатиметься сота річниця незалежності, слід очікувати більш масових заворушень, ніж раніше. У польській національній пам'яті глибоко вкорінені й польські повстання 1830, 1863 рр., а також «Диво на Віслі» 1920 р., коли Червону армію було відкинуто від Варшави.

Сьогодні можна впевнено стверджувати, що акції протесту проти політики Кремля поширилися по всьому світу – в усіх країнах, де є численною українська діаспора, а саме: Чехія, Німеччина, Франція, Іспанія, США, Канада. Протестна акція «Зупиніть війну Путіна в Україні» проходила навіть у колишніх радянських республіках, зокрема, Латвії (восени 2017 р. три країни Балтії висловили протест проти назви «колишні радянські республіки»). Оскільки країни Балтії вважають своє перебування у складі СРСР (1940-1941 та 1944-1991 рр.) окупацією, то й антиросійська риторика є прийнятною і навіть бажаною у тамтешньому суспільстві, за винятком невеликої частки «негромадян».

Безперечно, українське питання є важливим, але не єдиним фактором мобілізації антиросійських сил у світі. Влітку 2015 р. у Вірменії було підвищено ціни на електричну енергію. Враховуючи те, що енергокомпанія «Електричні мережі Вірменії» знаходиться у власності РФ, то протести набули антиросійського характеру. Політичний рух набув форм пікетів, блокувань автошляхів та зіткнень із поліцією у Єревані. Влітку 2017 р. у Білорусі відбулися акції протесту проти участі російських військ у навчаннях «Захід-2017», що, на думку білоруської опозиції, втягує країну до протистояння Росії та Заходу [4]. Посилюється й рух уніоністів у Молдові: прибічники прорумунського курсу активізувалися після перемоги проросійського кандидата І. Додона на президентських виборах. Учасники пікетування російського посольства у Кішиневі (червень 2017 р.) вимагали виведення військ із невизнаного Придністров'я [5].

Відзначимо, що антиросійські акції протесту організовують за тією ж схемою, що й інші подібні рухи. Так, широко використовується Інтернет, зокрема, соціальні мережі. Вагому роль відіграють прямі онлайн-репортажі з місця подій та хештеги, що допомагають структурувати інформацію у соціальних мережах. Якщо за часів Арабської весни 2011 р. соціальні мережі були відносно новим інструментом мобілізації громадян, то зараз це невід'ємна частина будь-якого масового руху.

Втім, акції протесту проти політики Кремля відбуваються й у самій Росії. Ще у вересні 2014 р. було проведено Марш миру у Москві – проти участі російських громадян у війні на Донбасі [6]. Поодинокі пікети і мітинги трапляються і після того, втім, за умов авторитарного режиму висловлювати свою думку є небезпечним.

Проаналізовані факти можна підсумувати наступним чином. По-перше, антиросійські протести (як би прикро це не звучало для

вітчизняної політичної еліти) не тільки і не стільки пов'язані з політикою Росії стосовно України: часто причинами стають економічний тиск (Вірменія), історична пам'ять (Польща) або військова експансія (Сирія). По-друге, координація протестів часто надто слабка або повністю відсутня; діяльність учасників часто є стереотипною і неефективною; організаторам бракує креативу та нових ідей. По-третє, всередині самої Росії формується опозиційний рух, який, на нашу думку, активізується у 2018 р. напередодні президентських виборів (передусім це стосується О. Навального). Нарешті, говорячи про антиросійські протести, не слід забувати право вето Росії у Раді Безпеки ООН, що дозволяє Кремлю в основному не зважати на думку громадськості як всередині країни, так і за кордоном.

Література

1. Baltic leaders rally in Tbilisi [Electronic source] / Baltic Times: Access mode: <https://www.baltictimes.com/news/articles/21068>.
2. Шуляк С.В. Мотиви російського збройного втручання у громадянську війну в Сирії [Текст] / С.В. Шуляк // Гілея: науковий вісник. – 2016. – Вип. 115. – С. 485-488.
3. Polska bastionem Europy [Źródło elektroniczne] / Gazeta Wyborcza. – Reżym dostępu: <http://wyborcza.pl/10,82983,20967269,polska-bastionem-europy-marsz-niepodleglosci-2016.html?disableRedirects=true>.
4. В Минске протестовали против учений Запад-2017 [Электронный ресурс] / Корреспондент. – Режим доступа: <http://korrespondent.net/world/3884657-v-mynske-protestovaly-protyv-uchenyi-zapad-2017>.
5. Young unionists and veterans protest at Russian embassy: «Go home» [Electronic source] / Publica. – Access mode: http://en.publika.md/young-unionists-and-veterans-protest-at-russian-embassy-go-home_2637765.html.
6. У Москві проходить протест проти політики Росії щодо України та Сирії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ipress.ua/news/u_moskvi_prohodyt_protest_proty_polityky_rosii_shchodo_ukraini_ta_syrii__video_142970.html.

Коробка М.О.
студент
Університет імені Альфреда Нобеля

ПРОТЕСТНА ПОВЕДІНКА В УМОВАХ ПОЛІТИЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Сучасні науковці вважають, що для здорового функціонування системи політичних відносин потрібно, щоб громадяни і політики діяли кожен у своїх сферах. Громадяни, які успішно займаються своєю справою і забезпечують своє життя, як правило, рідко втручаються у політику, обмежуючи свої політичні дії участю у виборах і референдумах. А професійні політики беруть на себе більшу частку відповідальності та компетенції у здійсненні політичних функцій.

Певне специфічне місце у структурі політичної участі посідають **протестні форми поведінки**. Взагалі, політичний протест – це вияв негативного ставлення до політичної системи в цілому, її окремих елементів, норм, цінностей та політичних рішень у відкрито демонстрованій формі.

До таких форм політичної участі можна, зокрема, віднести мітинги, демонстрації, гнівні процесії, страйки, пікети, масові та групові акції насильства та погромів. Протестну поведінку можуть викликати багато чинників. Це і економічні (занепад, різке зростання податків і цін); руйнування стандартів у переконаннях і соціальних нормах; втрата соціального статусу; невиправдані очікування громадян тощо.

Такий стан соціального (індивідуального) незадоволення має назву депривації, тобто розходження між прагненнями, сподіваннями, очікуваннями людей і реальними можливостями їх задовольнити. Якщо таке розходження дуже велике, а незадоволення набуває масового характеру, виникає мотивація участі в протестних діях.

Важливим фактором спонукання протестних дій стають акциденти, тобто випадкові обставини, що виникають в історичному розвитку та глибоко вкорінюються в ментальні підвалини. В протестній поведінці суб'єкти неусвідомлено реалізують історичні, економічні, світоглядні протиріччя, що склалися між різними регіонами українського суспільства протягом певного історичного часу. В багатьох розвинутих країнах світу існують подібні протиріччя, які загострюються в умовах нестабільності та спеціального збурення. Як зазначає О. А. Гриценко, сьогодні Україна зіштовхнулася з політичним маніпулюванням саме цими акцидентами. В основі

виявлення впливу історичних факторів на поведінку людей та дій відповідних владних структур повинен знаходитися мірний аналіз історичного руху країни [1, с. 23].

Протестні дії (об'єднання людей, лозунги, провокації, радикальні та екстремістські рухи) – є лише зовнішнім, спостережуваним явищем, причини якого мають значно глибший та складний характер, що передбачає виявлення передумов, акцедентів (факторів минулих зв'язків), обставин, чинників та внутрішніх причин. Для кожної країни протестні рухи мають свою специфіку. Сьогодні Україна потребує визначити сукупність усіх факторів та умов, які призвели до протесту та виникнення нових неформальних інститутів впливу на владу. Об'єктивною передумовою протестних дій стали шоківі зміни зовнішньополітичного курсу влади, яка тривалий час (на основі потужного використання інформаційних ресурсів та соцмереж) орієнтувала суспільство на європейський вектор розвитку. Прорахунки, непродуманість, невміння (або небажання) враховувати в практичній діяльності ризики прийнятих рішень в міжнародних угодах (особливо коли мова йде про протиріччя між стратегічними та тактичними завданнями зовнішньоекономічного курсу) призвели до необхідності більш обґрунтованого визначення майбутнього розвитку України, що стало несприйнятливим для певних політичних сил та соціальних прошарків. Об'єктивні передумови підсилювалися суб'єктивним фактором, що виявився перш за все у ступені розуміння та можливостей оцінювати ситуацію широким колом населення, а по-друге, в наявності лідерів, які спроможні використовувати (або маніпулювати) ступінь незадоволення людей.

Для того щоб розрізнити ступінь невдоволення, готовність взяти участь у протестних акціях і дійсний рівень протестної активності, в науці існують поняття «протестна активність» і «протестний потенціал». Під *протестної активністю* розуміють охоплення (залученість) громадян різними формами протестної активності і його динаміку. Під *протестним потенціалом* розуміють наміри (схильність) громадян брати участь в акціях протесту за певних обставин (наприклад, «якби робітники мого заводу вийшли на вулицю з вимогою відставки президента, я, можливо, взяв би участь у демонстрації»; це, втім, не означає, що, розмірковуючи так, людина реалізує свої наміри у реальності).

Які ж фактори впливають на формування протестного потенціалу та протестної активності?

Однією з найбільш популярних теорій, що пояснює формування протестного потенціалу в індустріальному суспільстві, є теорія відносної депривації. Депривація (від лат. *deprivatio* – втрата, позбавлення) – психічний стан особистості, виникнення якого обумовлено тривалими нестатками або істотними обмеженнями можливостей задоволення її життєвоважливих потреб. Проявами депривації є страх, тривога, незадоволеність своїм життям [2, с. 183-184]. Відносна депривація, або системна фрустрація, відноситься до соціально-психологічним явищам, вона характеризується невідповідністю очікувань особистості її реальному стану, а також породжує невдоволення і оцінюється особистістю як соціально несправедливе становище.

Причинами такої незадоволеності, як правило, є те, що суб'єкт не має будь-яким об'єктом, прагне до його володіння, при цьому порівнює себе з іншими суб'єктами, які володіють цим об'єктом, і розглядає можливість володіння ним як цілком реальну. Таким чином, для виникнення депривації важливий не стільки сам факт неволодіння будь-чим, скільки бажання мати об'єкт, а також надія на можливість зміни положення за допомогою зміни соціального і політичного порядку. Відносна депривація – це напруга, яка розвивається між «треба» і «є» колективного ціннісного задоволення і яка спонукає людей до насилля; або сприйняття актором розбіжності між його ціннісними експектаціями і ціннісними можливостями [3, с. 174].

Відносна депривація пов'язана не тільки з володінням матеріальними та соціальними благами. Вона також може бути пов'язана з потребою у свободі, самовираженні. Саме подібного роду потреби рухали більшістю учасників студентських виступів 1968 р. у Парижі і не тільки. Тому в цілому депривацію можна також визначити як невідповідність між ціннісними очікуваннями і реальними можливостями.

Отже, в умовах політичної нестабільності підвищується ризик виникнення політичного протесту. Одним з факторів, який впливає на протест, є соціальна депривація, а особливо – її різновид: відносна депривація. Враховуючи те, що для сучасних західних (та українських) громадян не є актуальною проблема виживання як такого, то більша частина виборців відчують саме відносну, тобто почуття недостатньої задоволеності своїх потреб, як матеріальних так і духовних.

Література

1. Гриценко О.А. Неформальні інститути впливу на владу в контексті економічного аналізу / О.А. Гриценко // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2014. – № 2 (17). – С. 17-25.

2. Кіндратець О.М. «Хороше суспільство» як мета політичної модернізації / О.М. Кіндратець / Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2014. – № 56. – С. 182-190.

3. Балацька О.Б. Сутність та специфічні риси політичного насилля як засобу здійснення влади / О.Б. Балацька // Грані. – 2015. – Вип. 5 (32). – С. 172-178.

Кушнар'ов І.В.

кандидат юридичних наук,

докторант відділу правових проблем політології

Інститут держави та права імені В.М. Корецького

ДОСВІД ГРУЗІЇ У ПОДОЛАННІ ПОЛІТИЧНОЇ КОРУПЦІЇ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Коли йдеться про грузинську антикорупційну реформу, то найперше відзначаються досягнення у реформуванні поліції, укріпленні системи оподаткування, оновленні митної служби, дерегуляції бізнесу, забезпеченні функціонування державного та громадського реєстрів, викоріненні корупції при вступі до вишів у Грузії тощо. Водночас постає питання: наскільки високим є рівень саме політичної корупції у Грузії; в яких формах та обсягах вона виявляється; якими механізмами її мінімізовували (-ють); які існують перешкоди для прискорення антикорупційного процесу у грузинській політиці тощо.

Уважаємо, що корупцію в Грузії зведено до мінімуму на рівні саме особистих і громадських послуг, у сфері оподаткування, але це не означає однозначну проекцію успіху на площину політичної корупції. Безумовно, що реформаційний досвід Грузії є яскравим прикладом того, як пострадянська патріархальна держава здатна на справжній цивілізаційний ривок. Але на сьогодні Грузія ще не завершила інституційні реформи, необхідні для забезпечення стійкості результатів боротьби з корупцією в Грузії й які введуть у дію систему стримувань і противаг.

Американський дослідник К. Керіл у дослідженні «Грузинський парадокс» [6] звернув увагу на кілька тривожних моментів: відбулося посилення влади центральних органів, зменшилися свободи ЗМІ (на цьому акцентувала у своїх звітах й «Репортери без кордонів»), представники однієї провладної партії (мова про партію М. Саакашвілі «Єдиний національний рух» у період до 2012 р.) обіймали більшість керівних посад у країні тощо. Ще один американський дослідник, Л. А. Мітчелл, у праці «Сумнівна демократія: зовнішня політика США та грузинська Революція Троянд» [7], відзначаючи успіхи Грузії у боротьбі з корупцією в цілому, звернув увагу, що після 2003 р. М. Саакашвілі та його оточення конституційно змінили виборчу систему на свою користь. У результаті виникла система, наділена зовнішніми атрибутами ліберальної демократії, але яка не уможливорює істинну політичну конкуренцію: у опозиції немає шансів на перемогу. Аналітик вашингтонського Фонду міжнародного миру Карнегі Т. де Вааль зауважує: «політична еліта Грузії – це модернізатори, але не демократи» [8].

В. Мацієвський і В. Ковалко слушно зауважують, що «хоча обсяг корупційних схем у Грузії зменшився, акцент змістився з низового рівня на рівень еліт» [3, с. 17]. Г. Кохан теж зацентровує, що «історію успіху Грузії не варто ідеалізувати, оскільки програма інституційних реформ не була завершена, політична корупція залишилася, проявляючись у вигляді непотизму, фаворитизму і непрозорому процесі державних закупівель, через що навряд чи вдасться закріпити уже досягнуті антикорупційні результати без створення надійного механізму стримувань і противаг» [2, с. 5].

У аналізах антикорупційних успіхів Грузії зазвичай констатується, що вони уможливилися завдяки сильній виконавчій владі, яка залишається єдиною, головною рушійною силою змін. Але це породжує питання про високу концентрацію влади в країні за водночас слабкої системи стримувань і противаг, що створює умови для потенційного зловживання владою. Тобто, виникає потреба посилення у Грузії системи стримувань і противаг. Довгий час у країні не було сильної опозиції, що перешкоджало здійсненню якісного парламентського контролю за виконавчою владою у цій державі [1, с. 102]. Зокрема, Е. Урушадзе звернув увагу на такі політичні процеси після Революції Троянд, як концентрація влади в руках М. Саакашвілі та дуже звуженого кола близьких людей, ослаблення парламенту та судової влади, установа контролю за ЗМІ [5]. Більшість медіа залишалися незалежними, але було встановлено контроль над основними телеканалами. Як зауважує

Е. Урушадзе, завдяки впливу на судову владу уряду вдалося домогтися, що власниками основних медіакомпаній стали дружні до уряду особи; як наслідок – зникли з ефірів програми критичної щодо уряду спрямованості [5]. Фактично почала формуватися система, за якої мінімальними були механізми громадянського контролю за діями влади; опозиція була слабкою; у правлячій партії усі важливі питання вирішувало мінімальне коло партійців «Єдиного національного руху». Реальна влада в країні концентрувалася в руках невеликої кількості осіб і були відсутні реальні механізми запобігання можливим зловживанням. Такий привілейований статус було використано для закріплення при владі: під час виборів-2008 партія «Єдиний національний рух», на думку експертів Transparency International, отримала значно більше фінансування за інші партії; багато опозиційних партій узагалі не отримали підтримки від бізнесу через побоювання переслідувань за фінансування опозиції [5].

Отже, незважаючи на зменшення низової корупції, політична корупція все ж була, наприклад, у формі фінансування політичних партій, механізму «спрощених державних закупівель» для компаній, які згодом робили пожертви до передвиборчого фонду правлячої партії. Transparency International фіксувала випадки, коли экс-урядовці після відставки за кілька місяців перетворювалися в успішних бізнесменів зі збільшенням доходів у рази.

Безумовно, грузинським урядом у 2004–2012 роках здійснювалися великі реформи, існував щирий намір модернізувати країну та викоренити корупцію. Але у «Єдиного національного руху» (як, зрештую, і для будь-якої партії) була мета якнайдовше утриматися при владі. Заради забезпечення партій ресурсами і допускалися дії, які можна кваліфікувати як політичну корупцію.

У 2012–2015 рр. відбулися як позитивні антикорупційні зрушення, так і збереглися певні проблеми. Серед позитивів: підвищення рівня незалежності ЗМІ; більша незалежність судової влади; більш плюралістичний парламент із вищою незалежністю від уряду; більш незалежні органи, які організовують проведення виборчих кампаній та ін. Серед проблем: недостатня незалежність парламенту, необхідна для належного контролю за урядом; є приклади політичної мотивації та вибіркового правосуддя у кримінальних справах проти колишніх державних чиновників; фіксуються випадки непотизму та фаворитизму в призначеннях державного сектора тощо. Ще не досягнуто прогресу задля встановлення рівних умов участі у виборах для партій із огляду на прогалини у законодавстві про вибори. Потрібна незалежна, професійна цивільна служба, вільна від політичного впливу;

викорінення випадків фаворитизму, кумівства; неприпустимість практики масового звільнення державних службовців після виборів.

Європейська інтеграція виявилася важливою мотивацією для Грузії у боротьбі з корупцією. Лібералізація візового режиму вимагала вдосконалення законодавства. У 2015 р. до закону «Про несумісність інтересів і корупції на державній службі» внесено поправки: запроваджено моніторинг майнових декларацій держслужбовців (з 01.01.2017 р.); державних службовців зобов'язали декларувати доходи навіть через рік після залишення служби [4, с. 17].

Для мінімізації політичної корупції Грузії необхідна низка реформ: посилення функції фінансового моніторингу парламенту; підвищення бюджетних повноважень парламенту в процесі бюджетування; продовження здійснення програми Відкритого Уряду для забезпечення більшої відкритості всіх гілок влади, в т. ч. виконавчої, а також більшої залученості громадян; досягнення більшої прозорості при розподілі справ в антикорупційних цілях, впровадження електронної системи розподілу справ між суддями; посилення політичних партій через впровадження справедливішої системи фінансування, що уможливить розширення можливостей опозиційних партій тощо.

У цілому в Грузії ще не сформована плюралістична система управління. Цьому перешкоджає відсутність сильних політичних партій і нерозуміння окремими політичними гравцями справжньої цінності демократії та плюралізму. У грузинського громадянського суспільства бракує волі наполягти на оновленні виборчого законодавства: чинний закон надає партії-переможниці можливість створювати у парламенті надійну більшість і згодом цілковито ігнорувати опозицію. Це і призводить до концентрації влади. Таким чином, перед грузинами стоїть завдання закріпити демократичні досягнення та запобігти їх деградації, бо щоразу після виборів і зміни влади система концентрації влади самовідновлюється. Цьому могли б запобігти по-справжньому сильні партії.

Залишається проблемою незалежність судової влади, яка була б неупереджена при розгляді фактів політичної корупції. Певні сподівання покладаються на поточний конституційний процес. Але бурхливий його перебіг у 2017 р. поки що не дає підстав прогнозувати кінцевий законотворчий результат і його вплив на політичну корупцію у Грузії.

Література

1. Боротьба з корупцією у сфері державних послуг; [пер. Е. Шевченко]. – Washington: The World Bank, 2012. – 108 с.
2. Кохан Г. В. Явище політичної корупції: теоретико-методологічний аналіз : монографія / Г. В. Кохан; Нац. ін-т стратег. дослідж. – К. : НІСД, 2013. – 230 с.
3. Мацієвський В. Політичні еліти та доля реформ: Україна і Грузія у порівняльній перспективі / В. Мацієвський, В. Ковалко // Агора. – 2016. – № 17. – С. 14–20.
4. Тугуши Л. Реалии и вызовы антикоррупционной политики в Грузии. – URL: http://cesd.az/new/wp-content/uploads/2017/04/EaP_Think_Bridge_March_2017_Ru.pdf.
5. Урушадзе Э. Новейшая история власти и коррупции в Грузии. – URL: http://news.liga.net/interview/politics/14780931-erkeleurushadzen-oveyshayaistoriya_vlasti_i_korrupsii_v_gruzii.htm.
6. Caryl C. The Georgian Paradox. – URL: <http://foreignpolicy.com/2012/01/31/the-georgian-paradox>.
7. Mitchell L. A. Uncertain Democracy: U.S. Foreign Policy and Georgia's Rose Revolution. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2008. – 192 p.
8. Waal T. de. Georgia's Saakashvili heads to Washington with a big test in his future // Washington Post. – 2012. – 27 jan.

Ломейко В.І.

*аспірант кафедри соціології та психології
факультету психології, політології та соціології
Національний університет «Одеська юридична академія»*

РОЛЬ МАС-МЕДІА У ВСТАНОВЛЕННІ ПОРЯДКУ ДЕННОГО: ПОСЕРЕДНИК ЧИ АКТОР?

Актуальність дослідження ролі мас-медіа у встановленні порядку денного суспільства полягає у тому, що медіа не завжди визначають головні соціальні проблеми, але вони здатні їх ранжувати, перевизначати, змінювати акценти.

Мас-медіа можуть відігравати роль відлуння політичного дискурсу, транслюючи інформацію, яка формується у колі політичних еліт. Адже, у сучасному світі вплив політичного дискурсу на

суспільство опосередкований мас-медіа. З іншого боку, медіа здатні ініціювати створення політичних «подій». Мас-медіа поступово перетворюються на актора, який вже не тільки ретранслює політичний дискурс, а й встановлює порядок денний суспільства всупереч політичним елітам. Щоправда, сьогодні ця небезпека поступається іншій – медіа стають дієвим інструментом нав'язування суспільству штучного порядку денного, який формується політичним дискурсом. Як наслідок – рух інформації відбувається «згори – вниз», а суспільство перетворюється на пасивного споживача політичної інформації.

Роль мас-медіа полягає не лише у тому, що вони можуть переконувати громадян. Мас-медіа залучають увагу громадської думки до певних проблем та визначають критерії оцінки політичних подій. Тобто, «...за допомогою правильно встановленого порядку денного можна спрямовувати громадську думку в бажане русло... також продовжуються спроби повернути громадянина в політику за допомогою шоу, коли відбувається конструювання політичних подій у мас-медіа за законами розважальних програм» [4, с. 201]. У політичному просторі з'являється медіакратія, яка конструє політичну реальність та використовує технологічні можливості щодо створення та розповсюдження інформації як інструмент реалізації влади.

Політичний дискурс виступає як соціально-культурний та політичний феномен. К. Серажим вважає, що «... дискурс – це складний соціолінгвальний феномен сучасного комунікативного середовища, який, по-перше, детермінується (прямо чи опосередковано) його соціокультурними, політичними, прагматично-ситуативними, психологічними та іншими (конституючими чи фоновими) чинниками, по-друге, має «видиму» – лінгвістичну (зв'язний текст чи його семантично значущий та синтаксично завершений фрагмент) та «невидиму» – екстралінгвістичну (знання про світ, думки, настанови, мету адресанта, необхідні для розуміння цього тексту) структуру і, по-третє, характеризується спільністю світу, який упродовж розгортання дискурсу «будується» його репродуцентом (автором) та інтерпретується реципієнтом (слухачем, читачем тощо)» [2, с. 7]. Це означає, що у політичному дискурсі найбільш явно та рельєфно виражаються цінності та наявні соціальні норми. За допомогою аналізу дискурсу можна отримати інформацію щодо суспільства у цілому, сутності соціальних відносин, надати характеристику різним сферам соціального життя конкретного соціуму.

Ідеї щодо політичної обумовленості дискурсу, його ідеологічного забарвлення та спрямованості на захист панування відповідного класу чи партії знайшли своє продовження у роботах М. Фуко. Він визначав дискурс, як єдність знання і влади, а його вчення щодо дискурсивних формацій дозволяє тлумачити різні області знання та різні соціальні інститути як сфери контролю над дискурсом з боку «інстанцій влади». У М. Фуко найбільш чітко сформульовано ставлення до дискурсу, як до певного символічного простору, за який відбувається політична боротьба [3].

Політичний дискурс як владний ресурс виконує важливу роль: він перевизначає соціальні проблеми відповідно до політичних інтересів, ранжує їх відповідно до завдань політичних акторів. У пострадянських країнах найбільш активними суб'єктами встановлення порядку денного є добре організовані групи, які отримали доступ до влади, економічних, інформаційних та політичних ресурсів впливу на усі сфери суспільного життя, фактично монополізуючи його. Повною мірою це стосується політичного дискурсу, який формується пострадянськими елітами та впливає на встановлення порядку денного за допомогою мас-медіа. Саме у політичному дискурсі визначаються пріоритети політичного та соціального життя, які впроваджуються через мас-медіа до порядку денного суспільства.

Процес визначення ваги соціальних проблем отримав назву «настановчість» у роботі «Встановлення пріоритетів: масмедії та громадська думка» Максвела Мак-Комбса [1]. Засновниками теорії встановлення порядку денного є М. Мак-Комбс та Д. Шоу, які довели наявність кореляції між медіа-дискурсом та проблемами, які найчастіше згадувалися людьми під час соціологічних опитувань. Але залишалось відкритим інше важливе питання, яке стосується того, як і ким визначається тематика повідомлень мас-медіа. Очевидно, що мас-медіа здатні певною мірою нав'язувати громадянам відповідні пріоритети. Новини та сюжети мас-медіа згодом обговорюються індивідами із найближчим оточенням і у результаті формується громадська думка з того чи іншого питання. «Щоденні новини сигналізують нам про останні події та зміни у навколишньому середовищі, які знаходяться поза нашим безпосереднім досвідом. Але газети, теленовини, а також різноманітні огляди й сторінки новинних веб-порталів зосереджують увагу та впливають на наше сприйняття найактуальніших тем. Ця здатність виділяти певні питання для суспільного сприйняття більшою чи меншою мірою й має назву настановчої або тематично настановчої ролі медій» [1, с. 28]. Також

можна вибілити цілу низку проблем, які привертають увагу громадської думки незалежно від рівня уваги до них з боку мас-медіа. Такі проблеми у теорії встановлення порядку денного називають «нав'язливими», оскільки з ними громадяни стикаються безпосередньо у своєму повсякденному житті.

За посередництва мас-медіа впливові політичні кола визначають порядок денний суспільства, особливо під час виборчих кампаній. Адже громадяни обговорюють ті проблеми, які нав'язуються мас-медіа. Проте, вже на рівні визначення того, що індивід вважає важливим для суспільства, відбувається фактичне відтворення порядку денного, встановленого політичним дискурсом за допомогою мас-медіа, особливо у короткотерміновій перспективі – напередодні виборів.

У дискурсі мас-медіа враховується наявність «нав'язливих проблем». Саме тому мова йде про ранжування проблем, їх переформулювання. Якщо це не вдається, то застосовуються комунікативні технології з метою відволікання уваги від реальних проблем на користь тих, які є вигідними для політичного класу.

Таким чином, у сучасних умовах мас-медіа виступають одним із важливих інструментів соціальної та політичної влади у суспільстві, у тому числі – встановлення порядку денного, ранжування значущості політичних подій, визначення «ваги» соціальних проблем. З одного боку, вони є засобом, завдяки якому суспільству нав'язується політична воля правлячого класу (уряду, правлячої еліти, медіакратії, парламентської більшості, ін.). З іншого, мас-медіа віддзеркалюють наявні масові уявлення, стереотипи, упередження громадян щодо політики.

Література

1. Мак-Комбс М. Встановлення пріоритетів: мас-медії та громадська думка / Мак-Комбс М.; пер. з англ. – К.: «К. І. С.», 2007. – 256 с.
2. Серажим К.С. Дискурс як соціолінгвальний феномен сучасного комунікативного простору (методологічний, прагматико-семантичний і жанрово-лінгвістичний аспекти: на матеріалі політичного різновиду українського масовоінформаційного дискурсу): автореф. дис. на здобуття наук ступеня д-ра філол. наук / К.С. Серажим. – К., 2003. – 32 с.
3. Фуко М. Археологія знання / М. Фуко; пер. з фр. В. Шовкун. – Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. – 326 с.
4. Яковлев Д.В. Опоненти демократії: роль «партії влади» та медіакратії у пострадянській політиці [Текст] / Д.В. Яковлев // Молодий вчений. – 2014. – № 9. – с. 198 – 201.

Матухно Г.Р.
студент
Університет імені Альфреда Нобеля

ПРОБЛЕМА УЧАСТІ МОЛОДІ В ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ: ЄВРОПЕЙСЬКІ ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Розглядаючи сучасний євроінтеграційний вибір України, який шляхом комплексного реформування має на меті забезпечити підвищення рівню демократизму, реалізації принципів верховенства права та належне урядування, не варто недооцінювати весь широкий спектр внутрішніх факторів, які потребують негайної уваги з боку діючої політичної верхівки.

Наразі сучасна дійсність демонструє нам низку істотних проблем сьогодення, таких як суттєво низькі демографічні показники та тенденція старіння нації, високий рівень міграції молоді до країн Заходу, а також істотно нижчий рівень політичної участі населення, що певним чином, пригальмовує демократичний розвиток країни. Усі ці фактори слугують «червоними маркерами» для того, щоб нині ми усвідомили, що перед нами постає нагальна проблема необхідності впровадження дійсно ефективної молодіжної політики, яка повинна стати одним з пріоритетів державної політики сьогодення.

На даний момент у багатьох країнах пострадянського простору, на відміну від країн ЄС, спостерігається тенденція сприйняття молодіжної політики як зайвих витрат на молодь, у вигляді її «утримання» [1]. Визнаються лише найбільш значущі молодіжні програми, що стосуються охорони здоров'я або освіти, які необхідно фінансувати. У той же час в країнах ЄС існує інший підхід: молодіжна політика розглядається як один з пріоритетів загальнонаціональної політики [2], який має на меті не тільки підтримувати представників європейської молоді, але й впроваджувати механізми їх самореалізації, шляхом створення передумов для сприйняття себе як істотної частини суспільства, яка шляхом активної участі у політичних процесах може слугувати вагомим ресурсом інноваційного розвитку країни. У цьому сенсі молодіжна політика може виступати потужним механізмом соціалізації і формування політичної культури в свідомості індивіда, прищеплюючи навички захисту своїх прав та інтересів в рамках закону, прагнення проявляти активну громадянську позицію та участь, як мінімум, в найбільш важливих суспільно – політичних процесах своєї держави. В даному контексті вважаємо за доцільне виділити

досвід Німеччини, який направлений на забезпечення повноформатної участі представників молоді у політичному житті країни.

Федеральна Рада молоді Німеччини (Deutscher Bundesjugendring, DBJR) складається з 16 регіональних молодіжних рад та 24 молодіжних організацій [3, с. 115-116]. Основними цілями цієї організації є, в першу чергу, донесення позицій молодіжних організацій до Бундестагу та інших провідних державних органів, формування єдиної позиції та узгодження інтересів серед різних молодіжних організацій, а також постійна взаємодія зі світовими молодіжними організаціями в сфері молодіжної політики та міжнародних зв'язків. Для досягнення цих цілей Федеральна Рада молоді Німеччини бере участь в комісіях і робочих групах, засновує громадські посади за певними темами, що стосуються роботи з молоддю та молодіжної політики, а також публікує щоквартальний журнал «Jugendpolitik» («Молодіжна політика»). Як вже було зазначено, активну роль у діяльності цієї ради відіграють 16 регіональних молодіжних рад, які сформовані з незалежних молодіжних організацій з загальною кількістю більш ніж 5 млн. осіб, тобто в цих організаціях приймають безпосередню участь до 70% представників молоді, що свідчить про превалювання активної суспільної та громадянської позиції над суспільно-пасивною часткою населення серед молоді (В Україні цей показник істотно нижчий – станом на 2015 рік, тільки 2% представників молоді є членами громадських організацій та 6% молоді відвідують організовані ними заходи) [4, с. 32].

В інших країнах Європи існують й інші підходи до регулювання державної молодіжної політики. Так, у Великобританії та Швейцарії молодіжна політика в першу чергу направлена на матеріальну підтримку молоді, у деяких країнах центральної Європи (Литва, Чехія) широкого розповсюдження має «протекціоністська модель» молодіжної політики, яка направлена на помірковане регулювання діяльності молодіжних організацій з боку держави [2]. Але попри все, у цих країнах спільне одне – навіть при відсутності окремих інститутів залучення молоді до політичного життя, у цих державах активно функціонують механізми політичної соціалізації, починаючи від шкіл, у яких прищеплюються молодим поколінням принципи необхідності політичної участі, і закінчуючи громадським телебаченням, яке направлене на неупереджене розкриття політичної дійсності, що сприяє підвищенню інформованості щодо останніх тенденцій політичного життя. Таким чином, державна молодіжна політика таких країн розвинутої демократії, як Франція, Швеція, Німеччина,

Великобританія, Литва, Чехія, Данія, Норвегія та ін., слугує вагомим елементом подальшого демократичного розвитку цих країн. Але тим не менш, слід взяти до уваги і те, що дійсно ефективне функціонування молодіжної політики в рамках будь-якої країни можливо лише при наділенні значної уваги до проблем молоді – допомога соціально незахищеним верствам, створення умов для первинного і подальшого працевлаштування за фахом. На жаль, навіть при бездоганній діяльності соціальних інститутів, без існування міцних економічних передумов для працевлаштування, в державі буде спостерігатися тенденція переважної еміграції представників молоді, в результаті чого, молодіжна політика буде зведена нанівець [5, с. 40]. Саме тому, на наш погляд, одним з найважливіших критеріїв стану молодіжної політики є якість працевлаштування молоді в країні.

Наразі в Україні діє державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2016-2020 роки, яка передбачає комплексний розвиток державної молодіжної політики. Основними пріоритетами цієї програми є формування і укріплення громадянської свідомості та активної життєвої позиції у молоді, популяризація здорового способу життя, розвиток неформальної освіти, покращення рівня працевлаштування та створення умов для забезпечення молоді житлом [6]. Основними методами досягнення вищезазначених цілей є посилення профілактики правопорушень серед молоді, створення профорієнтаційної роботи, залучення молоді до підприємницької діяльності, створення передумов для стажування, а також підтримка творчих та інтелектуальних ініціатив молоді. Проте ця програма не враховує такі істотно важливі аспекти молодіжної політики, як впровадження двохвекторного механізму постійної комунікації молоді та органів влади, покращення рівня освіти та створення передумов для підтримки представників малого і середнього бізнесу, що є основним підґрунтям для подальшого працевлаштування населення (Лише протягом першої половини 2017 року статус безробітного у державній службі зайнятості отримали 306,4 тис. осіб у віком до 35 років) [7].

Отже, ми можемо побачити, що наразі сучасна молодіжна політика в Україні не охоплює весь спектр необхідних елементів для подальшого розвитку країни. Зокрема, робиться наголос на необхідності посилення мотивації та громадянської активності представників молоді, а також прививання принципів необхідності дотримання соціальних і культурних норм, проте недостатньої уваги знаходять питання створення діючої системи постійної комунікації з молоддю щодо питань корегування як молодіжної, так і

загальнонаціональної політики, покращення економічних умов та зниження рівня еміграції цієї групи населення. Таким чином перед сучасної політичною елітою постає нагальна потреба реформування державної молодіжної політики, як одного з вагомих аспектів подальшого розвитку країни.

Література

1. Коробка Ю., Зуев К. Проблемы молодежной политики Украины [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.rusnauka.com / 15_APSN_2010/Politologia/67507.doc.htm.
2. Гуцалова М. В. Моделі молодіжної політики в країнах Європейського Союзу / М. В. Гуцалова // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер. : Політологія. – 2014. – Т. 230, Вип. 218. – С. 18-21. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol_2014_230_218_5.
3. Никитенко, А. И. Молодежная политика в Европейском союзе: Современное состояние [Текст] / А.И.Никитенко// PolitBook. – 2014. – № 3. – С. 115-116.
4. Корпач Н., Сидорчук І. Основні напрями реалізації державної молодіжної політики в Україні: соціально-педагогічний аспект [Текст] / Н. Корпач, І. Сидорчук // Педагогічний часопис Волині. – 2016. – № 2. – С. 30-34.
5. Матухно Г. Р. Молодежная политика как один из аспектов развития демократической политической системы [Текст] / Г. Р. Матухно // Молодий вчений. – 2017. – № 4. – С. 37-41.
6. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016-2020 роки» № 1018-р [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248528402>.
7. Державна служба зайнятості. Молодь на ринку праці // Аналітичний огляд [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=350805>.

ПЕРЕГУДА Є.В.

*доктор політичних наук,
професор, завідувач кафедри політичних наук
Київський національний університет будівництва і архітектури*

МАЛКЕВИЧ АНДЖЕЙ

*доктор політичних наук хабілітований,
професор, завідувач кафедри політичних систем
та політичних комунікацій
Інститут політології Зеленогурського університету*

ВИБІР МОДЕЛІ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ: ОСТАННІ ЗАКОНОДАВЧІ ІНІЦІАТИВИ

Мовне питання завжди було гострою проблемою української політики. Нині держава знаходиться у точці вибору моделі нової мовної політики. Але перш за все слід охарактеризувати ситуацію, в якій цей вибір робитимуть.

Одним з перших рішень Верховної Ради України після зміни влади у 2014 р. було скасування Закону «Про засади державної мовної політики» (т. зв. «закон Колісніченка-Ківалова»). Розвиток подій в Криму та на сході України змусив тодішнього в. о. Президента накласти на це рішення вето. Але проблема лишилась. Хоча згаданий закон вперше регламентував механізми як впровадження державної мови, так й захисту прав мовних меншин [4, с. 166], опозиція до нього була сильною. Ще попередня влада не збиралась реалізовувати його повною мірою. Як вважає М. Розумний, ухвалювали закон «в спекулятивний спосіб» та «зі спекулятивною метою», відтак він «породив чимало конфліктів» [3]. Сьогодні у Конституційному Суді України відкрито конституційне провадження за поданням 57 народних депутатів щодо відповідності закону Конституції України.

Утворена у 2014 р. парламентом робоча група з розробки нового мовного закону не виконала свого завдання. Відтак й нині Закон «Про засади державної мовної політики» є чинним. Водночас за минулі роки політичні настрої в Україні суттєво змінилися. Хоча ми вважаємо доцільним та об'єктивно можливим поєднання у публічній сфері суспільного життя України принципів символічного насилля та вільного мовного вибору [4, с. 169-170], налаштованість політичних еліт навряд чи дасть змогу реалізувати цей сценарій. Натомість у політичному середовищі однозначно домінують радикальні погляди на це питання.

Це й зумовило особливості підготовки до нового етапу регулювання мовної сфери. На зламі 2016–2017 рр. депутатами Верховної Ради було подано три законопроекти про мови. Вони були спрямовані переважно на врегулювання порядку застосування української мови як державної, водночас у деяких з них також планувалося врегулювати питання застосування мов національних меншин.

Проте експертне управління Апарату ВРУ критично оцінило усі проекти та запропонувало повернути їх на доопрацювання. Зауваження були пов'язані зі змішуванням понять національних та мовних меншин, з розглядом мови не як етнонаціональної, а як територіальної ознаки, з декларативністю низки положень, із впровадженням поняття «офіційної мови», яке, на думку експертів, є синонімом «державної мови», з наданням привілеїв одній з мов меншин, з неузгодженням законопроектів з Європейською хартією регіональних мов або мов меншин тощо.

Після цього профільний Комітет з питань культури і духовності прийняв рішення розробити спільний проект. Такий законопроект «Про забезпечення функціонування української мови як державної» у червні 2017 р. був внесений на розгляд парламенту [1].

Як свідчить його аналіз, при доопрацюванні ідеологію проекту, як й взагалі державної мовної політики було суттєво змінено. Автори виходять з того, що українська мова є «головною ознакою ідентичності української нації».

Проект дезавує поняття «мовна політика», яке, на думку авторів, штучно привнесене. Вони розводять поняття «державна мова», яка є атрибутом конституційного ладу, та поняття «мови національних меншин», використання яких є елементом забезпечення прав меншин. Тому завдання закону обмежують лише державною мовою, зокрема її захистом як мови громадянства, утвердженням як мови міжетнічного спілкування, її функціонуванням як інструмента об'єднання суспільства, зміцнення територіальної цілісності, незалежної державності та національної безпеки тощо.

Отже, мова виводиться зі сфери політики й стає інструментом владного адміністрування. Спроби запровадження офіційної багатомовності у проекті прирівнені до повалення конституційного ладу.

Більше того, у пояснювальній записці наявне поняття «самобутня мова титульної нації», що може свідчити про спробу нав'язати Україні концепцію етнічної, а не політичної, нації. Принцип вільного мовного

вибору виводиться за межі публічного й резервується лише за приватним спілкуванням.

Мовою публічних сфер суспільного життя проголошується державна мова. Обіймання посад у державі та місцевому самоврядуванні, державних та комунальних підприємствах та установах, а також посад науковців, викладачів, адвокатів, нотаріусів можливе лише за умови володіння державною мовою. Громадяни мають звертатися до органів влади, судів виключно державною мовою. Залишається незначна кількість сфер, де збережено можливість надання послуг іншою мовою, зокрема, у охороні здоров'я, на транспорті, у ресторанному господарстві, але за індивідуальним проханням громадянина. Більше того, державною мовою мають бути оформлені внутрішні документи громадських об'єднань, партій та господарських осіб приватного права.

Державна мова оголошується також мовою культурно-мистецьких заходів, а застосування інших мов дозволяється, якщо це визначено законом про національні меншини. При цьому організатори мають забезпечувати паралельний переклад на українську мову.

Всупереч деклараціям авторів проекту про те, що його завданням є сприяння державній мові та що поняття «мовної політики» штучне, у проекті все ж допускаються іншомовні телерадіопрограми та передачі. Але їх сумарна тривалість не може перевищувати для організацій, що здійснюють мовлення менше, ніж у половині областей України і не здійснюють ретрансляції, 20% добового мовлення, для інших – 10%.

Друковані ЗМІ видаються державною мовою. Допускається видання у двох чи більше мовних версіях, одна з яких обов'язково українська. Видання книг державною мовою має становити не менше 50% усіх виданих, навіть приватними компаніями. Книжкові видання державною мовою мають становити також не менше 50% назв видань, які є в продажу, у кожній книгарні.

Відсутність інтерфейсу комп'ютерної програми державною мовою прирівнюється до реалізації товару неналежної якості. Сайти органів влади, державних та комунальних підприємств й організацій, ЗМІ, юридичних осіб приватного права виконуються державною мовою. Можуть існувати й іншомовні версії, але україномовна має завантажуватися за замовчуванням.

У низці випадків мовні правила ще жорсткіші, ніж за часів русифікації. Так, проголошуючи державну мову мовою науки, пропонується визначити, що нею мають бути оформлені як автореферат дисертації, так й вона сама.

Пропонується створити Національну комісію зі стандартів державної мови. Вона, зокрема, перевірятиме рівень володіння державною мовою. Також планується впровадити посаду Уповноваженого із захисту державної мови.

Підсумовуючи вищесказане, слід зазначити, що станом на сьогодні найбільш вірогідним є сценарій, за якого радикальна зміна орієнтацій політичних еліт щодо мовної політики матиме наслідком перекроювання мовного законодавства. Проте слід пам'ятати, що кінцевою метою цих спроб є зміна практик мовної поведінки громадян. А ось можливість її досягнення не така очевидна. Висновок щодо ефективності положень, які нині закладені у законопроекті, можна буде робити лише за підсумками додаткових досліджень.

Крім того, не слід забувати, що вплив на ситуацію здійснюватимуть й європейські інституції. Реагуючи на розгляд у Конституційному Суді України подання про неконституційність закону «Про засади державної мовної політики», а також на подання на злам 2016-2017 рр. на розгляд парламенту низки законопроектів про мови, Парламентська Асамблея Ради Європи внесла 25 січня 2017 р. пункт про мовну політику в Україні до Резолюції № 2145 (2017) «Функціонування демократичних інституцій в Україні». Зокрема, було висловлене занепокоєння тим, що окремі законопроекти «націлені на звуження чинних прав національних меншин». На думку депутатів ПАРЄ, найважливішим має бути змога національних меншин зберегти існуючі права користатись мовами національних меншин, що гарантовано Конституцією та всіма міжнародними зобов'язаннями країни. Підкреслюючи важливість продовження всеохоплюючої політики по відношенню до мов меншин для стабільності країни, Асамблея закликала владу України у разі скасування мовного закону Конституційним Судом гарантувати збереження мінімального рівня гарантій використання мов меншин, передбачених цим законом [2].

Література

1. Проект Закону про забезпечення функціонування української мови як державної [Електронний ресурс] / Зареєстрований в секторі законопроектів Верховної Ради України 9 червня 2017 р. під № 5670-д. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=61994.
2. Резолюція ПАРЄ щодо функціонування демократичних інститутів в Україні: Повний текст [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<https://ua.112.ua/polityka/rezoliutsiia-parye-shchodo-funktsionuvannia-demokratychnykh-institutiv-v-ukraini-povnyi-tekst-367696.html>.

3. Розумний М. Чергові мовні суперечки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unian.ua/politics/1737976-cherгови-movni-superechki.html>.

4. Ksenicz A. Język a polityka. Przypadek Ukrainy / A. Ksenicz, J. Perehuda, S. Sawojcka, W. Semko, A. Małkiewicz. – Zielona Góra : Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2017. – 172 s.

Розік М.В.

аспірант II курсу

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЗМІНУ ЕЛЕКТОРАЛЬНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ВИБОРЦІВ У ПРОЦЕСІ ВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ

Проведення виборів у країнах, які стали на шлях демократичного розвитку і трансформації політичної системи, стикаються із низкою важливих проблем, що постають перед органами влади, партіями та кандидатами. У демократичних країнах, практично не буває ситуацій, коли кандидат чи політична сила мають постійний електорат який їх підтримує та забезпечує тверду перемогу. Тому особливу увагу учасників електоральних перегонів привертають виборці, які не визначилися з вибором або можуть змінити електоральні орієнтації у період проведення виборчої кампанії та безпосередньо перед голосування.

Метою роботи є визначення факторів, що впливають на зміну електоральної поведінки виборців в ході проведення виборчої кампанії.

Кінець XX – початок XXI століття став новим етапом в розвитку демократії – політичного режиму, який був визнаний провідними країнами світової спільноти як оптимальний варіант розвитку сучасних держав. До кінця минулого сторіччя більшість держав світу стали системами з базовими принципами демократії, такими як багатопартійність, представницькі органи, громадянські права і свободи, високий рівень включення громадян у політичний процес. Разом з тим, обов'язковим елементом демократичних систем були і залишаються вибори, як основний механізм легітимації влади і формування системи державного управління.

Відомо, що під електоральною поведінкою розуміють процес прийняття виборцем рішення про вибір певних кандидатів чи політичних партій у процесі голосування, на який впливає багато об'єктивних та суб'єктивних чинників, мотивів тощо, що групуються у низку моделей електоральної поведінки. Серед таких виділяють зокрема: соціально-демографічну, статусну, соціально-психологічну, партійно-ідеологічної ідентифікації, раціонального вибору, «економічного голосування», маркетингову та деякі інші, аналіз яких в останні роки здійснювався низкою відомих вітчизняних та зарубіжних дослідників (О. Вишняком, Є. Малкіним, О. Морозовою, В. Полтораком, А. Ручкою, В. Чигріним, Ю. Сурміним та ін.).

При використанні та аналізі будь-якої з подібних моделей існує вірогідність зміни електоральних орієнтацій виборців безпосередньо в процесі організації та проведення виборчої кампанії. Адже в демократичному суспільстві, де існує політична конкуренція між партіями та кандидатами, їх перемога практично ніколи не забезпечується за рахунок виборців, які мають достатньо тверді політичні переконання.

Відомий французький дослідник та політик М. Рокар виділяє три чинники, що викликають зсув у структурі й обсязі електорату у період виборчих кампаній [2, с. 124–125]. Політолог виділяє сегмент виборців у контингенті електорату, які можуть змінювати та змінюють свій вибір на користь тієї чи іншої партії. Насамперед це люди, які детально аналізують політичну ситуацію, і за умов що склалися міняють політичні орієнтації.

Інший чинник, що пояснює зміни у настроях виборців – це зсуви у настроях груп абсентеїстів. Якщо політик або партія впевнені, що більшість людей, які прийдуть на виборчі дільниці проголосують за них, вони стимулюють електоральну активність громадян. Якщо ж ні, то діють протилежним чином, тобто «розхолоджують» виборців, використовуючи різноманітні методи і технології.

Третій чинник, на який М. Рокар звертає увагу – поява нових політичних сил чи політиків на електоральному ринку. Так на виборах Верховної Ради України в жовтні 2012 р. поява нових політичних партій, значно збільшила відсоток голосів, які були віддані опозиційними силами.

Український дослідник О. Шинкаренко, вивчаючи чинники, що впливають на зміну політичних орієнтацій виборців, відзначає дію так званого «Парадокса Даунса» та раціональної моделі голосування [4, с. 233]. Ідеться про достатньо глибоке протиріччя між

можливостями та результативністю участі громадян у виборах, сформульоване відомим американським економістом і політологом Е. Даунсом. Його суть зводиться до того, що раціональний індивід, виборець, який бере участь у виборах, виконуючи свій громадянський обов'язок, повинен мати певний зиск від подібної участі, бачити, яким чином його електоральна поведінка вплинула на результати голосування. Але зважаючи на те, що у виборах беруть участь дуже багато людей, вплив його рішення на кінцевий результат голосування є не тільки незначним, але й часто навіть непомітним.

Проте, значна частина людей саме в період проведення виборчої кампанії приймають рішення та приходять на виборчі дільниці. Це пояснюється тим, що їх виборча поведінка має не лише цілераціональний характер, але й ціннісно-раціональний – вони вірять у моральну, релігійну, національну та іншу значущість своєї електоральної поведінки, сподіваючись, що участь у виборах приведе до позитивних змін у країні, регіоні, їх особистому житті.

При цьому основною тезою раціональної моделі голосування Е. Даунса, є голосування громадянами за партію, яка видається більш прийнятною у порівнянні з іншими. Саме ця обставина і призводить до зміни електоральних орієнтацій у процесі безпосередньо виборчої кампанії, коли з'являється (інша або нова) політична сила, яка пропонує відмінні ідеї розвитку економіки, реалізації соціальної політики тощо.

Іншим важливим чинником, що впливає на зміни у виборчій поведінці електорату в період проведення виборчої кампанії, є спадання лояльності виборців до політичних партій та посилення впливу на виборців політичного маркетингу. Ю. Шведа зазначав, що при спаданні психологічної ідентифікації індивіда із політичною партією виявляється, що «часто існування стабільної партійної лояльності не обов'язково повинно відображатися у способі голосування виборця. Це означає появу зовсім «неєвропейських» процедур, котрі полягають у тому, що партійна лояльність і акт прийняття виборцем рішення не мають причинно-наслідкового зв'язку. Загалом, нерідко простежується, коли виборець, який ідентифікується з однією партією, віддає голос за інше угруповання» [3, с. 103].

Мова йде про політичний та електоральний маркетинг, під впливом якого відбуваються сучасні процеси, що визначають електоральні спрямування виборців. На відміну від традиційних експресивних теорій й теорії раціонального вибору, всі маніпулятивні теорії, що лежать в основі маркетингового підходу до політики не

просто пояснюють мотиви поведінки виборця, але й припускають можливість корекції або навіть радикальної зміни електоральної поведінки за допомогою впливу спеціально розроблених технологій [1]. Так, з популяризацією ЗМІ дії виборців стали менш раціональними. Електорат вірить у політичні спектаклі, що постійно розігруються, піддаючись маніпулятивним технологіям. В результаті виборець обирає того кандидата, образ якого здався йому найбільш привабливим.

Фактором, що впливає на зміну поведінки електорату у період проведення виборчої кампанії, є також проведення соціологічних досліджень, опитувань громадської думки та публікація їх результатів. Йдеться про технологію «фургона з оркестром» (суть полягає в публікації неправдиво високих рейтингів партій та політиків, які вступили у електоральні перегони). Це призводить до того, що потенційні виборці, які ще не виначилися за кого голосувати, приєднуються до більшості, обираючи претендентів з високими результатами.

Відомий німецький фахівець з досліджень громадської думки Е. Ноель-Нойман зазначає про наявність ефекту «спіралі мовчання». Сутність його у тому, що меншість населення, на відміну від більшості, намагається приховувати свої думки та оцінки. Як результат, в останній період виборчої кампанії виникає ефект «зсуву останньої хвилини», коли значна частина виборців, яка кінцево не визначилися щодо своїх електоральних переваг, враховують рейтинги кандидатів та партій, підтримує більшість населення.

Таким чином, в практиці організації і проведення виборчих кампаній, існують та активно використовуються низка чинників, що стимулюють зміни електоральних переваг виборців в процесі виборчої кампанії. Серед них виділяють: наявність у структурі електорату виборців, що аналізують політичну ситуацію; вплив держави, партій, кандидатів на настрої абсентеїстів з метою їх залучення до участі у виборах; поява на електоральному ринку нових політичних сил та кандидатів, що стимулює активність виборців; вплив на ціннісно-раціональну поведінку виборців; дія на поведінку виборців технологій електорального маркетингу; публікації неправдиво високих рейтингів партій та політиків, які вступили у електоральні перегони та інші.

Література

1. Нуждін С. Соціологічні традиції в дослідженні електоральної поведінки. Огляд основних моделей електоральної поведінки / С. Нуждін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.soc.univ.kiev.ua/sites/default/files/library/elopen/aktprob.19.42.pdf>.
2. Рокар М. Трудиться душой : пер. с фр. / М. Рокар. – М. : Международные отношения, 1990. – 344 с.
3. Шведа Ю. Політичні партії у виборах: теорія та практика виборчої кампанії / Ю. Шведа. – К. : Знання, 2012. – 373 с.
4. Шинкаренко О. Основні чинники, що впливають на зміну електоральних орієнтацій безпосередньо в процесі виборчої кампанії / О. Шинкаренко // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2014.– № 4 (23). – С. 230–237.

Бурий А.Р.

*кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка*

ПРО РОЗСУДОК І РОЗУМ У КОНТЕКСТІ ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМУ

Екзистенціалізм в історії філософської думки постає антираціоналістичною концепцією. Це означає, що він визнає розсудок не надто придатним інструментом для дослідження істини і наділяє цінністю процес пізнання лише у тому випадку, коли пізнання розглядається як природний спосіб дії особистості загалом, але не як духовна функція, що взята ізольовано¹. У філософії ніколи не помирала цікавість до таємниці. Л. Шестов відзначає, що, зокрема, Платон і Плотін трепетно прислуховувались до містерій, знали, що таке втаємничення, й самі були утаємниченими. Вони шанували пам'ять великих мудреців минулого, але разом із тим хотіли бути властителями людських дум. Новий час цілком пориває з древніми традиціями Платона чи Плотіна. Зазвичай батьком нової філософії вважають Декарта. Однак Л. Шестов доводить, що насправді її батьком був Спіноза. «Спіноза зумів через усю філософію провести думку про те, що розум та воля Божі відмінні од розуму й волі людини. ... Звідси він зробив висновок, що те, що ми називаємо прекрасним, досконалим, добрим і т.д., до Бога жодного стосунку не має. І що, отже, слід не сміятися, чи плакати, чи клясти – а розуміти... Новітня філософія вимітає і красу, й добро, й захоплення, і сміх, і сльози, і прокльони – як сміття, як відходи, не підозрюючи, що це якраз і є тим, що буває найціннішим у житті, і саме з цього, лише з цього матеріалу треба виковувати істинні філософські питання [13, с. 188–189]»².

¹ «Філософське гріхопадіння почалося з Фалеса й Анаксимандра. Фалес проголосив: усе єдине. Анаксимандр розгледів у множинності, себто у вічно проблематичному, нечестивість, те, чого не повинно бути. Після них філософи почали систематично гнати множинне й уславляти єдине. Зрозуміле та єдине стало синонімом дійсного й належного. Індивідуальне, розмаїте, таке, що обособлюється, – було визнане нереальним та занадто сміливим. Лише Арістотель відвернувся від езотеричного. Ось тому в історії переможцем вийшов Арістотель. Навіть середні віки, що так жадібно вишукували й повсюдно відчували таємницю, обрали собі керівником Арістотеля [13, с. 187]».

² Натомість екзистенційне мислення полягає в тому, що його суб'єкт – фізично-душевно-духовна людина разом з усіма почуттями, переживаннями, побоюваннями, своїм досвідом і надіями. Лише такій людині відкривається істина, суттєве в речах «Кіргегард, як ми пам'ятаємо, запевняв нас, що Сократові у визначенні гріха не вистачало принесеного Біблією поняття впертості, злої волі, – насправді ж ... він не лише почував і думав, але й писав інше. «Протилежне гріхові поняття, – пише він, – є не чеснота, а віра». ...

Розсудок за своєю природою не «бачить» цінностей. Адже розсудок історично склався таким, а цінності якраз є тим, що перетворює речі на пізнавані данності і приводить у рух життя. Схожу концепцію відображають і погляди інших представників екзистенціалізму. «Як, та невже можна замахнутись на панування «логіки»? Хіба розсудок – не повноправний господар у нашому питанні про Ніщо? [11, с. 28]» – «кепкує» М. Гайдеггер над переоцінкою можливостей розсудку у пізнанні Буття. А вивчаючи філософський доробок Г. Марселя, ми можемо погодитись з міркуваннями Б. Губмана, який зазначав, що уся європейська культура Нового часу виявляється у філософа ілюстрацією згубного культу обладання, «торжества стереотипу мислення, пов'язаного з підпорядкуванням дійсності всевладдю людського розуму [2, с. 105]». Аналізуючи культуру і світогляд доби Ренесансу, Г. Марсель визнає, що Відродження розбудило людську суб'єктивність, і це складає його беззаперечне досягнення. Однак, відчувши власну унікальність, особистість віднині втрачає «відчуття буття»¹.

Звертаючись до творчості П.-П. Пазоліні, можемо припустити, що італійський письменник і режисер був обізнаний із поглядами М. де Унамуно стосовно «абстрактного, тобто мертвого, Бога філософського раціоналізму, деяку субстантивовану властивість і тим самим щось безособове [9, с. 172]»². Для М. де Унамуно розум – сила аналітична, тобто така, що розкладає; коли він перестає працювати з формами інтуїції, що впливають як з індивідуального інстинкту самозбереження, так і від соціального інстинкту увічнення, він починає працювати з основою, із самою матерією цих форм. «Розум упорядковує чуттєві сприйняття»³; однак коли предметом аналізу стає сама реальність сприймань, він їх розкладає й занурює нас у примарний світ, у світ безплотних тіней, бо поза цариною формального розум постає руйнівником і нігілістом. І ту саму роль він відіграє, коли, замість того, щоб обмежити розум сферою його прямих

Для осягнення віри слід відмовитись від розуму. ... Чому треба відмовитись од розуму? Чому віра починається там, де закінчується розумне мислення? Ще у «Філософських крихах» він писав: «Вірити всупереч розуму – мучеництво». І дійсно: відмовитись від розумного мислення, позбутися опори й покровительства етичного – чи ж це не межа людських жажів? Але Кіргегард попередив нас: екзистенційна філософія починається з відчаю [12, с. 674–675].

¹ Ренесансний індивідуалізм поряд із позитивною роллю, згідно з Г. Марселем, приховує небезпеку переродження у свою протилежність – утвердження антигуманізму як наслідку тріумфу людської суб'єктивності, переконаності у силі розуму. Неправильне розуміння світу, зумовлене відсутністю вищих цінностей, католицький філософ вважає причиною трагедії європейської історії Нового часу й сучасності; саме ренесансний період приніс щось таке, що уже невід'ємне від поняття людини. «Він має на увазі принцип вільного, автономного (й у цій автономії такого, що дістається претензії на емансипацію від бога) розгортання творчих сил індивіда [3, с. 91]».

² Саме критиці «раціоналізованого Бога» присвячено такі рядки іспанського письменника та філософа:

Когда нисходит в мир ночная тишь
и мысль вступает с вымыслом в боренье,
недеждою обгонишь ты сомненье,
свое величье сказкой подтвердишь [8, с. 34].

³ У кантівській філософії – це функція розсудку.

обов'язків, ми змушуємо його досліджувати інтуїції уяви, завдяки яким для нас існує світ духовний [9, с. 176]»¹.

Розглянемо кінематографічний образ-знак «пустеля», який допоможе глибше збагнути сенс цих філософських міркувань. У одному з розділів повісті Пазоліні «Теорема», який не увійшов до однойменного фільму (1968), автор описує біблійну мандрівку юдеїв через пустелю. Він пропонує псевдопоетичний образ, з якого видно, наскільки багатоманітною є пустеля, описана словом. «Однак розмаїття те існувало всередині того, що звалось пустелею, і схоже було лишень на пустелю. Чергування скель, каміння й піску було для юдеїв переспівом одного й того самого мотиву, й вихід був тільки один – підкоритися цій монотонності, цій чумній лихоманці, що пронизувала до костей. Ніщо не могло затьмарити чи зруйнувати пейзаж цієї *протилежності життя*². Він народжувався, жив і помирав у собі. <...> *Ось тоді*, в поневіряннях по безмежжю, ... *і зародилась у юдеїв думка про Єдине*. <...> Перед очима була єдиність пустелі. <...> Єдиність пустельного малюнка була заволоділа ними. І хоч юдеї знову віднайшли загублене, але не забуते під бездонним сонцем розмаїття життя, думка про пустелю не відпускала. Адже ж насправді то була думка про Єдиність [6, с. 420]». За цим фрагментом йде наступний, де – раптом – в пустелі опиняється апостол Павло³. Згідно з концепцією О. Аронсона, наведені уривки підказують читачеві розуміння П.-П. Пазоліні образу: пустелею сформована чуттєвість сучасного європейця, чуттєвість, яка тяжіє до абстракції і яка прозорості природи воліє розуміння. У Ф. Ніцше «юдеї – найбільш примітний народ світової історії, бо вони, поставлені перед питанням: бути чи не бути, з жахаючою усвідомленістю обрали будь-якою ціною бути, і цією ціною було радикальне викривлення всієї природи, усілякої природності, всілякої реальності, усього внутрішнього світу, а разом і зовнішнього [4, с. 38]». Отже, автор дотримується ніцшеанської концепції, згідно з якою християнство є розвиток і навіть доведення до крайнощів окремих рис юдаїзму (звідси й наведена вище наступність в образах юдеїв і Христового учня). Зокрема, йдеться про «применшення» природи на догоду абстракції, а абстракція – плід розуму, тож знову маємо справу з нічим іншим, як з раціоналізацією інтуїтивного досвіду людини, який постає основою формування нашого духовного світу.

¹ Звідси випливає, що розум руйнує, тоді як уява відтворює цілісність, повноту, чи тотальність; розум сам по собі убиває, тоді як уява – живить. На неможливості раціонального осягнення божественного начала наполягав і К. Ясперс. «Бог, у якого вірують, – далекий Бог, прихований Бог, якого неможливо довести [14, с. 52]».

² Усі курсиви у цитатах з П.-П. Пазоліні – авторські.

³ Постає апостола тут виглядає дуже доречно: так, за М. де Унамуну, християнство вже від самого початку, коли воно народилось у душі Св. Павла, не було доктриною. «Доктриною було Євангеліє, Блага Вість. Християнство, християнськість були приготуванням до смерті й воскресіння, приготуванням до життя вічного [7, с. 315]». Шкода, що ці моменти не увійшли до фільму – вони зробили б його більш насиченим у філософському плані і водночас доступнішим для сприймання.

«Рационалістичне поклоніння перед розумом у підсумку веде до ототожнення нерідко ілюзорних абстракцій з реальністю. Абстракції починають правити світом, витісняючи людину [2, с. 106]». Центральний персонаж «Теореми» – Гість, наділений рисами персоніфікованого Бога, – має риси античного (тобто – «природного» у режисерському трактуванні) героя [1, с. 99]¹. Бо, згідно з П. П. Пазоліні, «хворобою» новочасної релігійної ситуації є «підміна душі свідомістю [5, с. 45]», тобто гайдеггерівське «Єдине» в його тлумаченні якраз і постає виплодом абстракції, яка – у свою чергу – є породженням розсудку. У цьому й полягає філософська конфронтація П.-П. Пазоліні з М. Гайдеггером. Якщо для останнього «Ціле», «Єдине» постають синонімами справжнього Буття, яке «ближче людині, ніж будь-яке суще – чи то скеля, чи то звір, художній твір, машина, чи то янгол чи Бог [10, с. 329]», то в тлумаченні П.-П. Пазоліні усе навпаки – така абстракція сприймається як результат перекрученого тлумачення Бога в юдаїзмі й християнстві². Отже – гайдеггерівська концепція буття у П.-П. Пазоліні заслуговує осуду як така, що віддаляє безумовне від людини. Вочевидь не «влаштовує» П.-П. Пазоліні й концепція К. Ясперса, адже у німецького філософа йдеться про те саме обґрунтування «єдиного»: «Не повинен ти мати іншого Бога. Ця заповідь означає передовсім спростування чужих богів. Вона була заглиблена у просту та незбагненну думку: є лише один Бог. Життя людини, яка вірить в єдиного Бога, на протигагу життю з багатьма богами, ґрунтується на радикально новій основі. Концентрація на єдиному Бозі вперше дає розв'язанню екзистенції справжню підставу. Нескінченне розмаїття врешті веде до розкиданості; прекрасному, якщо воно не коріниться в єдиному, не вистачає безумовного...Це залишається неминущою проблемою для людини: чи здобуває вона таке єдине (*das Eine*) як підставу свого буття [14, с. 51]»³.

Література

1. Бычко И. В лабиринтах свободы. – М.: Политиздат, 1976. – 159 с.
2. Губман Б. Зап. философия культуры XX века. – Тверь: ЛЕАН, 1997. – 288 с.
3. Давыдов Ю. Бегство от свободы. – М.: Худ. л-ра, 1978. – 365 с.

¹ І. Бичко вважає «міфологізацію» філософської думки однією з її визначальних рис наприкінці XIX – на початку XX століття.

² Те, що в основі християнства лежить юдаїзм, – для екзистенціалізму не новина: «Християнство виникло зі злиття двох великих духовних потоків, юдейського та еллінського, вони піддалися взаємному впливові, а потім Рим довершив справу, надавши християнству практичного сенсу і статусу соціального буття [9, с. 74]».

³ З погляду світобачення П.-П. Пазоліні, відмінність лише та, що у М. Гайдеггера «єдине» – синонім Буття, а у К. Ясперса – синонім Бога. Отже, фільм і повість «Теорема» постають якщо не як антиекзистенціалістські, то щонайменше як «антигайдеггерівські» та «антиясперсівські».

4. Ницше Ф. Антихристиянин // Сумерки богів. – М.: Політиздат, 1990. – С. 17–93.
5. Пазоліні П.-П. Теорема // Искусство кино. – 1992. – № 3. – С. 34–47.
6. Пазоліні П.-П. Теорема // П. Пазоліні. Теорема: сценарії, роман, повість, розповіді, статті, есе, інтерв'ю. – М.: Ладомир, 2000. – С. 394–462.
7. Унамуно М. де. Агонія християнства // Мигель де Унамуно. О трагічному почутті життя. – К.: Символ, 1996. – С. 303–385.
8. Унамуно М. де. Молитва атеїста // Мигель де Унамуно. Избранное: в 2 т. – Т.1. – Л.: Худ. л-ра, 1981. – С. 34.
9. Унамуно М. де. О трагічному почутті життя у людей і народів // Мигель де Унамуно. О трагічному почутті життя. – К.: Символ, 1996. – С. 25–301.
10. Хайдеггер М. Письмо о гуманизме // Проблема человека в западной философии. – М.: Просвещение, 1988. – С. 314–356.
11. Хайдеггер М. Что такое метафизика? – М.: Академ. Проект, 2007. – 303 с.
12. Шестов Л. Киркегард и экзистенциальная философия // Л.И. Шестов. Апофеоз беспочвенности. – М.: АСТ, 2000. – С. 621–830.
13. Шестов Л. На весах Иова. – М.: АСТ; Х.: Фолио, 2001. – 464 с.
14. Ясперс К. Введение в философию. – Мн.: Пропилеи, 2000. – 192 с.

Діденко Л.В.

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії гуманітарних наук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

ТЕОРІЯ ВИБИРАННЯ: ЛЖА

Вибирання – суб'єктивне інтралумачення ситуативних варіантів, що відбувається моментно у потоці свідомості; процес приймання рішення; розмірковування. Вибір – премент дії, що постає демонструванням позицій/візій суб'єкта світу; результат розмірковувань; мисленнєвий висновок, який готовий до втілювання/реалізування. Теорія вибирання – це комплекс елементів, які передують рішеннєприйманню, його «супроводжують»,

результують та унаслідковують. Загалом теорія вибирання – це покрокове розгортання ситуативного рішенняприймання.

Пропоноване дослідження присвячене феномену лжі у межах теорії вибирання.

Термінозауваги. Лжа – концепт, який складений поєднанням інтелектуальної, вербальної, тілорухової та витлумачувальної частин.

Розтлумачення: лжа постає 1) комплексною, тобто передбачає вербалізування (як викривлювання реальності/дійсності) з попереднім інтелектуалізуванням (індивідуальними суб'єктивними практиками-підготовкою до викривлювання реальності/дійсності: вони можуть бути активної (вербальний спектр: сценарій, ситуація, висловлювання; напіввербальний спектр: сценарій, ситуація, поведінка; тілоруховий спектр: зміни тілоположення, жестикулювання, жест, міміка, погляд; та/або їх комбінування) та/або пасивної (відсутність вербальності та тілоруховості) форми); 2) суб'єктозалучальним феноменом (вона неможлива без існування іншого суб'єкта, оскільки спрямована саме на нього через переслідування індивідуальних цілей винахідника лжі); 3) зисковою для демонструвальника; 4) можливою загрозою для інших від моїх (майбутньо)вчинянь (передбачає відсоток майбутньої інтерсуб'єктивної небезпеки/шкідливості). Окрім того вона обов'язково містить чинник випадковості (тобто некоректне «прочитання»/«тлумачення» іншим (-и) висловленого одним суб'єктом повідомлення/тези, що результується у лжу вербального умисного спектра; або інакше: нерозуміння носія повідомлення/тези та/або невміння його – як самого носія, так само і повідомлення/тези – витлумачувати).

Чотири аспекти лжі. Лжу необхідно розрізняти з позиції носія (продукувальника, винахідника, дієспричинювальника) та з позиції іншого суб'єкта (комуніканта, фігуранта, спостерігача). А також враховувати етап її розгортання – інтелектуальний, вербалізувальний, результатний, наслідковий. Етапи у даному дослідженні постають як аспекти (або прояви) лжі.

Аспект перший: інтелектуальний. Аспект-сутність: поетапне винайдення лжі та формування/формулювання «легенди лжі», що здійснює окремий суб'єкт. Завдання носія: сконструювати лжу, яку інші суб'єкти не зможуть відрізнити від правди/істини. Заувага: все здійснюється в межах окремого інтрасвіту (тобто носія). Характер лжі: змінювана.

Аспект другий: вербалізувальний (або комунікативний). Аспект-сутність: явлення суб'єктом сформованої, вербально оформленої та

достатньо аргументованої лжі. Завдання носія: якомога швидше, непомітніше та обґрунтованіше для інших викривити реальність/дійсність з максимальним зберіганням майбутньоотримуваної зисковості для себе. Завдання іншого суб'єкта: мисленнєво виявити лжу та/або її елементи; звернути прискіпливішу увагу на викривлюване. Заувага: викривання носія лжі не передбачене. Характер лжі: приписувана.

Аспект третій: результатний. Аспект-сутність: отримання зиску/зисків за будь-якого розгортання «ситуації лжі» (за умови позитивного розгортання: отримання більшої або максимальної користі; за умови негативного розгортання: набування досвіду – спектральної знання-вміння-навичковості). Завдання носія: убезпечити себе від негативного розгортання «ситуації лжі». Завдання іншого суб'єкта: передбачити можливість (-ості) розгортання «ситуації лжі» та бути готовим до її викриття. Завдання інших фігурантів: або підтримати бік винахідника лжі, або допомагати викривальнику лжі (залежно від ситуації, субординативності, ціннісної шкали, «(не)зламаної» моральності тощо). Заувага: більшу частину результату – зисковість – формує сам винахідник лжі у ході підготовки до лжіння (див.: *Аспект перший: інтелектуальний*), проте зисковість для носія лжі можна мінімізувати через комунікативні практики назагал. Характер лжі: рівноважна.

Аспект четвертий: наслідковий. Аспект-сутність: викривлений світ/простір та/або його сегмент (-и) для реалізування індивідуальних цілей носія лжі. Завдання носія: спричинити нерозуміння загалом (неспівмірність соціозапитів та інтрасвітних відповідей інших суб'єктів) та/або викривлене розуміння іншими себе. Завдання іншого суб'єкта та фігурантів: подолання усіма можливими засобами абсурдизування простору через сумнівання та/або іншоїдеєвкорінювання. Заувага: необхідно уникнути зміни антропоприйнятних умов існування для людства загалом або для окремої соціальної групи, що автоматично поширюватиметься на кожного суб'єкта. Характер лжі: майбутнє-унеможливлювана.

Закономірні тези-узагальнення: 1) жоден суб'єкт не зможе прорахувати моменти виникнення лжі, проте їх можна виявити за індивідуальною поведінкою носія та/або його особливостями мовоодиницевживання; 2) як мінімум кожен суб'єкт двічі на добу припускається лжі (у інтрасуб'єктивному та у інтерсуб'єктивному вимірах приватного та професійного існування); 3) для носія (винахідника) найцікавішим є інтелектуальний етап лжі, проте

найскладнішим постає вербалізувальний; 4) лжу («легенду лжі») неможливо «підготувати» на 100%, оскільки винахідник може навіть не здогадуватися про існування «допоміжників викривання лжі», які виникнуть у комунікуванні цілком випадково; 5) не завжди хороший винахідник лжі є її ж вдалим демонструвальником (захисником); 6) лжа – вельми творчий процес, що стимулюватиме як індивідуальне мислення, так само і практики (риторичну, тлумачну, винахідницьку, прогнозувальну тощо); 7) лжа є небезпечною, оскільки приховує нереалізовані егоїстичні мотиви окремого суб'єкта та/або періодично практикувані ним індивідуальні порушення морально-ціннісного спектра, масковані часто вживаними мовоодиницями та висловами для позначання одного бачення з багатьох без практичного підтвердження відкритості до іншовізій та критичності.

Отже, лжа – це багаторівнева та поліаспектна інтелектуальна гра (з елементами вербалізування та тілоруховості), яка передбачає одночасну полярність (позитивну – розвивання, негативну – деградування) окремого суб'єкта, котрому необхідно прийняти рішення як врівноважування емоційності («я хочу!») та раціональності («необхідно для...») із долучанням інтуїції.

Утюж И.Г.

*доктор философских наук, профессор,
заведующий кафедрой общественных дисциплин
Запорожский государственный медицинский университет*

СОЦИАЛЬНАЯ МОДЕЛЬ СОВРЕМЕННОСТИ: «Я ЕСТЬ НЕРВЫ»

Сегодня наше общество находится в том зыбком, текущем состоянии, где существует очень много людей, чьи представления о социальной справедливости подверглись большим испытаниям. Эти люди хранят в себе и давние исторические, и совсем недавние психические травмы и обиды, которые не были отреагированы и, следовательно, остаются активно действующими, как отмечает в своей статье «Неочевидный образ будущего: модель и реальность» доктор психологических наук Решетников М. [1].

Наше современное общество, к сожалению, потеряло нравственные ориентиры и демонстрирует символическое и реальное

насилие. Наглядность и повсеместность этого насилия определяют новый стандарт для жестокости, унижения и механизации безумной военной машины, и все это служит интересам политических и корпоративных зомби – новых воплощений смерти и жестокости – которые разрушают социальный порядок и несут экологическое разорение.

Во многих социально-философских исследованиях мы все чаще встречаемся с новым вариантом названия современной эпохи. Нашу эпоху начинают именовать как «эпоху нервного», «эпоху невротизации».

По мнению немецкого исследователя Йохана Радкау как раз нервы и есть показатель существования человека в постмодерной культуре [3]. Нервы и есть той сингулярной идентификацией современного человека, которая и презентует его в мире. Мода на «высококочувствительность», «нервозность» – это тренд современного человека. Это своего рода реабилитация и оправдание собственной природы в сложных жизненных условиях сегодняшнего дня.

Аналитику «сегодняшнего дня» очень хорошо описывает Ж. Бодрийар в работе «Фатальные стратегии». Вот некоторые мысли автора о реальной ситуации с человеком и обществом: «...социосфера контакта, контроля, убеждения и разубеждения, эксгибиция запретов в больших или гомеопатических дозах («Have a problem, we solve it! [Есть проблема? Мы ее решим!]»): это и есть обесценность. Все структуры вывернуты наизнанку, выставлены напоказ, все действия становятся зримыми» [2].

«В межличностном режиме потребности (в противоположность любви, страсти или соблазну) мы испытываем аффективный шантаж, то есть являемся аффективными заложниками других: «Если не дашь мне этого, то будешь отвечать за мою депрессию – если не любишь меня, то будешь отвечать за мою смерть» и, конечно же: «Если не дашь себя любить, то будешь отвечать за собственную смерть». В общем, истерический захват – требование и вымогательство ответа. Если не хотите стать заложником, берите в заложники других. Не стесняйтесь» [2].

Разрушается наша орбитальность, которая состоит из личностных систем ценностей. Мы должны уходить в систему метанарративов, которые как правило входят в противоречие с человеческой мировоззренческой ориентацией. Как пишет Ж. Бодрийар: «стремление выявить мертвую точку, за которой вещи перестают быть реальными, история перестает существовать, но мы не отдаем этому отчет, и нам

ничего не остается иного, как пребывать в продолжающейся деструкции и депрессии» [2].

Джорж Монбио очень наглядно показывает реализацию деструкции и депрессии. В своей статье «Неолиберализм приводит к одиночеству» красочно и на фактах показывает, что современное общество находится в эпидемии психических заболеваний. Эпидемии тревоги, страха, стресса, депрессии, пищевых расстройств – все больше и больше распространяются на человека. И чтобы остановить данный эпидемиологический процесс, автор предлагает серьезно относиться к социальным разрывам, и лечить их точно также как и переломы конечностей. Потому что социальная и физическая боль обрабатываются одними и теми же нейронными цепочками [4].

Делая вывод из небольшого аналитического экскурса по философским текстам мы можем с очевидностью заявить – появилась новая социальная модель «Я есть нервы».

Говоря о нервах мы говорим об органике, мы пытаемся презентовать амбивалентную природу человека (социальную и биологическую, инстинктивную). Когда человек нервничает, то зачастую ведет себя не совсем адекватно, а может и совсем неадекватно. И общественность тут же вешает ярлыки, презентуя логико-семантическую цепочку: «Проблемы с нервами – иди к невропатологу», «Проблемы с психикой – иди к психиатру». Но в пространстве жизни нервозность как защитная реакция на несправедливые обстоятельства, в которые попадает человек, но это уже никого не интересует, все смешивается – и символическое и клиническое. Гуманистическая парадигма «сочувствия» к «безумцу», «нервно» проявляющему себя человеку, не очень то и работает. Никого не интересуют проблемы другого: что у него на работе, как чувствует себя человек, какое бюрократическое давление испытывает человек. Всем все равно – лишь бы работал.

Радкау удачно отмечает, что нервы стали стремительно проникать в ткань языка, поселяться в его плоти. Нервная система называется – «нервный костюм», а собственное раздражение стало очень удобно лаконично выражаться с помощью выражений: очень часто говорят «пилят мне нервы», или жалуются «украли последний нерв». Нервы в языке даже победили безумие: так, «Я сойду с ума!» (не имея ввиду клиническое безумие), подразумевая как раз нервную перегрузку, мы заменяем выражением «не выдерживают нервы».

Делая вывод, можно констатировать, что дискурс «нервного» обернется и оборачивается историей целой культуры, осмыслить

которую нам еще предстоит. Современная невротизация человека вызвана в первую очередь способностью или неспособностью нарушения границ и запретов социального. Состояние невротизации в культуре порождает практику бунта, постоянно провоцирующего социальные нормы. И естественно возникает вопрос, а что же дальше? Приход квазисоциальности? Эти вопросы и будут поиском в наших дальнейших исследованиях феномена социальной сингулярности.

Литература

1. Решетников М. Неочевидный образ будущего: модель и реальность / М.М. Решетников // Постчеловек. От неандертальца до киборга. Под ред. Чесноковой Т.Ю. М.: Алгоритм, 2008. – 368 с.
2. Бодрийяр Ж. Фатальные стратегии / Ж. Бодрийяр; [пер. с фр. А. Качалова] – М.: Издательский дом «РИПОЛ – Классик», 2017. – 278 с.
3. Радкау Й. Эпоха нервозности. Германия от Бисмарка до Гитлера / пер. с нем. Н. Штильмарк; под. науч. ред. С. Ташкенова; вступ. слово С. Ташкенова; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономик», 2017. – 552 с.
4. Монбіо Дж. Неолібералізм призводить до самотності. Це те, що розриває суспільство на частини // [Режим доступа] / <http://ukraine.politicalcritique.org/> 2017/02/06/neoliberalizm-prizvodit-do-samotnosti-tse-te-shho-rozrivaye-suspilstvo-na-chastini.

Больман С.Ю.

аспірант кафедри загальної психології

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЗАЛЕЖНІСТЬ САМОСТАВЛЕННЯ ВІД ОСОБИСТІСНОГО ПРОФІЛЮ ЛЮДИНИ

Категорія «ставлення» загальна і, на перший погляд, проста «абстракція світу», якою вільно оперують філософи, психологи, соціологи, математики, лінгвісти та інші дослідники. Ставлення – це ключове поняття всесвіту. Якщо сприймати цю категорію відносно людини, то одним із актуальних і важливих для аналізу є категорія самоставлення – ставлення особистості до самої себе. У сучасній психології відсутній єдиний підхід щодо визначення такого феномену як «самоставлення», хоча означена проблема активно вивчається вітчизняними та зарубіжними психологами.

Так У. Джеймс та його послідовники [2, с. 45] розглядають самоставлення як компонент самосвідомості особистості, який виконує функцію прийняття особистістю самого себе, і досліджується в тісному зв'язку з іншими складовими Я-концепції, перш за все, образом і картиною «Я». І. С. Кон надає поняттю самоставлення інтерпретації у вигляді «глобальної самооцінки особистості», яка виступає загальним знаменником, підсумковим виміром «Я», яке виражає міру прийняття себе, або – ставлення до себе, похідне від сукупності окремих «само оцінок» [3, с. 80]. Тобто глобальне позитивне чи негативне ставлення до себе.

Прийняття себе, позитивне ставлення до себе забезпечує гармонійне існування та високий рівень самоідентифікації особистості, підкреслює активну роль суб'єкта у формуванні позитивної Я-концепції.

В. В. Столін використовує поняття «глобальне самоставлення», яке він розглядає як суму емоційних компонентів. Адитивність самоставлення полягає в тому що, навіть, якщо окремі компоненти можуть знижуватися, за рахунок компенсаторного росту інших, ставлення людини до себе може залишатися відносно постійним [4, с. 170-171].

Ми вважаємо, що особливо значущим для аналізу проблеми самоставлення є виділення В. В. Століним основних його емоційних вимірів. Це – самоповага, аутосимпатія, очікування позитивного ставлення від інших та самоінтерес [4, с. 160].

Структуруючи та приводячи до загалу більшість теоретичних визначень самоставлення особистості, Т. С. Кириленко та А. Колодзяжна [1, с. 30] виявили три аспекти розгляду ставлення людини до себе:

- розуміння самоставлення як афективного компоненту самосвідомості (самоставлення в структурі самосвідомості),
- як риси особистості (самоставлення в структурі особистості),
- як компоненту саморегуляції (самоставлення в системі саморегуляції).

Тобто в одному із визначень самоставлення виступає як особистісна риса. Очевидно, що самоставлення залежить від структури особистості, її особистісного профілю – співвіднесення різних особистісних рис.

Саме тому метою цього дослідження стало вивчення залежності рівня та структури самоставлення від особистісного профілю особистості.

Для дослідження було обрано методику дослідження самоставлення (опитувальник МДС В. В. Століна, С. Р. Пантілєєва) та методику багатофакторного дослідження особистості Р. Кеттелла 16 PF. Опитування проведено для 232 осіб віком від 17 до 65 років.

Аналіз результатів виконано за допомогою методу парної кореляції r -Пірсона. Так, було віднайдено значущі кореляції між змінними середнього і низького рівня (табл. 1). Змінна С – емоційна стійкість позитивно корелює із глобальним самоставленням ($r=0,507$), самоповагою ($r=0,536$), аутосимпатією ($r=0,400$), самовпевненістю ($r=0,413$), самоприйняттям ($r=0,477$) та саморозумінням ($r=0,409$). Глобальне самоставлення корелює позитивно із такою особистісною рисою як сміливість в соціальних контактах ($r=0,412$) та негативно із О – тривожність ($r=-0,379$). Тривожність корелює з кожним компонентом самоставлення на різному рівні, але з усіма негативно, окрім самозвинувачення ($r=0,310$). Також важливо відмітити позитивну слабкої сили кореляцію між наступними змінними:

- MD (адекватність самооцінки) та самоповага ($r=0,343$); та саморозуміння ($r=0,265$);
- А (комунікативність) та глобальне самоставлення ($r=0,303$); та саморозуміння ($r=0,265$);

– Н (сміливість в соціальних контактах) та самовпевненість ($r=0,389$); та самоповага ($r=0,312$).

Таблиця 1

Кореляції самоставлення та особистісних рис

Змінна	S глобальне само- ставлення	I самоповага	II ауто- симпатія	Само- впевненість	Само- прийняття	Само- звинувач ення	Само- розуміння
MD	0,311**	0,343**	0,142*	0,176**	0,178**	-0,219**	0,265**
A	0,303**	0,211**	0,194**	0,194**	0,270**	-0,111	0,206**
C	0,507**	0,536**	0,400**	0,413**	0,477**	-0,333**	0,409**
H	0,412**	0,312**	0,250**	0,389**	0,290**	-0,142*	0,238**
O	-0,379**	-0,389**	-0,362**	-0,335**	-0,320**	0,310**	-0,299**

Примітка: * – значимість на рівні $<0,05$; ** – на рівні $<0,01$

Таким чином, можемо констатувати значущий зв'язок особистісних рис та самоставлення особистості, як загального його рівня, так і його складових. Позитивне самоставлення, його адекватний рівень, розуміння і прийняття себе властиве людям, що комунікативні та сміливі у соціальних контактах, емоційно стійкі та мають адекватну самооцінку. Знижувати рівень позитивного самоставлення може лише тривожність. Самоповага людини, те, наскільки людина вірить у свої сили, здібності, оцінює свої можливості та контролює власне життя, у свою чергу, залежить від емоційної стійкості та сміливості у соціальних контактах. Рівень аутосимпатії тим вищий, чим більше людина є емоційно стійкою та охочою до нових знайомств, має позитивне ставлення до оточуючих, тобто те як людина ставиться до інших впливає на ставлення до себе. А от саморозуміння залежить також ще й від адекватності самооцінки та рівня комунікативності особистості. Усі вищеперераховані особистісні риси впливають на самозвинувачення негативним чином, якщо вони досить розвинуті – то знижується рівень самозвинувачення і навпаки.

Висновок. У результаті аналізу даних дослідження взаємозв'язку компонентів самоставлення та особистісних рис можемо стверджувати, що на глобальне самоставлення особистості, тобто внутрішнє недиференційоване почуття «за» чи «проти» самого себе та його компоненти (самоповага, аутосимпатія) впливають на такі риси як адекватність самооцінки та емоційна стійкість. Остання впливає на усі компоненти самоставлення. Тривожність значно знижує показники

позитивного ставлення до самого себе. Крім того, важливе значення для самоставлення мають такі риси, як комунікативність та сміливість у соціальних контактах. Тобто у емоційно стійкої людини із адекватною самооцінкою самоставлення із великою імовірністю буде адекватним та позитивним.

До **перспектив** подальших досліджень можна віднести дослідження чинників самоставлення, розширюючи перелік на інші психологічні феномени.

Література

1. Кириленко Т., Колодяжна А. Систематизація проблем вивчення самоставлення особистості // Т. Кириленко, А. Колодяжна. – Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія. Педагогіка. Соціальна робота. – № 1. – Київ : Київський університет, 2010. – С. 29-33.
2. Колышко А. М. Психология самоотношения / А. М. Колышко. – Гродно: ГрГУ, 2004. – 102 с.
3. Кон И. С. В поисках себя. Личность и ее самосознание / И. С. Кон. – М. : Изд-во политической литературы, 1984. – 333 с.
4. Столин В. В. Самосознание личности / Столин В. В. – М. : МГУ, 1983. – 284 с.

Бондар О.М.

кандидат історичних наук,

доцент кафедри соціології та психології

Національний університет «Одеська юридична академія»

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ З УРАХУВАННЯМ ДОСВІДУ ВІЙН ТА ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ

За 5500 років людство пережило 14000 війн, в яких загинуло більше 5 мільярдів людей. Лише за період 1945-2000 років в 100 військових конфліктах загинуло більше 20 млн. людей. При цьому важливо зазначити, що крім вбитих та поранених, величезна кількість людей травмують психіку, що приводить через деякий час до загибелі людей або частковій чи повній втраті здоров'я.

Так, лише в армії США за часів Другої Сватої війни в наслідок психологічних безладів було втрачено для служби більше 500 тис. чоловік. У сучасних воєнних конфліктах часто вирішальну роль відіграє морально-психологічна перевага над противником. Їх основною тенденцією є постійне посилення інформаційних та психологічних факторів. Це знаходить прояви у:

- зростанні масштабів та ефективності інформаційно-психологічних операцій, сил і засобів впливу на морально-психологічний стан військовослужбовців;
- значному збільшенні психогенних втрат серед особового складу (до 70%);
- перетворенні цивільного населення воюючих сторін на об'єкт протиборства засобами морально-психологічного впливу.

Збройні сили України до 2014 року не приймали участі у бойових діях, за винятком невеликої кількості військовослужбовців у миротворчих операціях. Це наклало відбиток на відношення до психологічного забезпечення під час бойових дій з боку більшості офіцерського складу, як на щось неістотне в сучасному бою.

Хоча Міністерство оборони України видало наказ № 335 від 21.05.2013 р. «Про затвердження Інструкції про порядок оцінки морально-психологічного стану особового складу в Міністерстві оборони та Збройних силах України». Згідно цього документу було визначено, що під морально-психологічним станом треба розуміти сукупність соціальних, професійних та психологічних факторів, які мають місце в конкретних умовах життєдіяльності військових колективів. Воно також характеризує готовність особового складу виконувати поставлені завдання [1, с. 47] .

В Україні для миротворців завданнями психологічної підготовки було визначено:

- формувати у особового складу психологічну стійкість до факторів, що травмують психіку;
- навчати особовий склад методам попередження психічних травм;
- виявленню ознак отримання травм, надання першої допомоги, адаптації військовослужбовців до умов що склалися.

До питання врахування «душі солдата» зверталися полководці у всіх країнах в різні часи, починаючи з Олександра Македонського.

Українські князі під час своїх походів приділяли цьому велику увагу. В «Повісті минулих літ» згадується князь Олег, який при поході війська на Царьград розглядав військово-психологічну реальність як військову хитрість. В «Слові о полку Ігоревім» князь Ігор звертаючись

до воїнів перед боем казав: «О дружина моя і брати! Краще вбитими бути ніж полоненими бути». Відомі російські полководці О. Суворов та М. Кутузов завжди звертали увагу на морально-психологічну підготовку та стан солдатів. Наприкінці ХІХ ст.. та на початку ХХ ст.. воєнна психологія видається як самостійний напрям психології.

Але найбільший поштовх для використання психології у військовій справі надала Перша світова війна.

У США, готуючись до вступу у війну, звернулися до найкращих психологів країни і створили Психологічну комісію в інтересах армії. Американські психологи обстежили 1,7 млн. солдатів і 40 тис. офіцерів перед відправленням на фронт. [2, с. 32]. В Росії в 1918 році були проведені воєнно-психологічні дослідження за досвідом 1-ї Світової війни за такими напрямками:

- психологія бою;
- психологія навчання і виховання воїнів;
- психологія військового управління;
- морально-психологічна підготовка;
- національна психологія;
- психологія бойової готовності та інші напрями.

Треба відзначити, що в Росії вперше в Європі відомими військовими теоретиками воєнна психологія стала розглядатися як одна з основ військового мистецтва. В різних країнах накопичений великий досвід у військовій психології, але відношення до нього різне. Наприклад, за часи афганської війни в СРСР на психологічну допомогу реально увагу не звертали, а постраждалими було 50% учасників війни. В США розроблена та успішно діє програма (TRICARE) для учасників бойових дій в локальних конфліктах, які отримали психічні та психологічні травми.

Збройні Сили України під час бойових дій на Донбасі також несуть втрати. Важливо враховувати досвід інших країн в локальних конфліктах, що викликані психологічними факторами.

Як в ЗСУ в 2014 році на Донбасі так і російські війська під час Першої чеченської війни несли великі втрати часто через психологічну невідповідність солдат і офіцерів. Найбільші втрати понесли при боях у м. Грозному у січні 1994р. 131 омсбр та 81 мсп. Після великих втрат в боях лише 42% особового складу зберегли бойову готовність, 58% потребували психологічної корекції, а 45% потребували посиленого обстеження психотерапевтами. Із загального числа легкопоранених лише 20% готові були повернутися до строю. Велика кількість офіцерів використовувала різні відмовки (сімейні обставини,

хворобу дітей та дружин), щоб уникнути участі у бойових діях [3, с. 111-112].

Росія достатньо швидко зробила висновки з недоліків і вже під час бойових дій створила 8 пунктів реабілітації військових, які отримали поранення та психічні прояви різної важкості. В цих пунктах здійснювалася психокорекція, там проходило нагородження заслужених, зустрічі з родичами та друзями, зустрічі з служителями культових установ, артистами, тощо. Пізніше було створено 220 груп психологічної підтримки військослужбовців [3, с. 116].

На Донбасі зараз успішно працюють спеціалісти Соціально-психологічного центру ЗСУ та волонтери громадського об'єднання «Українська асоціація фахівців з подолання наслідків посттравмуючих подій», що налічує 500 фахівців з усієї України. Велике негативне значення мають посттравматичні порушення у військослужбовців. Про значення цієї проблеми свідчать такі данні: серед американських учасників війни у В'єтнамі 108 тис. ветеранів покінчили з собою після війни, а 35-45 тис. майже не спілкуються з зовнішнім світом [2, с. 324]. За період 1992-2013 років серед датчан-учасників миротворчої операції у Югославії 5 військослужбовців загинули за часи служби, а 43 покінчили з собою після служби [4, с. 95].

Як висновок, треба розуміти, що врахування світового досвіду роботи з психологічної допомоги учасникам бойових дій дозволить зберегти життя і здоров'я тисячам наших співвітчизників. Так за світовим досвідом військослужбовці після бойових дій повинні пройти хоча б 2-х тижневу реабілітацію, а не одразу повертатися додому. За даними дослідників через 10-15 років після війни у Афганістані тільки 5% ветеранів працювали в комерційних структурах, 10% – в армії та правоохоронних органах, 35% – на державних підприємствах, 50% були безробітними, зловживали спиртними напоями та наркотиками [3, с. 326].

Література

1. Морально-психологическое воспитание личного состава ВСУ. Зарубежное военное обозрение / М. Осинин, А. Куницин. – № 12. – 2014.
2. Маклаков А.Г. Военная психология/ А.Г. Маклаков – Москва, 2004.
3. Морально-психологічне забезпечення підготовки і ведення бойових дій. ч. 2 / Э. Ю. Литвиновський та інші. – Національна академія оборони. – К., 2003.
4. О суициде среди датских ветеранов конфликта на Балканах. Зарубежное военное обозрение. – № 1. – 2015.

Курова А.В.
*кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри соціології та психології
Національний університет «Одеська юридична академія»*

ВНУТРІШНІ ПРЕДИКТОРИ СУБ'ЄКТИВНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ ПСИХОЛОГА

Актуальність проблеми формування суб'єктивного благополуччя майбутніх психологів пов'язана з тим, що в діяльності сучасного психолога професійні й особистісні аспекти тісно пов'язані, а особистісний блок становить найважливіший фундамент професійного становлення успішного психолога. Особливої важливості дана проблема набуває завдяки поліфункціональності діяльності психолога: це і наукова робота, і практична діяльність, і викладання. Незважаючи на те, що кожна з цих іпостасей пред'являє до особистості психолога цілий ряд специфічних вимог, важливо зазначити, що має бути виділена одна, базова якість, що забезпечує успішність у професії. Такою системоутворюючою якістю в структурі особистості психолога може виступати суб'єктивне благополуччя.

Професійна сфера, в якій відбувається становлення і реалізація особистості психолога (включаючи і умови його формування у вищому навчальному закладі), грає істотну роль в системі відносин і переживань і робить свій внесок у становлення і формування цінностей, установок і, в цілому, тих утворень, які, поступово стаючи внутрішніми інстанціями, багато в чому визначають спрямованість оцінок життєдіяльності, пошуку свого місця в системі різних відносин, самоставлення і систему смислових утворень, які потім і самі, в чималому ступені, детермінують суб'єктивне благополуччя особистості психолога.

Психологічний зміст суб'єктивного благополуччя особистості багатогранний і неоднозначний. Будучи характеристикою особистості, воно, на думку К. А. Абульханової-Славської, відображає «співвідношення особистості з життям» [1]. Чим різноманітніше життя суб'єкта, чим чіткіша його ціннісна і особистісна позиція в житті, тим складніша структурна модель суб'єктивного благополуччя психолога, і, глибше його внутрішній світ. Це не означає, що суб'єктивне благополуччя – елітна якість: воно повинно бути сформовано в особистості на ранніх етапах її становлення та представлено різними

диференціальними моделями, які передбачають зокрема і компенсаторні механізми функціонування [4].

Поліфункціональність суб'єктивного благополуччя психолога проявляється також в його активності: з одного боку, воно визначається категорією суб'єктності, а, з іншого боку, є однією з форм активності особистості, оскільки не тільки породжується подією, а й впливає на нього. Все сказане особливо актуалізує необхідність виділення основних індивідно-особистісних предикторів становлення суб'єктивного благополуччя психолога. У суб'єктивному благополуччя психолога доцільно виділяти три основні компоненти: *когнітивну* (виникає при цілісній і несуперечливій картині світу у суб'єкта, розумінні поточної життєвої ситуації), *емоційну* (переживання, об'єднуюче відчуття, що обумовлено успішним (або неуспішним) функціонуванням всіх сторін особистості) і *мотиваційно-поведінкову* (контроль над обставинами і наявність мети життя) компоненту.

Суб'єктивне благополуччя психолога залежить від наявності чітких цілей, успішності реалізації планів діяльності та поведінки, наявності ресурсів і умов для досягнення цілей; його визначають задовольняючі міжособистісні відносини, можливості спілкуватися і отримувати від цього позитивні емоції, можливість задовольняти потребу в емоційному теплі.

Таким чином, суб'єктивне благополуччя психолога необхідно інтерпретувати як узагальнену і відносно стійку якість, що має особливу значущість для особистості професіонала і формується на ранніх етапах його становлення, включаючи процес навчання у навчальному закладі.

Література

1. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности / Абульханова-Славская К.А. – М.: Педагогика, 1980. – 234 с.
2. Аргайл М. Психология счастья / Аргайл М. – СПб.: Питер, 2003. – 324 с.
3. Джидарьян И.А. Проблема общей удовлетворенности жизнью: теоретическое и эмпирическое исследование / Джидарьян И.А., Антонова Е.В. // Сознание личности в кризисном обществе. – М.: Педагогика, 1995. – С. 76-94.
4. Куликов Л.В. Детерминанты удовлетворенности жизнью / Л.В. Куликов // Общество и политика. – Изд-во СПб ун-та, 2000. – С. 476-510.

Молотокас А.А.

аспірант кафедри психодіагностики та клінічної психології

Діденко С.В.

*кандидат медичних наук, доцент кафедри психодіагностики
та клінічної психології факультету психології*

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ДЕПРЕСИВНОГО СТАНУ

В даний час депресивні стани є однією з найважливіших проблем українського суспільства. Актуальність даної проблеми для України критична у зв'язку з кризою в економіці і політиці, невпевненістю людей в завтрашньому дні, збільшенням кількості стресових ситуацій. Депресивний стан у чималому ступені провокує сучасний темп життя, перенасичений інформаційно і емоційно, який викликає перенапруження людської психіки.

За результатами дослідження, в якому взяло участь 2700 хворих, поширеність депресії серед пацієнтів неврологічних клінік становить 17%. У рівній за обсягом вибірці (психологічний кабінет однієї з багатопрофільних поліклінік) частка депресивних розладів займає 38,2%, з яких реактивні депресії – 28,1%, легкі – 18,9%, помірно важкі – 9,2%, ендогенні в рамках циклотимії – 10,1%. За даними ВООЗ і Національного інституту психологічного здоров'я США, жінки страждають депресією частіше, ніж чоловіки. Хоча б раз у житті клінічно окреслений депресивний епізод переносять 7-12 % чоловіків і 25 % жінок.

Отже, актуальність цієї теми зумовлена зростанням поширеності депресії серед інших психологічних патологій, зокрема, вік хворих на депресію за останні десять років зменшився від 30-40 років до молодше 25 років. Таким чином, зростає інтерес до хвороби в цілому, до її механізмів розвитку та особливостей протікання, розмежування більш важких та помірних форм депресії та їх ступенів важкості; актуальним є приділити увагу способам психодіагностики даного розладу та найбільш сприятливим способам її лікування.

За таких умов постає необхідність у розробці і широкому впровадженні ефективної системи спеціальних психологічних заходів, спрямованих на запобігання та подолання серед населення даного виду психічної патології. Відповідно постає актуальною проблема вивчення чинників, що призводять до формування депресивних станів людини.

Однією з причин виникнення депресивного стану та розладу є переживання травмуючих подій та наслідки психотравматичного досвіду.

Об'єкт дослідження – депресивний стан особистості. Предмет дослідження – психотравмуючі ситуації, що провокують депресивний стан.

Діагностичні критерії депресивного епізоду:

Основні симптоми:

- Зниження настрою, очевидне у порівнянні з властивою пацієнтові нормою, переважною майже щодня і більшу частину дня і триваюче не менше 2 тижнів незалежно від ситуації;
- Виразне зниження інтересів або задоволення від діяльності, зазвичай пов'язаної з позитивними емоціями;
- Зниження енергії і підвищена стомлюваність.

Додаткові симптоми:

- Знижена здатність до зосередження і уваги;
- Зниження самооцінки і почуття невпевненості в собі;
- Ідеї винності і приниження (навіть при легких депресіях);
- похмура і песимістичне бачення майбутнього;
- Ідеї або дії, що стосуються самоушкодження або самогубства;
- Порушений сон;
- Порушений апетит.

Мета роботи – дослідити психологічні особливості впливу психотравмуючих ситуацій на виникнення депресивного стану у жінок та чоловіків.

У ході емпіричного дослідження використано наступні методики: «Шкала депресії Бека»; «Шкала депресії Гамільтона»; методика «Інвентаризація симптомів стресу» (Т. Іванченко та співавтори); «Шкала оцінки впливу травмуючих подій» (Методика М. Горовіца); «Місісіпська шкала посттравматичного стресового розладу».

Експериментальною база дослідження було відділення психоневрології, Дорожня клінічна лікарня № 1 м. Києва. Вибірку опитуваних склали 50 осіб-пацієнтів відділення психоневрології з діагностованою депресією різного ступеня важкості. Вік опитуваних на момент проведення дослідження складав від 20 до 55 років. Відповідно до поставлених завдань дослідження було сформовано наступні

ВИСНОВКИ:

У психології депресія аналізується як емоційний розлад, який характеризується як загальмована рухова активність та інтелектуальна діяльність на тлі зміни емоційного фону та погіршення настрою.

Найбільш очевидними ознаками депресії є тужливий настрій, а також переживання пригніченості, самотності або апатії. Впродовж тривалого періоду вивчення депресивних розладів науковцями та практиками запропоновано велику кількість гіпотез і теорій, покликаних пояснити причини виникнення депресій. Аналіз результатів наукового дослідження депресивних розладів свідчить про те, що незалежно від особливостей їх виникнення і перебігу сферою, яка при цьому неминуче зазнає ураження є особистість.

До симптомів під час депресії відносяться: помітне схуднення (без дієти) або помітне збільшення маси тіла; безсоння або, навпаки, – сонливість; прискорені або уповільнені рухи; слабкість, швидка втомлюваність; почуття власної нікчемності, безмірної провини; нездатність зосередитися, чітко мислити, приймати рішення. Аналізуючи причини виникнення депресивних станів, ми звернули увагу на біологічні, соціальні та особистісні фактори, вказали, що депресивність – це особистісна схильність до частого переживання депресій та не вміння реагувати на депресогенні чинники впливу.

Одним із етапів нашого дослідження було визначення особливостей ступеню вираженості депресії за шкалою Гамільтона. В даній методиці передбачено 5 рівнів вираженості депресії, але результати нашого дослідження показало 4 рівні – наявність депресії у кожного респондента. Отримані нами результати за шкалою депресії Гамільтона визначили, що жінкам більш притаманний депресивний розлад вкрай важкого ступеню, в той час як чоловікам притаманний депресивний розлад середнього ступеню тяжкості. Такий розподіл показників ступеню депресії свідчить про те, що у жінок перебіг депресії відбувається набагато складніше ніж у чоловіків, це пов'язано з тим, що жінки більш емоційно та довше переживають значимі події.

Проаналізувавши отримані результати дослідження, ми визначили, що для групи жінок характерна явно виражена депресія, домінування соматичних проявів депресії; депресивний розлад вкрай важкого ступеню; високий рівень стресу; виражена стратегія «уникнення» щодо оцінки впливу травматичної події та високий ступінь впливу травматичного досвіду.

Для групи чоловіків характерний критичний рівень вираженості депресії, домінування соматичних проявів депресії; депресивний розлад середнього ступеню тяжкості; підвищений рівень стресу; виражена стратегія «фізичне збудження» щодо оцінки впливу травматичної події та високий ступінь впливу травматичного досвіду.

Порівняльний аналіз отриманих результатів між чоловіками та жінками виявив, що у жінок спостерігається гостріший перебіг депресії, що має прояв у складніших формах. Такі результати пов'язані з особливостями емоційних переживань. Гендерна відмінність полягає в тому, що жінки більш емоційно реагують на критичні та значимі ситуації, ніж чоловіки, тому і за тривалістю їх депресія довша.

Було визначено, що сила впливу травмуючої події у жінок та чоловіків (Шкала Холмса – Рейха) майже однакова, у жінок вона дещо більша (78,2 у жінок та 75,12 у чоловіків).

Результати практичного дослідження можуть бути використані практичними психологами, які цікавляться вказаною темою, працюють із депресивними клієнтами. Дані теоретичного та емпіричного дослідження можуть бути цікаві студентам та викладачам ВНЗ, які вивчають зазначену проблему наукового дослідження.

Література

1. Международная классификация болезней 10-го пересмотра (МКБ-10) / F30–F39 / Расстройства настроения, аффективные расстройства.
2. Смулевич А. Б. Депрессии в общей медицине / А. Б. Смулевич, ред.. Э. Дубницкая / Медицинское информационное агентство. 2001. – С. 2–8; С. 18–38.
3. Чабан О. С. Терапия депрессивных и тревожно-депрессивных расстройств легкой и умеренной степени / О. С. Чабан, Е. А. Хаустова // Здоровье Украины. – 2006. – № 3. – С. 2–3.

Овсяннікова Я.О.

*кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії екстремальної
та кризової психології науково-дослідного центру
Національний університет цивільного захисту України*

ПЕРША ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА: ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Засоби масової інформації, практично кожного дня, привертають увагу населення до чергової трагедії, яка призвела до великої кількості жертв, до загрози нормальному життю і діяльності груп людей чи, навіть, цілих регіонів. Такі події в тій чи іншій мірі впливають на кожного члена суспільства.

Отже, на сьогодні не виникає жодних сумнівів у доцільності отримання знань та практичних навичок з надання першої психологічної допомоги та самодопомоги, оскільки кожен з нас може пережити травмуючи події, або стати свідком чи очевидцем трагедії. І саме від того наскільки ми будемо готові допомогти собі і оточуючим впоратися з негативними емоціями і психічними станами, які виникли у нас внаслідок надзвичайної ситуації, залежить збереження не тільки психічного, а й фізичного стану.

Навичкам надання першої психологічної допомоги можуть бути навчені як професіонали, так і непрофесіонали, що мають можливість допомагати людям, які постраждали внаслідок стресової ситуації. Це можуть бути як соціальні працівники, психологи, медпрацівники, вчителі, так і волонтери, члени громад та інші.

На сьогодні в деяких регіонах вже проводяться спеціальні заняття, тренінги в рамках навчання навичкам першої психологічної допомоги.

Фахівці науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової психології науково-дослідного центру Національного університету цивільного захисту не залишилися осторонь цього актуального питання. Науковцями був розроблений та апробований тренінг «Перша психологічна допомога та психологічне відновлення постраждалих». Даний тренінг був розроблений для психологів державних і не державних інституцій.

Повна програма тренінгу розрахована на 2 робочі дні поспіль по 8 годин кожний. Оптимальне число учасників тренінгу становить

12-18 осіб. Кількість учасників тренінгу на одного тренера повинна складати не більше 6 чоловік.

В рамках тренінгової роботи з першої психологічної допомоги розглядаються такі питання як:

- зміст поняття «Перша психологічна допомога»;
- основні складові психотравматизації особистості в кризовій ситуації;
- діагностика негативних психічних станів та відпрацювання навичок надання першої психологічної допомоги при негативних психічних станах;
- поняття «Ефективна комунікація» та відпрацювання навичок ефективної комунікації;
- формування фраз-кліше з нейтралізації негативного емоційного стану;
- особливості комунікації безпосередньо в умовах надзвичайної (екстремальної) ситуації;
- вдосконалення навичок взаємодії з постраждалими в умовах кризової ситуації;
- визначення поняття «Регуляція емоційного стану»;
- відпрацювання навичок ефективної саморегуляції, допомоги у регуляції емоційних станів постраждалим в умовах надзвичайної (екстремальної) ситуації.

Тематична програма тренінгу складається з трьох блоків:

Блок 1. Визначення першої психологічної допомоги.

Блок 2. «Комунікація».

Блок 3. «Регуляція емоційного стану».

До 1-го тренінгового дня входять такі вправи:

1. Вступна частина.

Вступна частина включає в себе знайомство тренерів із групою, встановлення психологічного контакту. Тренер повинен представитися аудиторії, стисло розповісти про себе. Далі стисло ознайомлює учасників тренінгу з основною метою занять, а також розповідає членам тренінгової групи про те, що відбуватиметься протягом двох днів.

Далі тренер пропонує учасникам перейти безпосередньо до виконання тренінгових вправ і поринути у тренінгову атмосферу. У вступній частині проводяться наступні вправи вправа «М'яч», рефлексивне коло «Мої очікування від тренінгу», правила роботи в тренінговій групі, вправа «Амнезія».

2. Блок 1. Визначення першої психологічної допомоги.

Тренер знайомить учасників з темою 1-го блоку тренінгу та переходить до безпосереднього виконання вправ цього блоку: вправа «Психологічна допомога – це...», вправа «Кому? Коли? Де?», рефлексивне коло «Види втрат у людей, що опинилися в кризовій ситуації», вправа «Види втрат», вправа «Емоції», вправа «Психічні стани», вправа «Діагностика психічних станів», вправа «Негативні психічні стани: допомога».

3. Блок 2. «Комунікація».

Тренер знайомить учасників з темою 2-го блоку тренінгу та переходить до безпосереднього виконання вправ: вправа «Поговоримо про психологічний контакт», вправа «Нейтралізуй емоцію», вправа «Малюнки за інструкцією», вправа «Мистецтво слухати», вправа «Привітання самому собі», вправа «Володар кільця», вправа «Під різними категоріями постраждалих», Вправа «Нісенітниця».

До 2-го тренінгового дня входять такі вправи:

4. Блок 3. «Регуляція емоційного стану».

Тренер вітає групу, перевіряє наявність, стан і готовність до роботи, доводить тему й мету занять дня, а також узагальнено говорить про передбачуваний кінцевий результат роботи за поточний день.

Цей блок передбачає такі вправи: вправа «Регуляція емоційного стану – це...», вправа «Абдомінальне дихання», вправа «Одне дихання на двох», вправа «Правила релаксації:...», вправа «Моє тіло», вправа «Крок до щастя».

По завершенні виконання вправ тренер підбиває підсумки робочого дня й усього тренінгу в цілому.

Зазначимо, що знання та практичні навички, які будуть отримані фахівцями під час тренінгу з першої психологічної допомоги, можуть бути корисними як при виконанні ними професійних обов'язків, так і в повсякденній діяльності.

Петренко І.В.

кандидат психологічних наук,

старший науковий співробітник лабораторії психології спілкування

Інститут соціальної та політичної психології

Національної академії педагогічних наук України

ПСИХОЛОГІЧНІ ПАРАМЕТРИ КОНСТРУЮВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ НЕКОНФЛІКТНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ПРОСТОРІ ОСВІТИ

На сучасному етапі глобальних суспільних трансформацій об'єктом технологізації все частіше стають такі сфери соціального життя людини, які до цього часу не зазнавали у своєму розвитку суттєвих змін. Подолання кризових явищ сьогодення, врегулювання соціальних конфліктів пов'язується, насамперед, з кардинальним оновленням суспільних інститутів, підвищенням ефективності і якості управління, функціонуванням процесів самоорганізації й саморегуляції особистості. Тим самим, завдання розробки і впровадження психологічних технологій у різноманітні сфери діяльності, зокрема й освітньої, стає вельми актуальним, а процес технологізації різних соціальних систем перетворюється на одну з провідних тенденцій світового суспільного розвитку.

Соціально-психологічна технологія – це спосіб реалізації суб'єктами діяльності складного процесу, який здійснюється шляхом розподілення його на ряд конкретних взаємопов'язаних процедур і операцій, що мають своє однозначне, обов'язкове виконання і ведуть до досягнення поставленої мети на високому рівні ефективності [1, с. 48]. Найбільш загальне метапредметне визначення поняття «технологія» полягає в тому, що вона являє собою науково та/або практично обґрунтовану систему діяльності, яку застосовує людина з метою перетворення оточуючого середовища для продукування матеріальних чи духовних цінностей [5, с. 3].

Соціально-психологічна технологія, створення якої відбувається завдяки акумулюванню даних психологічних, соціальних, управлінських і природничих наук, в освітньому просторі має спрямовуватися на:

- розробку і застосування методів, засобів (інструментарію) щодо забезпечення навчально-виховного процесу;
- процес міжсуб'єктної комунікації або спосіб розв'язання навчально-виховних завдань;

- вивчення закономірностей конструювання оптимальних навчальних систем.

Соціально-психологічна технологія (і освітня технологія як її складова) визначається як науково обґрунтована система функціонування усіх компонентів педагогічного процесу, що запрограмована у просторовому й часовому вимірах, і веде до очікуваного результату навчальної й виховної діяльності [5].

Соціально-психологічна технологія неконфліктної міжособистісної комунікативної взаємодії у просторі освіти, на нашу думку, визначається як спосіб, сукупність прийомів практичної реалізації особистістю *принципу комунікативності* за такими параметрами: *особистісними, процесуальними, інноваційними* (див. рис. 1).

Означені параметри, у свою чергу, доцільно розкривати через:

- *особистісний сенс* суб'єктів комунікативної діяльності;
- *індивідуальне ставлення* суб'єктів спілкування до комунікативного процесу в навчальній діяльності;
- *самостійність* суб'єктів у вирішенні питань, що виникають в процесі спілкування.
- *контактність* (емоційна, смислова, особистісна) суб'єктів у комунікативному процесі;
- *умотивованість* як функціональна обумовленість будь-якого мовного вчинку особистості та її діяльності в цілому;
- *цільспрямованість* як наявність мовної стратегії і тактики, орієнтації на кінцеву мету спілкування;
- *діалогічну партиципацію* суб'єктів спілкування задля досягнення ними спільної мети (взаєморозуміння) [3; 4];
- *взаємодію* учасників освітнього комунікативного процесу (координацію, взаємодопомогу тощо);
- *ситуативність* як співвіднесення комунікативного процесу з ситуацією;
- *функціональність* як визнання провідної ролі функції, а не форми мовних одиниць;
- *взаємозв'язок* спілкування з іншими видами діяльності – навчальної, пізнавальної, професійної, побутової тощо;
- *проблемність* як спосіб організації, ведення та інтерпретації процесу спілкування в освітньому просторі;
- *новизну* як перманентну варіативність всіх компонентів освітнього процесу;

– *евристичність* як можливість суб'єктів створювати знання в процесі спілкування [2].

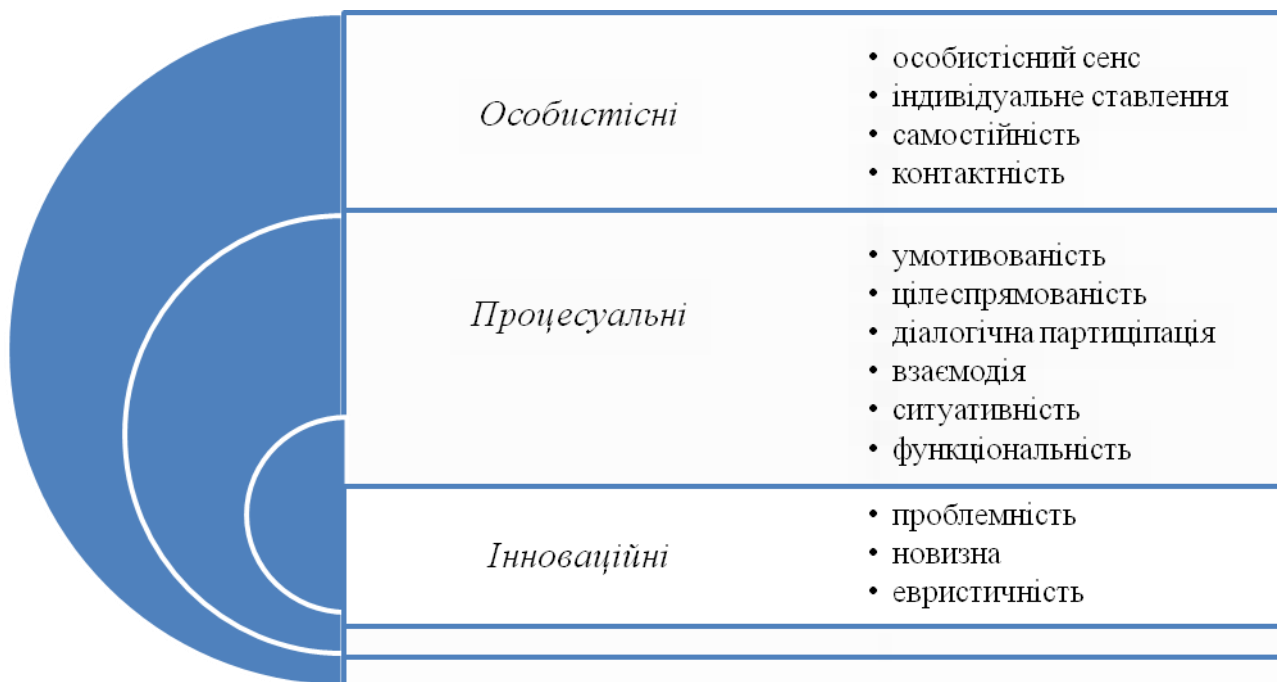

Рис. 1. Класифікація технологічних параметрів

Варто зазначити, що сутність інноваційного характеру технологічної діяльності визначається змінами, пов'язаними зі створенням, модернізацією та впровадженням нових моделей у матеріальну чи нематеріальну систему цінностей сучасного соціального середовища. Змістом інновації є розповсюдження і використання нового практичного засобу для задоволення різноманітних потреб особистості, які змінюються внаслідок бурхливого суспільного розвитку. У цьому сенсі перспективним напрямком дослідження є поглиблення розуміння поняття соціально-психологічної комунікативної технології, визначення науково-методичних основ її конструювання та вивчення особливостей застосування розроблених процедур у неконфліктній міжособистісній взаємодії.

Література

1. Марков М. Технология и эффективность социального управления / М. Марков. – М. : Прогресс, 1982. – 267 с.
2. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В.Г. Кремень (голова), В.І. Луговий (заст. голови), А.М. Гуржій (заст. голови), О.Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В.Г. Кременя. – Київ :

Педагогічна думка, 2016. – 448 с. – Бібліогр.: с. 21. – (До 25-річчя незалежності України).

3.Петренко І.В. Дослідження процесу діалогічної партиципації у просторі освіти / І.В. Петренко // Актуальні проблеми психології: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія: зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України/ за ред. С.Д. Максименка. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2015. – Т. V. – Вип. 15. – С. 183-190.

4.Петренко І.В. Особливості побудови соціального діалогу в освітньому вимірі / І.В. Петренко // Особистість у сучасному світі. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2015. – Ч. 2. – С. 194-197.

5.Селевко Г.К. Альтернативные педагогические технологии / Г.К. Селевко. – М. : НИИ школьных технологий, 2005. – 224 с. (Серия «Энциклопедия образовательных технологий»).

Похілько Д.С.

*кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
екстремальної та кризової психології науково-дослідного центру
Національний університет цивільного захисту України*

ВІДЧУТТЯ ПАТРІОТИЗМУ ЯК ПРОЯВ ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ ЛЮДИНИ

За роки своєї незалежності українське суспільство потерпіло кардинальних змін. Ці зміни відбулися не лише в загальній будові структури нашого суспільства, а й в менталітеті самих громадян. Можна сказати, що за цей час населення України пройшло шлях розвитку від однорідної «радянської маси» (суспільство, в якому не було чітких національних розмежувань, а підтримувався стандартний загальний образ «радянського громадянина») до цілком свідомого українця. Людини, яка має чіткі уявлення про свою національну належність, про культуру та традиції свого народу тощо.

Виходячи з того, що образ національної належності є часткою уявлень особистості про себе, як про суб'єкта діяльності, можна сказати, що Я-образ національної належності це складова Я-концепції особистості. А отже, має свої прояви на всіх її рівнях: когнітивному, емоційному та поведінковому.

На *когнітивному рівні* Я-образ національної належності проявляється у чіткому сформованому уявленні про себе, як представника певної нації. Людини, якій притаманні характерні риси усього народу в цілому. Наприклад, «Я-українець» – я людина, що сильна духом, справедлива, працьовита та щедра.

На *емоційному рівні* проявляється в переживання пов'язаних з національною належністю. Переживання можуть носити, як позитивний так і негативний характер. Наприклад, «Я-українець» – я пишаюся, що мої предки були запорізькими козаками.

На *поведінковому рівні* проявляється у відповідних діях та реакціях, які людина вважає притаманними для себе, як представника певного народу. Наприклад, я люблю сало, бо я – українець.

Формування певного образу національної належності «Я-українець» в особистості відбувається протягом певного часу, та відповідає загальним законам розвитку (має декілька послідовних стадій). Одразу хочемо зауважити, що їх границі значно розмиті та не мають певних вікових показників.

В загальному алгоритмі формування Я-образу національної належності в особистості можна виділити наступні стадії:

- *несвідома стадія*, характеризується відсутністю будь-яких уявлень про національну належність. В більшості випадків ця стадія характерна для дітей, бо вони ще тільки починають свій процес соціалізації та пізнання самого себе;

- *стадія збору інформації*. Ця стадія характеризується збором інформації про соціальне середовище в якому знаходиться особистість; вивченням історичних фактів, особливостей культури та звичок; накопичення знань про традиції та характерні риси того чи іншого народу;

- *стадія формування національного образу*, характеризується формуванням в когнітивній сфері особистості певних національних образів, притаманним різним народам;

- *стадія особистісної ідентифікації*. Ця стадія характеризується для особистості певною ідентифікацією з нацією; чіткість знань про культуру, звичаї та традиції певної нації; поважанням їх;

- *стадія чіткої особистісної позиції (або патріотизм)*. Для цієї стадії характерна не лише чітка ідентифікація з певним народом, а й емоційне переживання за долю своєї нації, за події, що відбуваються в державі тощо. Для цієї стадії характерним є прагнення діяти та змінювати соціум в якому живе особистість.

Як ми вже говорили, відчуття національної належності входить в загальну структуру Я-концепції особистості, а отже, сформованість чітких уявлень про свої фізичні, інтелектуальні, моральні та інші особливості говорить про її психологічну зрілість.

Хочемо звернути Вашу увагу на те, що у вирії останніх подій на теренах України сьогодні все частіше в нашому суспільстві можна зустріти патріотично спрямовану особистість. Це ще один доказ того, що труднощі загартовують не лише тіло, а й моральний дух, особистість в цілому.

Солдатова О.С.

аспірант кафедри соціальної реабілітації

та соціальної педагогіки факультету психології

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Актуальною для нашої країни є проблема масової міграції населення, спричинена військовими подіями на Сході України. Це вимагає дослідження особливостей адаптаційних процесів у внутрішньо переміщених осіб задля ефективного впровадження програм психосоціальної підтримки та допомоги постраждалому населенню.

Соціальні та психологічні особливості адаптації різних категорій мігрантів досліджували такі науковці як: Л. Корель, М. Багері, Н. Палагіна, Ю. Платонов, Г. Солдатова, В. Хесле, Л. Шайгерова та ін.

Так, Л. Корель, розглядаючи відмінності між добровільною та вимушеною міграцією, зазначає, що у випадку добровільної міграції спочатку, як правило, у суб'єкта адаптації виникає позитивна установка на нове явище, тобто відбувається адаптація свідомості, а потім вже з'являється нова адекватна форма поведінки. Коли ж міграція є вимушеною – через жорсткі нові умови пристосування у людини зазвичай виникає негативна установка на освоєння нових правил життєдіяльності. [2].

Ю. Платонов зазначає, що біженці, потрапляючи в нові умови і розпочинаючи нове життя, формують зовсім інше ставлення до свого внутрішнього «Я» та до навколишнього світу [4]. Поведінка

характеризується підвищеною дратівливістю, безсонням, частковою втратою пам'яті, виникають труднощі в спілкуванні, їх життєві плани опиняються під загрозою.

Науковець М. Багері зазначає, що ситуація вимушеного переміщення сприяє розвитку депресії, психастенії, параноїдальних і шизоїдних розладів та визначає високу незадоволеність новими життєвими змінами [1].

Дослідницям Н. Палагіна дійшла висновку, що в процесі соціально-психологічної адаптації біженців відбуваються значні зміни особистісного плану, які виражаються в зниженні самооцінки та рівня домагань, деформації ціннісних орієнтацій і соціальних установок. Також було встановлено, що більшість вимушених переселенців дезадаптовані, що проявляється в гіпотимному типі реагування, хаотичному характері активності, в тенденції займати оборонну позицію, екстернальності і ескапізмі. Проявляється емоційна напруженість та знижений емоційний фон. Процес адаптації до умов життя на новому місці у вимушених переселенців протікає набагато складніше, ніж у добровільних, адже зачіпає найглибші шари особистості, найбільш важливим з яких є її ідентичність [3].

У своїх роботах Г. Солдатова зазначає, що «травматичний досвід і життєві труднощі біженців визначають порушення у них цілісності та інтегрованості особистості. Комплекс проблем, що відбивають особистісні трансформації, можна позначити як криза ідентичності. Криза ідентичності виникає у біженців як в результаті подій, що стали причинами переміщення, так і внаслідок культурного шоку та адаптації в новому середовищі. В результаті пережитих подій руйнується сама підстава ідентичності – відбувається трансформація тієї картини світу, яка вибудовується з самого народження і включає в себе найширший діапазон образів, уявлень, думок, переконань, відносин» [5].

В. Хесле визначає поняття «кризи ідентичності» як втрату почуття самого себе та неможливість пристосування до нових обставин. Це уявний розрив між вимогами нової ситуації та колишніми установками і поглядами [7].

Про кризу ідентичності у біженців в процесі адаптації також говорить дослідниця Л. Шайгерова, визначаючи це як «складний процес адаптації в ситуації вимушеного переміщення призводить до того, що зміна ідентичності особистості біженців досягають рівня кризових. Криза ідентичності у біженців проявляється в глибоких множинних перетвореннях її змісту, що відбуваються на

особистісному і на груповому рівнях» [8]. Дослідниця зазначає, що найважливішою умовою для успішної адаптації особистості в ситуації вимушеного переміщення є подолання кризи ідентичності. Задля цього часто потрібна кваліфікована психологічна допомога, адже не всі переміщені особи мають достатньо особистісних ресурсів для цього.

Якщо біженець не може пристосуватися й адаптуватися до нового етнічного середовища, з ним відбувається трансформація негативного характеру. Змінюється його психологічний стан, погіршується фізичне самопочуття, руйнуються соціальні установки, змінюється погляд на світ і людей. Така трансформація призводить до різних наслідків, починаючи від сепаратизму і етнічного нігілізму до крайнього фанатизму і націоналізму, де формується виражений негативний образ етносу, і поведінка індивіда виходить з цього образу [3].

Таким чином, потрапляючи у нове та незнайоме середовище біженці не тільки відчують психологічний і соціальний дискомфорт, а також можуть нести в собі небезпеку для приймаючого суспільства.

Американський психолог Г. Тріандіс, досліджуючи особливості адаптації вимушених мігрантів, виділив наступні фази соціально-психологічного пристосування біженців до нового середовища:

Перша це «Ейфорична фаза» або «медовий місяць», коли у біженців не відбуваються зміни інтересів та активності, перебудова його поведінки, стратегій, планів, завдань та діяльності загалом залишаються незмінними.

Друга – «Туристична фаза», у якій починає отримуватись сама необхідна інформація про життя незнайомого суспільства, відбувається осмисленість зовнішньої сторони ситуації, побудова її образу і подальше включення даного образу в цілісне представлення суб'єкта про себе і взаємозв'язок з оточенням.

Третя – «Орієнтаційна фаза», яка є досить стресогенною для біженців, адже їм потрібно розбиратися не лише з особистісними проблемами, але й з організаційними, правовими, політичними та культурними проблемами соціуму [6].

«Орієнтаційна фаза» вимагає розширення соціального простору особистості, що супроводжується постійними стресовими ситуаціями, які спричинені різними подіями.

Четвертою є «Депресивна фаза» часто відбувається вона на фоні кризи адаптації. За Тріандісом, ця фаза є переломним моментом, етап депресії змінюється оптимізмом при умові забезпечення адаптації, що вдається далеко не всім. Можливим є два варіанти розвитку ситуації: адаптація (перехід з «орієнтаційної» чи фази до фази «активної

діяльності») та дезадаптація – стресова ситуація яка призводить до ряду психічних розладів.

Та остання п'ята – «Фаза активної діяльності». Характерна для людей з високою стійкістю психічного та соматичного здоров'я, які успішно пройшли адаптацію [6].

Отже, в результаті теоретичного аналізу цих робіт, можна прийти до висновку, що характер адаптації осіб, змушених змінити місце проживання, залежить від особливостей типу переміщення – добровільного чи вимушеного. Водночас, центральним механізмом особистісних трансформацій, є зміна ідентичності особистості. Це вимагає переосмислення проблеми організації психосоціальної реабілітації, яка має орієнтуватись на створення сприятливого середовища подолання кризи ідентичності.

Література

1. Багери М. Социокультурная динамика психического здоровья личности в ситуации преднамеренной и вынужденной миграции : дисс. канд. психол. наук : 19.00.01 / Масуд Багери. – М., 2005. – 96 с.
2. Корель Л.В. Социология адаптации: вопросы теории, методологии и методики / Л.В. Корель. – Новосибирск : Наука, 2005. – 318 с.
3. Палагина Н.С. Особенности социально-психологической адаптации вынужденных мигрантов в преодолении жизненного кризиса: дисс. канд. психол. наук : 19.00.05 / Палагина Нина Степановна. – Таганрог, 2007. – 175 с.
4. Платонов Ю. П. Психология конфликтного поведения / Юрий Павлович Платонов. – СПб. : Речь, 2009. – 544 с.
5. Психологическая помощь мигрантам : травма, смена культуры, кризис идентичности / под ред. Г. У. Солдатовой. – М. : Смысл, 2002. – 479 с.
6. Стефаненко Т. Г. Этнопсихология : 3-е изд., испр. и доп. / Татьяна Гавриловна Стефаненко. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 368 с.
7. Хесле В. Кризис индивидуальности и коллективной идентичности / В. Хесле // Вопросы философии. – 1994. – № 10. – С. 112–113.
8. Шайгерова Л. А. Психология идентичности личности в ситуации вынужденной миграции : дис. канд. психол. наук : 19.00.01 / Шайгерова Людмила Анатольевна. – М., 2002. – 218 с.

Трубчанінов С.В.

*кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка*

ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ ПІВДНЯ УКРАЇНИ В ДОСЛІДЖЕННЯХ УЧЕНИХ ОДЕСИ (XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)

У XIX – на початку XX ст. у країнах Європи відбувалося становлення історичної географії як галузі історичної науки та навчальної дисципліни. Осторонь цього процесу не міг залишитися і Південь України, де на базі університету в Одесі сформувався потужний науковий центр.

Першим істориком Одеси, «козацьким Нестором», «Геродотом Новоросійського краю» сучасники називали Аполлона Скальковського (1808-1898), який вважався напівофіційним історіографом. Саме його праця «Хронологическое обозрение Новороссийского края 1731-1823» (Одесса, 1836-1838) сприяла широкому поширенню в літературі термінів «Новоросія» та «Новоросійський край» [3, с. 126-127].

Проте, варто підкреслити, що для позначення території Півдня України А. Скальковський у своїх роботах вживав також термін «Степ». Використання цього терміну давало йому змогу відзначити особливість регіону у порівнянні з іншими територіями Російської імперії. Поняття «Степ» визначалося А. Скальковським досить широко – як територія «по обох сторонах Дніпра, між гирлами Дону, Чорним і Азовським морями, гирлом Дунаю і Західно-Українським кордоном» [11, с. 9].

А. Скальковський був одним із перших, хто почав вивчати історичні особливості Півдня України, використовуючи історично-географічний метод дослідження. Фронтальний огляд його творів дозволяє виділити близько 20 праць історично-географічного спрямування, в яких розповідається про історію заселення Південної України (українськими козаками, болгарами, вірменами-католиками, «некрасовцями», ногайцями) та заняття її мешканців. Він заклав наукові підвалини вивчення заселення і освоєння Північного Причорномор'я. У зв'язку з цим його внесок був спеціально відмічений в «Энциклопедическом словаре» Брокгауза і Єфрона [5, с. 746].

Одним із самих плідних у науковій діяльності відомого ученого і літератора, колишнього професора Московського університету Миколи Надєждіна (1804-1856) стало його перебування в Одесі у 1838-1842 рр. Тут він став одним із організаторів Одеського товариства історії і старожитностей (далі – ОТИС) [16, с. 76-77].

У 1840-1841 рр. за дорученням ОТИС М.Надєждін здійснив поїздку південнослов'янськими землями з метою вивчення «фізіономії, вдачі та звичаїв нащадків древніх язигів, половців, печенігів, які панували колись у степах Північного Причорномор'я; дослідження старожитностей слов'янських у сербів, словаків, чехів, русинів...». У своїй доповіді про подорож, зачитаній у 1842 р., ним були сформульовані основні напрямки майбутньої діяльності ОТИС щодо вивчення історії, етнографії, культури південних слов'ян [13, с. 235-236; 9]. У першому томі «Записок» ОТИС було опубліковано історично-географічні розвідки М. Надєждіна, присвячені Геродотовій Скіфії та проблемі розташування літописного Пересічення [7; 8].

Одним із п'яти членів-засновників ОТИС був уродженець Смоленська Микола Мурзакевич (1806-1883), який після закінчення Московського університету оселився в Одесі. Влітку 1835 р. М. Мурзакевич здійснив свою першу наукову подорож до Криму. Дослідивши старожитності Херсонеса, він опублікував нарис в популярному часописі «Одесский вестник» [6].

У 1836 р. М. Мурзакевич допоміг підготувати до друку переклад з французької мови «Арріана Періпл Понта Евксинського», який здійснив А.Фабр, правитель канцелярії Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора М. Воронцова, в майбутньому активний член ОТИС. Завдяки своїй монографії «Історія генуезьких поселень в Криму», яку було опубліковано в Одесі у 1837 р., М. Мурзакевич став відомим і за кордоном. У 1838 р. він здобув ступінь магістра філософії у Московському університеті та наступного року став професором російської історії і статистики Рішельєвського ліцею. Незмінно з 1839 р. М. Мурзакевич був секретарем ОТИС, у 1875-1883 рр. – віце-президентом ОТИС. У 1852-1857 рр. працював на посаді директора Рішельєвського ліцею. Серед навчальних дисциплін, які Н. Мурзакевич викладав в ліцеї, був курс «Русских древностей». Він, зокрема, передбачав вивчення меж Руської землі, її вод, жителів тощо [15, с. 101].

Найбільш плідно у XIX ст. в Одесі історичною географією займався Філіп Брун (1804-1880), уродженець Фінляндії, випускник Дерптського університету. Дослідженням проблем історичної географії

Північного Причорномор'я він зацікавився після випадкової знахідки у 1846 р. мармурової плити з римським імператорським декретом 201 року біля с. Коротне у Нижньому Подністров'ї [14, с. 344-349].

У 1862 р. за дорученням ОТІС Ф. Брун здійснив поїздку до гирл Південного Бугу і Дніпра. Особливо його цікавило питання про можливе сполучення в давнину Дніпра з Азовським морем [2]. Петербурзька Археологічна комісія доручила Ф. Бруну обстежити узбережжя Чорного і Азовського морів, гирла річок Дністра, Південного Бугу, Дніпра і Дону, що й було здійснено влітку 1864 і 1865 рр. Наслідком цього обстеження та вивчення свідчень античних авторів стала робота Ф. Бруна про Скіфію [14, с. 352].

У лютому 1868 р. рада Новоросійського університету присудила Ф. Бруну ступінь доктора всесвітньої історії, а через рік обрала його екстраординарним професором [15, с. 102].

1879 року дванадцять статей з історичної географії Північного Причорномор'я, які з'явилися у різні роки, увійшли до авторського зібрання творів Ф. Бруна «Чорномор'я. Збірник досліджень з історичної географії Південної Росії (1852-1877 роки)». Збірник був удостоєний престижної в Росії Уваровської премії [15, с. 103]. Друга частина цього збірника побачила світ вже після смерті Ф. Бруна [1].

Олексій Маркевич (1847-1903) в Одесі провів найпродуктивнішу частину свого життя, працюючи приват-доцентом, а згодом професором Новоросійського університету. Історично-географічний метод дослідження якнайкраще О.Маркевич застосовував у своїй відомій праці «Місто Качибей або Гаджибей – попередник Одеси». Історія цього поселення розглядалася від XV ст. до взяття його в кінці XVIII ст. регулярними військами Російської імперії та козаками-чорноморцями. О. Маркевич особливо наголошував на впливові географічних умов краю на життя Хаджибею [4, с. 2-7, 26-27, 31].

Таким чином, витoki дослідження проблем історичної географії ученими, які працювали в Одесі, відносяться ще до першої половини – середини XIX ст. З дослідницьких проблем науковців найбільше хвилювали: розселення скіфських племен, грецька та італійська колонізація, Кримське ханство та ногайські орди у Північному Причорномор'ї, козацтво, приєднання краю до Російської імперії.

Література

1. Брун Ф. К. Черноморье : сборник исследований по исторической географии Южной России (1852–1877 гг.) / Ф. К. Брун. – Одесса : Тип. Г. Ульриха, 1880. – Ч. 2. – 418 с.

2. Брун Ф. К. Следы древнего речного пути из Днепра в Азовское море / Ф. К. Брун. – Одесса : Гор. тип., 1862. – 50 с.

3. Верменич Я. Південна Україна на цивілізаційному пограниччі / Ярослава Верменич ; відп. ред. В.А. Смолій. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2015. – 481 с.

4. Маркевич А. И. Город Качибей или Гаджибей – предшественник Одессы / А. И. Маркевич // Записки Одесского общества истории и древностей (далі – ЗООИД). – 1894. – Т.17. – С. 1-72.

5. Миллюков П. Колонизация России / П. Миллюков // Энциклопедический словарь / Изд. Ф. А. Брокгауз и И. А. Ефрон. – СПб., 1895. – Т. 15-А, полутом 30. – С. 740-746.

6. Мурзакевич Н. Н. Краткая история древнего Херсона / Н. Н. Мурзакевич // Одесский вестник. – 1836. – 8, 11 янв.

7. Надеждин Н. Геродотова Скифия, объясненная через сличение с местностями / Н. Надеждин // ЗООИД. – Одесса: Гор. тип., 1844. – Т. 1. – С. 3-114, карта.

8. Надеждин Н. О местоположении древнего города Пересечена, принадлежавшего народу Угличам // ЗООИД. – Т. 1. – С. 243-256.

9. Надеждин Н. Отчет о путешествии, совершенном в 1840 и 1841 годах по Южно-Славянским землям / Н. Надеждин // ЗООИД. – Т. 1. – С. 518-548.

10. Синявська О. О. Історик Олексій Іванович Маркевич: життя та діяльність. До сторіччя з дня смерті / О. О. Синявська; відп. ред.: З. В. Першина; ОНУ ім. І.І. Мечникова. – Одеса : Астропринт, 2003. – 113 с.

11. Скальковский А. А. Опыт статистического описания Новороссийского края: [в 2 ч.]. – Одесса : в типогр. Л. Нитче, 1850-1853. – Ч. 1: География, этнография и народосчисление Новороссийского края. – 1850. – [4], 364, [2] с.

12. Скальковский А. А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края. 1731-1823. Ч. 1-2 / А. А. Скальковский. – Одесса : Гор. тип., 1836. – Ч. 1: С 1731 по 1796. – XI, 288 с.

13. Скрипник В. В. Роль М. І. Надєждіна у становленні народознавства на півдні України у середині ХІХ ст. / В. В. Скрипник // Науковий вісник. – Одеса: Одеський державний економічний університет, 2009. – № 21 (99). – С. 233-244.

14. Трубочанінов С. В. «Перший історико-географ Південної Росії» (Філіп Бруун) / С. В. Трубочанінов // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. –

Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2013. – Т. 23. – С. 344-359.

15. Трубчанінов С. В. Історична географія як дослідницьке поле для учених Півдня України (XIX – початок XX ст.) // Емінак. Науковий щоквартальник. – Миколаїв, 2016. – № 3 (15) (липень-вересень). – Т. 1. – С. 99-105.

16. Хмарський В. М. Археографічна діяльність Одеського товариства історії і старожитностей / В. М. Хмарський. – Одеса : Астропринт, 2002. – 400 с.

Циватый В.Г.

кандидат исторических наук, доцент,

заслуженный работник образования Украины

Институт всемирной истории Национальной академии наук Украины

**ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА И РЕФОРМАЦИЯ
В РЕНЕССАНСНОЙ ЕВРОПЕ (XVI-XVIII ВВ.):
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ
И ИНСТИТУЦИОНАЛЬНО-ЦИВИЛИЗАЦИОННЫЙ АСПЕКТЫ**

В 2017 году в мире отмечается 500-летие Реформации, создавшей третью, северную ветвь христианства. Рождение и становление протестантизма в нескольких западно-европейских и восточноевропейских странах изменили жизнь христиан Европы и Нового Света, оказали заметное влияние и на православные восточные церкви. Реформация была сложным, многосторонним явлением, включавшим в себя не только христианское духовное возрождение и возвращение к апостольским нормам церковной жизни, но и политическую, политико-дипломатическую, социально-экономическую и культурную трансформацию прежде всего европейских обществ.

В данном исследовании внимание уделено особенностям внешней политики и институциональному развитию моделей дипломатических служб в условиях Реформации, влиянию социальных протестов на систему международных отношений, а также процессу трансформации международных отношений в условиях социального кризиса [1].

Реформация, формальным началом которой принято считать события 1517 года в Виттенберге, была центральным событием эпохи раннего Нового времени, во многом определившим облик

современного общества. Европейская Реформация является одним из интереснейших периодов всемирной истории. Реформация воздействовала на различные области жизни, способствовав не только пересмотру самой христианской доктрины и обновлению христианской духовности, но и изменив структуры Церкви и нравственные критерии общества. Движение Реформации основывалось на ряде последовательно сформулированных идей, которые лежали в основе намеченной и, в той или иной степени, реализованной программы реформ [2].

Главный акцент сделан на рассмотрении кальвинистских теорий политического сопротивления, которые институционализировались в XVI веке. Содержание этих теорий анализируется с учётом политико-дипломатического контекста ренессансного гуманизма, а также религиозной мотивации и особенностей культурного развития ренессансной Европы. На примере конкретных теологов (Жан Кальвин, Мартин Лютер, Ульрих Цвингли, Мартин Буцер и др.) показано институциональное развитие реформатской политической мысли и, кальвинистского направления в частности, а также отмечено её влияние на более поздние секулярные политические концепции в Европе, и в частности в Восточной Европе.

Как правило, Жана Кальвина изображают как деятеля, который поддерживал преимущественно активную связь с Севером и Западом Европы, другими словами, значительно повлиял на религиозную жизнь Франции, Англии, Нижних земель [Нидерландов] и Рейнской области. Для этого утверждения существует определенная почва, однако следует дополнить, что, во-первых, были и другие важные представители реформатской ветви протестантизма, которые оказали влияние, эквивалентное влиянию Кальвина, на Реформацию во многих из этих мест; во-вторых, Женева не была центром, который объединил вокруг себя всё реформатское движение в Европе; в-третьих, культурная карта ранней современной Европы, как показывает переписка самого Кальвина, указывает на намного более широкий контекст Реформации, включая сюда и Восточную Европу.

Изучение переписки Жана Кальвина радикально изменяет представление о том, какой была географическая и культурная карта Северного Ренессанса/Реформации в глазах и опыте такого ренессансного гуманиста и религиозного реформатора, как Жан Кальвин. В частности, это становится ясно, когда не только изучаются письма, которые приходили к Кальвину от разных польских вельмож и церковных деятелей и ответы на них Ж. Кальвина, но и исследуется

более широкий эпистолярный контекст, в котором Кальвин и польские реформаторы появляются не просто как корреспонденты, но и как эпистолярные партнеры со многими другими в значительно более широком корреспондентском сообществе [3].

В центре нашего внимания три самые «кальвинистские» государства Европы – Швейцария, Шотландия и Нидерланды, а также несомненно Франция, события в которой сыграли важнейшую роль в формировании кальвинистских политических взглядов. Возникнув в этом географическом ареале, кальвинистские протестные движения имели своё распространение и оказали политическое воздействие и на Восточную Европу [4].

Библейская идея завета для реформаторов и реформатской традиции имела большой политический потенциал и сохраняла свою актуальность в быстро меняющемся политико-дипломатическом мире ренессансной Европы. Институциональный подход и компаративный анализ позволяют рассматривать деятельность Мартина Лютера и Жана Кальвина в тесной связи с богословской мыслью апостола Павла, включая аспекты *theologia* и *philosophia Crucis*. Но это подразумевает и экуменическое измерение непростой тематики – диалог между христианами, его перспективы для будущего [5].

Исследуя институциональные процессы в европейской внешней политике и дипломатии раннего Нового времени (XVI-XVIII вв.), автор исследования стремится показать не только историю развития внешней политики и дипломатии в общеевропейском и институционально-цивилизационном контексте, которая уже была предметом исследования ученых, а выделить ее функциональный аспект именно в контексте влияния социальных кризисов, реформатских движений, общественно-политической мысли на процесс формирования внешнеполитической стратегии Европы, на развитие и институционализацию дипломатических служб в государствах Европы во временно-пространственном измерении, и формирование ментальных установок, внешнеполитических и дипломатических идеологием в политико-психологической конструкции идей относительно формирования и трансформации европейской системы государств в XVI-XVIII веках.

В истории институционального развития органов внешних сношений государств, дипломатия и её институты всегда рассматривались как часть социополитической, религиозной и исторической культуры общества, как одно из самых главных средств защиты интересов государства в процессе государственного

строительства как в мирных условиях, так и в периоды социальных кризисов и войн Средневековья и раннего Нового времени.

В яркой палитре истории Европы видное место занимает европейская дипломатия. Во время Реформации и в новых политических условиях формируются и новые взгляды на внешнюю политику и дипломатию, её инструментарий, действия дипломатов.

Теория и практика дипломатии раннего Нового времени нашла своё отражение в следующих трудах дипломатов: Никколо Макиавелли «Государь», Филипп де Коммин «Мемуары», Франческо Гвиччардини «История Италии», Бернар де Розьер «Краткий трактат о послах», Абрахам де Викфор «Посол и его функции», Альберико Джентили «Три книги о посольствах», Ермолао Барбаро «О службе посла» и т. д. [6, с. 287-294].

Теоретики и практики европейской дипломатии позднего Средневековья и раннего Нового времени, в своём большинстве, были уверены в том, что политика и дипломатия – это искусство, которое не зависит от морали и религии, когда речь идёт о средствах, а не о целях [7].

Европейская дипломатия раннего Нового времени формировалась в особых условиях – условиях Реформации, социальных кризисов и протестных движений. Особый интерес представляют кальвинистские теории политического сопротивления, которые институционализировались в XVI веке: содержание, политический контекст, религиозная мотивация.

Право сопротивления было по преимуществу религиозным правом, то есть проистекало из права свободно исповедовать свою религию. Среди самых важных работ французских кальвинистов этого периода выделяются три: «Франкогаллия» Франсуа Отмана (1573), «О правах правителей» Теодора Беза (1574) и «Защита против тиранов», написанная под псевдонимом Стефана Брута (1579). Авторы этих работ называли монархонами – то есть борцами против абсолютной монархии [8].

Таким образом, согласно кальвинистским теориям, важное место в сопротивлении отводится низшим магистратам. Крестьянская война, Мюнстерская коммуна и Варфоломеевская ночь явили всей Европе, чем оборачивается бунт неуправляемой толпы. Оглядываясь на эти примеры, реформаты сомневались в способности простого народа к надлежащей самоорганизации и умеренности, а потому настаивали на руководящей роли низших магистратов. Основной причиной и мотивацией политического сопротивления кальвинистов была борьба

за свои религиозные права. Процессы институционализации внешней политики и процессы Реформации в Европе выступали как взаимовлияющий фактор на формирование новой системы международных отношений раннего Нового времени (XVI-XVIII вв.).

Литература

1. Культура эпохи Возрождения и Реформация: сб. научных статей / Под ред. В.И. Рутенбурга. – М.: Наука, 1981. – 288 с.
2. Мак-Грат А. Інтелектуальні витoki європейської Реформації / Пер. з англ. М. Климчука і Т. Цимбала. – К.: Ніка-Центр, 2013. – 344 с.
3. Мюллер Р. А. Кальвін та Східна Європа: листування Кальвіна і географія реформаційної Європи / Річард А. Мюллер // Реформатський погляд. – 2017. – № 3:1. – С. 71-96.
4. Листування Кальвіна із східноєвропейськими політичними та церковними діячами / Жан Кальвін // Реформатський погляд. – 2017. – № 3:1. – С. 97-121.
5. Барон Й., архієпископ. Християнство. Католицизм. Реформація / архієп. Й. Барон. – СПб.: Алетейя, 2017. – 380 с.: ил.
6. Циватый В.Г. Институционализация дипломатической службы европейских государств на рубеже Средневековья и раннего Нового времени: теоретико-методологический аспект / Вячеслав Циватый // Codrul Cosminului. – 2012. – Т. XVIII. – No. 2. – P. 287-294. (Румыния).
7. Эльфонд И.Я. Образ власти: Pro et contra. Политическая мифология, пропаганда и культура во Франции XVI в. / И.Я. Эльфонд. – Саратов, 2011. – 244 с.
8. Отман Ф. Франкогаллия / Франсуа Отман: пер. И.Я. Эльфонд. – М.: Центр гуманитарных инициатив, 2015. – 280 с.

Василенко О.В.

*старший викладач кафедри «Туризм»
Національний транспортний університет*

ЕВОЛЮЦІЙНІ ЕТАПИ МОТИВАЦІЙНИХ ЦІЛЕЙ ПЕРСОНАЛУ В ІНТЕРЕСАХ ПІДПРИЄМСТВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Ретроспективний аналіз формування наукових поглядів на мотивацію засвідчує, що їхня еволюція відбувалася в тісному діалектичному взаємозв'язку з розвитком суспільною виробництва послуг та продукції, підвищенням якості в роботі персоналу, поліпшенням добробуту людей. Той чи інший напрям, глибина дослідження проблем мотивації об'єктивно зумовлювалися визріванням відповідних матеріальних передумов у суспільстві в різних сферах виробництва. [1, с. 28].

Суттєвий внесок у створення та розвиток теорій мотивації зробили українські вчені. Так, Г. Цехановецький не поділяв оптимістичної думки Адама Сміта, що людина як «економічна особа» завжди намагається поліпшити свій добробут власними силами. На його думку, багато хто прагне це зробити передовсім за рахунок інших. М. Туган-Барановський особливого значення надавав психологічним почуттям, трудовим традиціям, моральним і релігійним поглядам. Він одним із перших наголошував на значущості духовності в розвитку економіки. М. Вольський уважав за необхідне поліпшувати фізичні, моральні й інтелектуальні умови існування людини [2, с. 29; 3, с. 45].

Відзначимо, що для посилення ролі оплати праці в системі мотивації варто забезпечити її безпосередній зв'язок із результатами праці. Кожен працівник має відчувати прямий зв'язок між рівнем матеріальної винагороди і продуктивністю праці, розміром заробітної плати й результатами підприємства. Окремі науковці наголошують на необхідності створення на підприємствах механізму мотивації підвищення ефективності праці. Ідеться про використання сукупності методів і прийомів впливу на працівників керівництва підприємства, забезпечення спонукання їх до певної поведінки у процесі праці для досягнення цілей підприємства. В основі певних перетворень –

необхідність задоволення особистих потреб працівників. Поліпшення системи мотивації передбачає комплекс заходів, пов'язаних із матеріальним стимулюванням (удосконалення оплати праці, преміювання тощо), удосконаленням організації праці (поліпшення умов праці, використання гнучких графіків тощо), поліпшенням якості робочої сили (підвищення кваліфікації), залученням у процес управління персоналу, використанням моральних чинників заохочення.

На практиці ідеальною є ситуація, коли мотиваційні цілі кожного окремого працівника збігалися з інтересами підприємства й у кінцевому результаті вели до успіху підприємства. Правильно організована система мотивації допомагає суттєво підвищувати ефективність роботи персоналу, нарощувати обсяги продажу, покращувати виробничий процес і рівень обслуговування клієнтів, без особливо великих матеріальних витрат підприємства. Це пояснюється тим, що коли працівник виконує свої посадові обов'язки із задоволенням і його цілі саморозвитку включають розвиток підприємства загалом, то його коефіцієнт корисної дії зростає в рази. Натомість відсутність мотивації, як правило, призводить до втрати підприємством цінних працівників і в критичних випадках може спричинити припинення його діяльності. Крім того, невдоволені працівники негативно впливають на ділову репутацію підприємства.

Європейська і Західна практика управління бізнесом свідчить про те, що мотивації надається велика увага [1, с. 30]. Фактично кожне поважне підприємство користується послугами професійних консультантів щодо управління персоналом або ж має такого спеціаліста у штаті. Західна практика засвідчує, що оплата праці штатного психолога окуповується в десятки, а то й сотні разів.

В Україні на спеціалістів з мотивації донедавна звертали мало уваги. Як правило, мотиваційна робота передбачала лише проведення співбесіди з потенційним працівником; згодом єдина мотивація – заробітна платня, а покарання за неякісно виконану роботу – штрафні санкції [1, с. 31].

Що дуже негативно впливає на роботу та розвиток підприємств, тоді як Європейська практика управління бізнесом свідчить що оплата праці штатного психолога яка окуповується в десятки, а то й сотні разів. Психолог індивідуально до груп людей визначає мотивацію відповідних соціальних груп та розробляє систему мотивації на підприємстві так, щоб мотиваційні цілі кожного окремого працівника збігалися з інтересами підприємства, тоді виходить ідеальна формула для підприємства, коли на підприємстві стимули (ричаги) які

використовують керівники, відображають мотиваційні цілі персоналу. А використовувати чисту теорію батого і пряника, на сьогоднішній день, при еволюції суспільства і їх потреб, вже не так актуально.

На невеликих і середніх підприємствах питаннями підбору та мотивації персоналу займається безпосередньо керівник або його помічник. На відносини з персоналом підприємства в Україні зазвичай переноситься стара радянська авторитарна модель управління, за якої керівництво відмежовується від персоналу і зводить стосунки з ним до виплати зарплати. До цього додається український варіант раннього капіталізму, який полягає в бажанні керівника отримати від працівника найбільш можливу вигоду, не вклавши в нього нічого. Відповідно, персонал утрачає бажання викладатися, а виконує покладені на нього завдання рівно на стільки, на скільки вимагає керівництво і скільки необхідно, щоб запобігти штрафним санкціям. Єдиним мотиваційним важелем впливу на хорошого спеціаліста за такої системи управління є підвищення заробітної платні. Однак і це не завжди рятує від втрати цінного працівника [1, с. 39].

Виходячи з цього, керівникам для ефективного управління працівниками не обхідно, не тільки використовувати систему мотивації на підприємстві, де мотиваційні цілі кожного окремого працівника збігалися з інтересами підприємства, а й змінити ставлення до персоналу, так щоб відбувався обмін інформацією в робочих питаннях на пряму між підлеглими та керівником. На мою думку тільки при таких обставинах працівник буде відчувати себе на підприємстві не тільки робітником, а й частиною чогось цілого.

Література

1. Гривківська О.В. Проблеми мотивації управлінського персоналу / О.В. Гривківська, Ж. В. Соловійова // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 9.
2. Богоявленська Ю.Б. Економіка та менеджмент праці / Ю.Б. Богоявленська, Є.І. Ходаківський. – К. : Кондор, 2009. – 332 с.
3. Соколенко В.А. Механізм впливу мотивації персоналу на підвищення рівня продуктивності праці / В.А. Соколенко, А.С. Клищенко // Вісник НТУ «ХПІ» (Серія «Актуальні проблеми розвитку українського суспільства»). – Харків: НТУ «ХПІ». – 2013. – № 69 (1042). – С. 83–87.

Весельська Л.А.

*кандидат наук з державного управління, докторант кафедри
глобалістики, євроінтеграції та управління національною безпекою
Національна академія державного управління
при Президентові України*

ПРОТИДІЯ НЕЗАКОННІЙ МІГРАЦІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Міграційна криза, що охопила держави-члени Європейського Союзу в 2015 році, не стала такою вже несподіванкою, як видається на перший погляд. Про це свідчать заздалегідь проведені серед членів ЄС конференції та саміти, передбачались наслідки внутрішньодержавних криз держав Північної Африки і Близького Сходу.

Так, з метою зближення політики співпраці в області міграції, ще в квітні 2015 року Європейська Рада закликала до організації міжнародної зустрічі на вищому рівні з деякими африканськими країнами походження і транзиту мігрантів. Саміт пройшов 11-12 листопада 2015 року в м. Валлетта на Мальті. Саме він визначив план дій держав на 2016 рік. У червні 2015 року Європейська Рада наголосила про необхідність також організувати конференцію на високому рівні з приводу західнобалканського шляху. Конференція відбулася 8 жовтня 2015 року в Люксембурзі. Конференція про маршрут через східну частину Середземного моря і Західні Балкани відбулася 10 серпня 2015 р.

Однак слід констатувати, що заходи, вжиті країнами ЄС не виявилися виключно ефективними. Одним із наріжних каменів ефективної міграційної політики є усунення чинників, що провокують нелегальну міграцію. Це вимагає всебічного співробітництва з третіми країнами, в тому числі країнами походження і транзиту. А цієї співпраці якраз і не вистачало, оскільки не існує можливості налагодити діалог у державах в період революційних конфліктів, занепаду легітимності державної влади та зниження ефективності державного управління. Простіше кажучи, діалог вести іноді просто ні з ким.

Межі відносин ЄС з третіми країнами у області міграції визначає «Глобальний підхід до міграції і мобільності» прийнятий в травні 2012 року і доповнює дії ЄС у сфері зовнішньої політики і співпраці з

метою розвитку. Кожні 2 роки комісія перевіряє реалізацію «глобального підходу» в спеціальній доповіді, яка згодом обговорюється Радою ЄС. Рада встановлює і приймає необхідну позицію ЄС з міграції на регіональному або міжнародному рівні шляхом проведення конференцій для діалогу. Приклади регіонального діалогу:

Рабатський процес – форум для діалогу держав-членів ЄС і інститутів з певними країнами Північної Африки, Західної та Центральної Європи і Економічного співтовариства західно-африканських держав;

Хартумський процес – форум для діалогу держав і установ ЄС з деякими країнами Північної та Східної Африки (Еритрея, Ефіопія, Сомалі, Південний Судан, Судан, Джибуті, Кенія, Єгипет та Туніс) і Комісією Африканського союзу.

Міграція є важливою частиною загальних відносин ЄС-Африка. В квітні 2014 року, під час 4-го саміту ЄС-Африка, ЄС і африканські лідери прийняли декларацію з питань міграції та мобільності (2-3 квітня 2014 г.).

Крім того, в квітні 2015 року Європейська Рада закликала до наділення держав правом розміщення Європейських офіцерів зв'язку міграції. У Висновках 9 листопада 2015 міністри внутрішніх справ вказали, що перші офіцери зв'язку мають бути розміщені в Ефіопії, Нігерії, Пакистані та Сербії у кінці січня 2016 року. У цьому контексті, даним інструментом Рада намагається різними способами запобігти нелегальній міграції.

На зустрічі у Валлетті в листопаді 2015 року ЄС і африканські лідери також наголосили на необхідності вживати заходів для розв'язання конфліктів, порушень і зловживань у сфері прав людини. Дії спрямовані на запобігання конфліктів, підтримку державного будівництва та верховенства закону, і допомога окремим країнам у забезпеченні безпеки та боротьби з тероризмом.

Крім того, співпраця з ЄС щодо розвитку має велике значення у вирішенні міграційних факторів. Так у травні 2015 року Рада підтвердила необхідність активізації роботи з вивчення взаємозв'язків між розвитком і міграцією. Моделлю стала ідея створення кризового цільового фонду ЄС для усунення причин нелегальної міграції і переселення у Африці. Урочистий старт його діяльності мав місце в

ході саміту в Валлетті 11-12 листопада 2015 року. План дій, складений на саміті, також підкреслив необхідність вирішення питань міграції та співпраці з метою розвитку та подолання зубожіння і покликаний запровадити:

- стимулювання соціально-економічного розвитку країн походження мігрантів, створення робочих місць для молодих жінок і чоловіків;
- підтримку опору цих країн у інтересах найбільш вразливих груп, у тому числі через розвиток сільських районів і підвищення продовольчої безпеки;
- сприяння залученню діаспор в країнах їх походження.

З метою обмежити фактори, які змушують мігрантів змінити місце проживання, у листопаді 2015 року ЄС і африканські лідери домовилися про необхідність поліпшення доступу до інформації про небезпеки нелегальної міграції та реалістичному зображенні умов життя в європейських країнах, які часто не збігаються з уявленнями про них в країнах походження мігрантів.

У відповідь на невідкладні гуманітарні потреби ще в березні 2015 Рада ЄС прийняла регіональну стратегію щодо Сирії і Іраку та загрозу ІГІЛ. Однією з тем цієї стратегії є масові переміщення населення у регіоні, включаючи масові притоки сирійських біженців у сусідні країни (Ліван, Йорданія і Туреччина), і збільшення міграції в ЄС у цілому. Стратегія також передбачає дії ЄС, спрямовані на запобігання регіональних побічних ефектів та підвищення безпеки кордонів, особливо Лівану, Йорданії і Туреччині.

Крім того, також в червні 2015 року, Європейська Рада рекомендувала більш тісну співпрацю з Туреччиною та іншими партнерами, у тому числі близькосхідними – Іраком, Йорданією і Ліваном. З цією метою передбачено допомога Лівану, Йорданії, Туреччині і інших країн у боротьбі з кризою, пов'язаною з сирійськими біженцями. У тому числі було виділено додатковий 1 млрд. євро на цілі Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців та виконання Всесвітньої продовольчої програми.

Одним з нових засобів протидії нелегальній міграції стало прийняття 20 липня 2015 року на рівні міністрів внутрішніх справ висновків про визнання деяких третіх країн в якості безпечних країн

походження. У результаті, заяви про надання притулку громадянам країн, які вважаються безпечними, будуть розглянуті швидше, хоча державні органи як і раніше повинні аналізувати кожну заяву в індивідуальному порядку. Рада рекомендувала, щоб першочергово усі держави-члени визнали країни Західних Балкан безпечними країнами походження.

Чи не новим, але одними з найбільш дієвих засобів запобігання незаконній міграції є повернення і реадмісія. Нормативною підставою процесу видворення небажаних іноземців є угоди про реадмісію, що дозволяють вислати їх у країни, з яких вони прибули. Реадмісія – це згода держави прийняти назад на свою територію громадян (а в деяких випадках, іноземців, які раніше жили в цій країні), які підлягають депортації з іншої держави. Відмова прийняти назад своїх громадян – це цілеспрямована політика деяких країн (наприклад, Китаю), який намагається збільшити свою діаспору за кордоном. Посольства цих країн відмовляють своїм депортованим громадянам у видачі паспорта або свідоцтва на повернення. Ще більш проблематичним є репатріація транзитних іноземних мігрантів. Механізм примусу для реадмісії – двосторонні і багатосторонні угоди. Їх підписання – одне з пріоритетних напрямків європейської міграційної політики. ЄС веде переговори і укладає з третіми країнами угоди про реадмісію, у яких прописуються правила повернення осіб, які не мають дозволу на проживання від імені всіх держав-членів ЄС. Поки що їх близько двадцяти.

Що стосується добровільних повернень, то політика повернення широко розглядається як важливий інструмент боротьби з нелегальною міграцією, обмежуючи небажаний стан, яким є незаконне перебування іноземців, а також виконує важливу превентивну роль. Як правило, для участі в програмі добровільного повернення заяву можуть подати дві категорії іноземців: іноземці, які подали заяви на міжнародний захист, а судовий розгляд по їх справі знаходиться у черзі або отримали негативне рішення і коли розгляд справи про надання толерантного перебування знаходиться в процесі або отримано відмову, або коли відмовилися від статусу біженця.

Проте, не дивлячись на досить ретельну підготовку до потоків мігрантів, ЄС не зміг передбачити настільки зростаючу динаміку міграції. Наприклад, за підрахунками Міжнародної амністії, з

2010 р – 2015 р міграція до країн ЄС через Угорсько-Сербський кордон зросла більш ніж на 2500 відсотків із 2370 до 60602 осіб.

Тому, з'являється не так багато нових засобів протидії нелегальній міграції, скільки еволюціонують вже відомі. Найдієвішим залишається візова політика і прикордонний контроль. У цілому, близько 2 млрд. євро було виділено Європейської комісією у 2008-2014 рр. на зміцнення кордонів ЄС, але тільки 700 млн. євро на поліпшення ситуації з біженцями та особами, потребуючими міжнародної охорони. Співпраця з прикордонними з ЄС державами-потенційними «транзитерами» мігрантів – це теж одне з напрямків еволюції даного засобу протидії.

Попередня перевірка консулом на етапі видачі візи (для осіб, що в'їжджають на територію країн ЄС легально) – теж важливий засіб попередження нелегальної міграції. Контроль на території держав-членів з точки зору загальної міграційної політики ЄС, є засобом двояким. З одного боку, ЄС підтримує в цьому зусилля окремих держав, а з іншого боку, стає все більш актуальним питання створення спільної міграційної поліції і спільного патрулювання спільних кордонів ЄС.

Амністія для нелегальних мігрантів є одним з Нових засобів протидії нелегальній міграції. Ця процедура дозволяє іноземцю легалізувати тимчасове перебування або в подальшій перспективі отримати право на постійне перебування, що у свою чергу дозволяє вийти з тіньової сфери і поступово інтегруватися у суспільство держави перебування. Загальними вимогами є певний час перебування на території держави, згода видати дозвіл на роботу або письмова згода роботодавця прийняти дану особу на роботу, вказівка на передбачуване для життя житло, наявність грошових коштів або майна, достатніх для покриття витрат на перебування і лікування даного мігранта та членів його сім, а також відсутність перешкод для легалізації у зв'язку з загрозою для національної оборони або державної безпеки, або охорони громадської безпеки та правопорядку.

Інтеграція не є засобом протидії нелегальній міграції, але є дієвим інструментом консолідації суспільства. Питання нелегальної міграції з ісламських держав особливо болюче для країн ЄС. І проблема лежить зовсім не у площині відмінності релігій, – європейське співтовариство у

цьому сенсі досить толерантне, – а у недостатній готовності інтегруватися у суспільство приймаючих держав. Підхід ЄС до міграції також розглядає питання інтеграції. Успішна інтеграція мігрантів до приймаючого суспільства має важливе значення для максимізації можливостей, що надаються міграцією для розвитку самого ЄС. Маючи це на увазі, ЄС просуває європейське співробітництво у розробці загальних підходів та обміну інформацією в даній сфері на рівні ЄС. Побудова діалогу і партнерських відносин з країнами походження і транзиту, заснований на солідарності і загальній відповідальності, також є важливим аспектом загального підходу ЄС до міграції.

З вищевикладеного випливає, що засоби протидії нелегальній міграції у Європейському Союзі розвиваються шляхом еволюції, оскільки їх ефективність недостатня у ситуації напливу біженців.

Разом з тим, з'являються і нові засоби, що дозволяють більш оперативно реагувати на нові виклики міграції. Однак ефективність і перших і других залежить від ступеня діалогу між усіма учасниками міграційного процесу, залучення всіх сторін у суспільні процеси. Причому результативною буде та діяльність, яка охопить всі стадії появи, переміщення і інтеграції мігрантів, а не тільки спрямована на боротьбу з негативними наслідками нелегальної міграції.

Література

1. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy, June 2016 : An official website of the European Union. – Електронний ресурс. – Режим доступу: https://eeas.europa.eu/ru/eu-information-russian/17304/node/17304_en.

2. EU migration policy delivering results thanks to partnership approach and investment in sustainable development : An official website of the European Union. – Електронний ресурс. – Режим доступу: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/31472/eu-migration-policy-delivering-results-thanks-partnership-approach-and-investment-sustainable_en.

Куц Я.В.

*здобувач кафедри публічного управління та менеджменту організацій
Чернігівський національний технологічний університет*

КОНДОМІНІУМ ЯК ОСНОВНИЙ ВАЖЕЛЬ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ЖКГ

Законом України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» № 417-VIII від 14.05.2015р. передбачено, що до 01.07.2016р. співвласники багатоквартирних будинків мають право визначитись з управителем їх майна і підприємством з утримання житлового фонду, а також мають право визначитись з формою самоорганізації, бажано – у вигляді ОСББ. У разі пасивності співвласників будинків, муніципалітетам дано право після 01.07.2016р. самим визначити для таких будинків керуючу і обслуговуючу компанію на умовах конкурсу, навіть без створення ОСББ в будинку. Ми розуміємо, що абсолютна більшість співвласників багатоквартирних будинків у нашій країні підуть саме таким безініціативним шляхом, оскільки мають лише досвід радянського житлово-комунального минулого. При цьому державою декларується проведення реформи ЖКГ на користь всім власникам квартир на фоні прищеплення українцям культури підтримання власного житла у належному стані за свій рахунок. Так живуть усі розвинуті країни світу і це перевірено, необхідна й об'єктивна реальність ЖКГ. Не заперечуємо цих істин, однак, на нашу думку, прихованою метою таких дій українського законодавця є, перш за все, бажання остаточно зняти фінансову і соціально-політичну відповідальність за стан житлового фонду з держави і органів місцевого самоврядування. Всі співвласники багатоквартирних будинків повинні зрозуміти, що з 01.07.2016 . мерія має право відмовити будь-якому співвласнику багатоквартирного будинку на його скаргу щодо аварійної ситуації в будівлі та необхідності технічної або фінансової допомоги муніципалітетом в ремонті. Більше того, мер буде зобов'язаний відмовити городянам в таких проханнях, оскільки бюджетне законодавство забороняє нецільове фінансування об'єктів приватної власності. Суди будуть підтримувати в описаних ситуаціях органи місцевого самоврядування, оскільки законодавча база під вирішення конфлікту інтересів у такий спосіб вже підведена. Тобто проблеми мешканців будинку необхідно буде вирішувати за рахунок самих мешканців будинку. Управитель, в свою чергу, допоможе мешканцям

аварійного будинку лише шляхом підвищення тарифу (або внеску на утримання житла і прибудинкової території), або терміново почне збирати з співвласників кошти готівкою «на латання дір», як робилось до цього з боку ЖЕКів. І лише загроза масштабних аварій і катастроф в ЖКГ (на прикладі сумнозвісного м.Алчевськ) буде при мушувати муніципалітет і вищі органи влади виділяти кошти з резервного чи іншого фондів місцевого (і державного) бюджету на підставі виникнення (або передумов виникнення) надзвичайної ситуації в місті. Така модель поведінки муніципалітету і державних органів зрозуміла. Однак не будемо забувати, що рівень зношеності житлового фонду України постійно зростає і загрозливо накопичується. А питання умов користування населенням будинками (хоча б елементарно прийнятними для життя) є також і політичним, оскільки у разі масової руйнації житла та комунікацій в них можливі і потенційно закладені локальні соціальні вибухи. Завдання держави – не допустити таких процесів, особливо в період окупації частини українських територій і спроб федералізації країни зацікавленими опонентами міцної української державності. Тому державним органам влади і муніципалітетам необхідно постійно шукати нові механізми ефективного управління житловою інфраструктурою, і вивчення історії питання та відповідного закордонного досвіду завжди буде корисним для справи.

Так, основним важелем державного регулювання ринку ЖКГ в цивілізованому світі є запровадження системи ефективного власника житла – кондомініумів, а також вибудовування сегмента послуг менеджера в цій галузі – керуючих компаній.

Слово «кондомініум» походить з латинської мови і означає «співвласність». Цьому терміну майже дві тисячі років, а сама ідея кондомініуму зародилася в часи Римської імперії, коли сенат ухвалив закони, які дозволяли громадянам володіти окремими житловими приміщеннями в міських «багатосімейних» будинках [1].

Закон Пуерто-Ріко склав основу закону про кондомініуми, прийнятого Конгресом США в 1961 році. Після цього кондомініуми як тип житлових комплексів, в яких одночасно присутня приватна власність на квартири та нежитлові приміщення та спільна часткова власність на місця загального користування, отримали широке розповсюдження в багатьох країнах світу. Найбільш істотну частину житлового фонду кондомініуми складають у США і Мексиці, також вони поширені в країнах Західної Європи. З початку дев'яностих років

кондомініуми з'явилися в країнах колишнього соціалістичного блоку: Польщі, Угорщини, Словенії та інших, а також в країнах СНД [2].

З точки зору підходу до надання житлово-комунальних послуг, Україна не будує свою унікальну модель, а сприймає міжнародний досвід, перевірений десятиліттями. Ринок житлово-комунальних послуг формує певні вимоги до управляючих компаній. Перш за все, це відноситься до страхування керуючою компанією своєї громадянської і матеріальної відповідальності на випадок завдання збитку власникам житла в результаті неправильних дій керуючого. Крім того, велике значення має професійна підготовка фахівців з управління житлом.

Цікавий для нас і досвід Польщі, яка в числі перших з держав колишнього соціалістичного табору перейшла на управління в сфері управління ЖКГ, створивши акціонерне товариство зі 100-відсотковим державним або міським капіталом. Були об'єднані всі види комунальних послуг в єдину компанію. Всі економічні, технологічні процеси здійснюються холдингом. Основний курс, який взятий поляками, – надання якісної послуги і забезпечення надійності функціонування всіх об'єктів. У сфері ЖКГ Польщі діють постачальники різних форм власності. Так, у Краківський комунальний холдинг входять підприємства енергетики, водоканалу, муніципального транспорту. При цьому 100% акцій холдингу належать мерії, яка управляє грошовими потоками, виробництвом, веде контроль. У той же час, на ринку таких послуг, як прибирання, вивіз сміття, обслуговування житла в плані ремонту багато приватників. Для модернізації житла і переобладнання інженерних мереж вони користуються пільговими кредитами.

Досить вагомою у контролі за якістю надання комунальних послуг є активна громадянська позицію населення. До прикладу, у Швеції широко розвинений рух квартиронаймачів, які стежать за якістю наданих житлово-комунальних послуг і цінами на них, ведуть роботу із взаємодії з державними і муніципальними органами влади, відстоюють свої права у суді. Спілки квартиронаймачів являють собою величезну силу, з якою рахуються всі політичні партії. Головна мета житлового руху – підвищення зацікавленості квартиронаймачів у виробленні грамотних рішень щодо будинків, в яких вони живуть, залучення їх у процес прийняття таких рішень. Для цього за кордоном застосовуються дві різні моделі – модель «знижки» і модель «амортизації». Модель «знижки» припускає можливість вибору тих послуг, яких потребує квартиронаймач. Пропорційно цьому розраховується квартплата. Згідно з моделлю «амортизації», чим

дбайливіше ви ставитеся до свого житла, тим менше платите. Дуже важливий факт: у Швеції для вирішення проблем у цій сфері створений і успішно функціонує Житловий суд, результатами роботи якого є: повна прозорість діяльності всіх структур ЖКГ і тарифів на житлово-комунальні послуги; відсутність корупції; близька до ідеальної якість обслуговування споживачів; пред'явлення пересічними жителями позовів монополісту – звичайна справа (причому в більшості випадків виграють мешканці).

Запропонований нами для вивчення досвід закордонних держустанов щодо розвитку житлової інфраструктури населених пунктів у перспективі може бути застосований в сучасних умовах вітчизняного публічного адміністрування. Комплексне використання органами державного управління інструментів кондомініумів, ефективного менеджменту керуючих компаній та пошук і залучення додаткових інвестицій для модернізації житлового фонду в майбутньому дадуть позитивні точки зростання в галузі.

Література

1. Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку : Законом України від 14.05.2015р. № 417-VIII. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/417-19>.

2. Люк А. ОСББ поставили в європейські рамки [Електронний ресурс] / А. Люк//сайт «Информационное агентство «Украина Коммунальная», 14.09.2017, Режим доступу: <http://osbb.jkg-portal.com.ua/ua/publication/one/osbb-postavili-v-jevropejsk-ramki-37025>.

3. Цатурян М. Хто в домі господар? [Електронний ресурс] / М. Цатурян//сайт «Информационное агентство «Украина Коммунальная», 21.09.2017, Режим доступу: <http://jkg-portal.com.ua/ua/publication/one/kondomnum-31315>.

Нікіпєлова Є.М.

*аспірант кафедри права та європейської інтеграції
Харківський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління
при Президентіві України*

ГЛОБАЛЬНА СТРАТЕГІЯ ЄС ТА УКРАЇНА

Відносини ЄС з різними країнами світу на протязі свого розвитку визначалися різними форматами. Так у 2003 році була схвалена Європейська стратегія безпеки «Безпечна Європа у кращому світі», у 2004 році – Європейська політика сусідства, у 2007 році – Чорноморська синергія, у 2008 році – Середземноморський Союз, у 2009 році – ініціатива Східного партнерства.

Геополітична і безпекова ситуація навколо ЄС суттєво змінилась після початку агресивних дій з боку Російської Федерації проти України. Результатом нового комплексного бачення своєї зовнішньої політики і політики безпеки стала схвалена у червні 2016 року Глобальна стратегія зовнішньої політики і політики безпеки ЄС «Спільне бачення, Спільна дія: Сильніша Європа» (EU Global Strategy «Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe», EUGS, далі – Глобальна стратегія ЄС), що є дуже важливим моментом історичного розвитку зовнішньої політики і політики безпеки ЄС.

У Глобальній стратегії ЄС були уточнені пріоритети зовнішньополітичних дій ЄС, що зосереджені на:

1. забезпеченні безпеки безпосередньо ЄС, громадян ЄС і його території через загрозу тероризму, гібридних загроз, економічних потрясінь, кліматичних змін та уразливості в енергетичній сфері;
2. зміцненні життєстійкості держави і суспільства в країнах на південь (до Центральної Африки) і на схід (до Центральної Азії включно) від кордонів ЄС;
3. комплексному підході до врегулювання конфліктів із використанням усіх можливостей ЄС;
4. підтримці добровільних форм регіонального управління;
5. прихильності до глобального порядку, заснованого на міжнародному праві заради стримування політики балансу сил, ефективному глобальному управлінні [2].

У Глобальній стратегії ЄС вперше визнається, що у ЄС є «життєві інтереси», але «між національними та європейськими інтересами немає суперечності». До життєвих інтересів ЄС віднесено: безпеку громадян

ЄС і його території, добробут усіх громадян; демократія; заснований на правилах глобальний порядок для стримування політики балансу сил [4].

ЄС не наполягає більше на активній демократизації в своїх діях, що відображає його новознайдену позицію принципового прагматизму, що припускає переслідування власних інтересів у поєднанні з відстоюванням принципів міжнародного права [3].

Сусідство ЄС в даному випадку трактується широко, включаючи Центральну Азію і Центральну Африку.

Глобальна стратегія ЄС в якості викликів, виділяє також демографію, міграцію, гібридні загрози і охорону зовнішніх кордонів. У ЄС виходять з того, що з такими загрозами та викликами можна впоратися виключно військовими засобами [2]. Разом з тим, на нашу думку необхідне поєднання військових, політичних та економічних інструментів. При цьому головна сила ЄС пов'язана з його багатим арсеналом цивільних засобів, тобто інструментів «м'якої сили».

Джозеф Най, має на увазі під нею здатність міжнародних гравців досягати своїх зовнішньополітичних цілей, спираючись не на примус, а на позитивне тяжіння (attraction), на цінності, культуру, надійні інститути і політику, яку міжнародне співтовариство визнає як легітимну та таку, що заслуговує довіри [5].

Однією з особливостей Глобальної стратегії ЄС є щорічне оцінювання результатів її імплементації та визначення перспектив подальшої реалізації.

Оцінки попередніх результатів першого року реалізації Глобальної стратегії ЄС, їх впливу на Україну та її місця і ролі у зовнішній і безпековій політиці ЄС (EU CFSP), пропозиції з подальшого розвитку взаємовідносин України і ЄС у цій сфері визначались експертами у ході проведеного у квітні 2017 року опитування українських експертів з різних регіонів України та міжнародного круглого столу «Глобальна стратегія ЄС: Місце, роль і вклад України», що відбувся 24 квітня 2017 року у м. Київ.

Глобальною стратегією ЄС поєднано різні зовнішньополітичні погляди усіх країн-членів ЄС в єдиному баченні зовнішніх пріоритетів ЄС та практично усунуто розрив між зовнішньою й внутрішньою політикою і безпекою.

За перший рік імплементації Глобальної стратегії ЄС були зроблені певні кроки до посилення безпеково-оборонного виміру в ЄС, що був піднятий на рівень глав держав [1]:

1. На політичному рівні всередині ЄС розпочались обговорення конкретизації і посилення оборонно-безпекового вектору ЄС, про що

свідчить схвалення низки відповідних документів, об'єднаних у так званий «Зимовий пакет» з Європейської безпеки і оборони (2016 EU Security and Defense Winter Package), до якого увійшли нові політичні цілі і наміри у сфері безпеки й оборони – План імплементації Глобальної стратегії ЄС з питань безпеки та оборони (Implementation Plan on Security and Defence); фінансові засоби, визначені в Європейському оборонному плані дій (European Defence Action Plan); комплект пропозицій з виконання Спільної декларації ЄС-НАТО (EU-NATO Joint Declaration).

2. ЄС посилив свої оборонні управлінські структури шляхом створення військового штабу ЄС (Military Planning Conduct and Capability Facility), що відповідатиме за військові операції ЄС. На початковому етапі під його управління підпадають три операції ЄС: цивільно-військова тренувальна місія в Малі; тренувальна місія в Центральнафриканській Республіці; тренувальна місія в Сомалі. Військові операції «Софія» у Середземномор'ї та «Аталанта» поблизу Африканського рогу поки що залишаються поза його повноваженнями, але можуть перейти у майбутньому.

3. Виникає необхідність створення європейської армії, проте не всі країни ЄС підтримують цю ідею, та й провести лінію розмежування між оборонно-безпековими повноваженням ЄС і НАТО дуже складно. Однак, окремі елементи в ЄС реалізуються у вигляді бойових тактичних груп, а також ведуться експертні дискусії про можливість створення так званого «оборонного союзу».

4. Оскільки ЄС не має наміру будувати власну армію, активізувалась співпраця між ЄС і НАТО, що було передбачено Глобальною стратегією ЄС. Для Євросоюзу НАТО залишається опорою в Європі з точки зору протистояння воєнним загрозам, оскільки жодна країна-член ЄС не має достатніх військових можливостей.

5. Країни ЄС змушені переглянути національні оборонні витрати у зв'язку з виходом Великої Британії із ЄС. На сьогодні тільки чотири країни-члена ЄС витрачають на оборонні потреби не менше 2% ВВП.

Учасники згаданого круглого столу підкреслили важливість участі ЄС у реформуванні сектору безпеки, відмітивши готовність ЄС інвестувати у цивільну безпеку України та інших східних партнерів як складову імплементації Глобальної стратегії ЄС. Консультативна місія ЄС в Україні є практичною демонстрацією реалізації Глобальної стратегії ЄС щодо України. Консультативна місія є дорадчою місією з реформування сектору цивільної безпеки і працює по всій Україні

щодо підвищення компетенції безпекових структур; взаємодії поліції із суспільством; розслідування кримінальних справ; реформування системи управління кадрами; громадського порядку. В рамках діяльності Місії в Україну було інвестовано більше 2,5 млн. євро [1].

Глобальна стратегія ЄС із зовнішньої і безпекової політики містить важливий напрям – «працювати з ключовими партнерами, державами і регіональними об'єднаннями, які поділяють погляди ЄС». За цим критерієм Україна є важливим партнером ЄС на Сході. Україна відзначена саме у розділі «Європейська система безпеки», у контексті протидії агресії Росії, що підтверджує її ключову важливість для безпеки ЄС та визначає перспективність такого виміру співпраці.

Сподіваємося на всебічну підтримку України Євросоюзом у питаннях, що стосуються суверенітету, територіальної цілісності, захисту національних інтересів, безпеки держави і людини тощо. Зокрема, відповідна співпраця вже ведеться між Україною та ЄС, і запланована участь України у Вишеградській бойовій тактичній групі у 2019 році.

Література

1. Глобальна стратегія ЄС: Місце, роль і внесок України // Аналітична записка. – Травень 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kas.de/wf/doc/kas_48694-1522-13-30.pdf?170614122135.
2. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. – June 2016 [Electronic resource]. Mode of access : https://eeas.europa.eu/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf.
3. Biscop Sven. The EU Global Strategy: Realpolitik with European Characteristics // ESecurity Policy Brief. – 2016. – № 75. – June 2016. – P. 1–6.
4. Fallon T. Europe's 'Principled Pragmatism' on the South China Sea // RUSI. 12.07.2016. [Electronic resource]. Mode of access: <https://rusi.org/commentary/europe%E2%80%99s-%E2%80%98principled-pragmatism%E2%80%99-south-china-sea>.
5. Nye J. S., Jr. Soft Power : The Means to Success in World Politics. – New York : Public Affairs, 2004. – 191 p.

Яковлева Л.І.

*кандидат політичних наук, доцент,
докторант кафедри регіональної політики
та публічного адміністрування*

*Одеський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління
при Президентіві України*

РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ПРОЦЕСІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛЕГІТИМНОСТІ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Актуальність дослідження громадянської ідентичності обумовлена її фундаментальним значенням у функціонуванні та розвитку інститутів сучасного суспільства. Громадянська ідентичність, через складність та комплексність, потребує міждисциплінарних досліджень з використанням наукового інструментарію науки публічного управління, політології, соціології, економічної теорії, ін.

Громадянська ідентичність формується на ґрунті наявних соціально-політичних цінностей, які утворюють відповідні механізми взаємодії громадян, й, водночас, виступає у якості важливого фактора впливу на соціально-політичні процеси інтеграції та диференціації суспільства, управління ними. Цінності, які поділяють громадяни, є основою їх переконань та уявлень, у тому числі – щодо визначення цілей, яких вони прагнуть досягнути. Цінності пов'язують громадянську ідентичність та публічну владу. Французький дослідник П'єр Розанвалон стверджує, що «...поруч із легітимністю призначення, а саме затвердженням через голосування, народилося і друге сприйняття демократичної легітимності – ототожнення з суспільною загальністю». Він виділяє дві складові забезпечення легітимності публічної влади: «...легітимність, що походить від суспільного визначення певної влади, і ... як відповідність певній нормі чи цінності» [2, с. 15]. Саме ціннісний вимір громадянської ідентичності є визначальним для формування легітимної публічної влади. Адже, публічна влада не може бути легітимною, якщо піддаються сумніву або де легітимації, з кута зору їх сутності соціально-політичні цілі розвитку суспільства й засоби їх досягнення.

Сутнісний конфлікт відносно цілей соціального й політичного розвитку та засобів їх досягнення фактично означає оскарження легітимності публічної влади, що призводить суспільство до соціально-політичних протистоянь («Революція Гідності»).

Громадянська легітимність являється важливим засобом легітимації та делегітимації публічної влади у сучасному суспільстві. Ідентифікація громадян на основі соціально-політичних цінностей являється достатньо сильним каталізатором поведінки та політичної дії громадян у політичних процесах щодо підтримки рішень органів публічної влади, зокрема на пряму реформування органів публічного управління. Громадянська ідентичність, що формується на основі демократичних цінностей стає фактором прогнозу та передбачення політичної підтримки громадянами дій та рішень інститутів публічної влади, а отже таким чином впливає на забезпечення легітимності публічної влади

Конфігурації легітимності публічної влади в Україні обумовлені специфікою відносин між владою і громадянами, домінуванням у цих відносинах авторитарних механізмів управління з боку влади, а з боку суспільства – патерналізмом, інфантилізмом тощо. При цьому, однією із головних проблем під час реалізації проекту демократизації залишається забезпечення легітимності публічної влади, як комплексного процесу здійснення політичного представництва. Як зазначає Роман Зимовець «...формування громадянської ідентичності – як у сенсі ідентифікації людей як громадян, так і сенсі ідентичності певної політичної спільноти – передбачає відкритість у питанні делегування своїх влад, тобто у питанні умов «Суспільного договору»» [1, с. 231]. А саме – постійного підтвердження інститутами публічної влади правильності власних дій з боку абсолютно конкретних соціальних та політичних груп, що у сукупності складають більшість суспільства. Фактично, це пошук відповіді на питання: «На кого спираються інститути публічної влади, формуючи та здійснюючи політику?». А точніше: «У чиїх інтересах формується та здійснюється політика?». Національна ідентичність передбачає відповідь: «в інтересах нації», політична: «в інтересах певних політичних груп», а громадянська – «в інтересах громадян та громадянського суспільства».

Простір громадянської ідентичності – це активне середовище взаємодії влади та активних громадян, а громадянська ідентичність здатна виступити засобом розвитку політичної системи у напрямку демократизації та урахування потреб найбільш активних груп суспільства.

Саме тому, у сучасних умовах поява та розвиток феномену громадянської ідентичності обумовлює необхідність пошуку та впровадження ефективних інноваційних механізмів забезпечення легітимності політичної влади.

Легітимність влади напряду пов'язується із підтримкою більшістю суспільства дій політичних акторів, але у сучасних дослідженнях акцент робиться не лише на електоральному механізмі забезпечення легітимності. Мова вже йде не про підтримку на виборах раз на декілька років, а про «щоденний плебісцит»: коли громадяни постійно підтримують зворотній зв'язок із владою, оцінюючи її дії не лише на виборчих дільницях, а й у соціальних мережах, інших майданчиках та майданах. Можна стверджувати, що на сучасному етапі політичного розвитку громадянська ідентичність дозволяє отримати відповідь на запитання «хто я?», «до якої групи належу?» («яка група більш ефективно захищає мої права та інтереси?») та «наскільки ефективно інтереси моєї групи, а отже – і мої власні, представлено у владі?». Відповіді на ці запитання визначають легітимність влади. У власну чергу, лише легітимна влада здатна створювати нові ідентичності у процесі демократизації, визначати кордони впливу груп та забезпечувати дотримання демократичних принципів політичного представництва.

Громадянська ідентичність як складова легітимності публічної влади виконує завдання не лише підтримки діяльності владних інституцій, але й їх контролю та оцінки, запобігання узурпації влади та категоричного дотримання принципу поділу влади, обмеження харизматичного лідерства, бюрократичного панування та популізму політиків. Інститути публічної влади вважаються легітимними, якщо вони здатні підтримувати не лише віру громадян у правильність власних дій, а й відповідати запитам щодо раціональності та демократичності впроваджуваних політик.

Література

1. Зимовець Р. Формування і засадничі принципи ідеї громадянської ідентичності // Національна ідентичності і громадянське суспільство / Є. Бистрицький, С. Пролєєв, О. Білий, Р. Зимовець, Р. Кобець. – К. : Дух і Літера. – 2015. – 452 с.
2. Розанвалон П. Демократична легітимність. Безсторонність, рефлексивність, наближеність / П. Розанвалон: пер. з фр. Є. Марічева. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 287 с.

НОТАТКИ

НОТАТКИ

НОТАТКИ

Наукове видання

Матеріали
Третьої міждисциплінарної
науково-практичної конференції

**«UChoice: 4P»
Ukrainian Choice:
Public Policy, Politics, Psychology**

6 жовтня 2017 року

*До 20-річчя
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Видання та друк – Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105.
Телефон: +38 0552 399580

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.

Підписано до друку 11.10.2017 р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.

Ум.-друк. арк 6,74. Тираж 100. Замовлення № 1017-532.

Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.